

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

---

100 éve született József Attila:
Nagy Pál, Petróczi Éva, Csongrády Béla,
Fancsik János művei

Kovács Bodor Sándor
dokumentumfilmjének szövegkönyve
a salgótarjáni Cigánydombról

Földvári Györgyi beszélgetése
Földi Péter festőművésszel

Pelle János, Marafkó László,
Pákovics Miklós, Korzenszky Richárd
esszéi

---

*Kovács Bodor Sándor
dokumentumfilm-fotói*

HASZNÁLATI UTASÍTÁS A 3. SZÁMHOZ

Valószínűleg a *Palócföld* minden ez évi száma József Attila összeállítással indul. Olyannyira, hogy már a 4. és 5. szám anyaga is együtt áll. Egyik izgalmasabb, mint a másik. Érdekes, hogy az előző számunkban megjelent Bozó Gyula-írásnak milyen nagy visszhangja volt. Már tudniillik hogy József Attilát látták egyesek Salgótarjánban a harmincas években. Pedig ez nem volt más, mint a sajátos nemzeti emlékezet meglétének klasszikus példája. Petőfit is mennyien látták, ismerték fel Segesvár után még évtizedekkel is szerte az országban. Valahogy úgy van ez, hogy akit szeretnek, s aki tragikusan fiatalon s hirtelen tűnik el közülünk, annak az elmúlását soha nem hisszük el.

Ebben a számban pedig arra utalunk vissza, hogy 25 évvel ezelőtt a költő 75. születésnapjára összeállítást jelentetett meg a Kassai-Végh Miklós-Pál József szerkesztette *Palócföld*, megszólaltatva néhány ismert személyiséget. A névsor: Garai Gábor, Szigeti Csaba, Csongrády Béla, Géczi János, Iványi Ödön, Petrőczy Éva, Fancsik János. Kézenfekvő volt az ötlet, hogy akik még közöttünk vannak, szólaljanak meg újra. Most hárman válaszoltak felkérésünkre: Petrőczy Éva, Fancsik János, Csongrády Béla. Nem kell nagy okosság annak megállapításához, hogy érezzük: viszonyuk a költőhöz negyedszázad alatt sem változott. Elmélyültebb lett s mindinkább tisztán látják, hogy a 20 század egyetemes zsenije ment el 32 éves korában.

Csongrády Béla még egy írását közöljük, ami nem nagyon szokás. Már mint hogy egy szerző két írással szerepeljen egy számban, de ebben a számunkban a Madách-pályázat díjnyertesei is olvashatók, így rajta kívül Földvári Györgyi különleges interjúja Földi Péterrel is a díjazott írások között volt.

Érdekes színfoltja ennek a számnak az esszék, kisprózák sora. A szerzők többsége rendszeresen publikál a lapban, Pelle János nevét még nemigen olvashattuk, nagyon jó hogy megnyertük a *Palócföld*nek. Másik szerzőnk, Korzenszky Richárd pedig „civilben” tihanyi apát.

Valóság rovatunkban újra jelentkezik Pekár István. Írása valójában egy megnyitó beszéd szerkesztett változata. Még tavasszal, a fővárosban rendeztek egy palóc ünnepet, amelyet ő nyitott meg, illetve magyarázott el a pestieknek, akik még mindig, mint valami egzotikus csodára néznek a palóc kultúrára. Az ifjú Bajczár Tibor pedig disszertációjának egy részletével lepi meg a nógrádiakat, ahogyan utal erre ő maga is. Idegenforgalom Salgótarjánban, hát az mi a csuda lehet? Szerintem az itt élőknek az egyik lehetőség az előre meneküléshez.

(p.m.)

Tartalom

József Attila 100 éve

<i>Nagy Pál</i>	József Attila és az avantgárd	409
<i>Petrőczy Éva</i>	Születésnapjaink; Születésnapomra	419
<i>Csongrády Béla</i>	„...van idő, csípjük csak fülön”	421
<i>Fancsik János</i>	József Attila „kötáblái” negyedszázad múltán	424

Otthon, Nógrádban

<i>Pekár István</i>	Palócföldi vallomás	427
<i>Kovács Bodor Sándor</i>	Cigánydomb	430
<i>Csongrády Béla</i>	„Koldus” a katedrán?	451
<i>Bajczár Tibor</i>	A Salgótarján Kistérség idegenforgalma – egy kérdőíves felmérés tanulságai	458

Új írások

<i>Keszthelyi Rezső</i>	Színidomok; Ugyanazok a tehetetlenségek; Látványhang	468
<i>Földvári Györgyi</i>	Napba öltözött Mária – beszélgetés Földi Péter festőművésszel a hitről	471
<i>Pelle János</i>	Esszé a kegyetlenségről	478
<i>Marafkó László</i>	Kimondóka; Normálmagyar; Magától (s)értetődik	484
<i>Pákovics Miklós</i>	A tanfolyam betelt; Jegykiadó automata	486
<i>Korzenszky Richárd</i>	Szeretnék május éjszakáján...	489
<i>Simek Valéria</i>	Lehajló végtelenség; Kuporgató; Lehajol a csönd; Pillangószárnyakon	492
<i>Hagymási Júlia</i>	Paradise Regained; Negativitás; Ringató; Búcsúárnyék	494
<i>Luzsicza István</i>	mintha; fogorvosi eset; Öt haiku	496

Lemez és könyv

<i>Faragó Ildikó</i>	Egy hangzó antológia a Balassi-emlékév tiszteletére (A Musica Historica együttes CD-je)	498
<i>Árpás Károly</i>	Egy furcsa könyvről (Konczek József: Damó)	410

E számunkban Kovács Bodor Sándor dokumentumfilmjének fotói láthatók.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; fõmunkatárs: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*); szerkesztők: dr. Kovács Anna, Bagyinszky Istvánné (*szerkesztõségi titkár, telefon: 32/310-140*) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár (*3100 Salgótarján, Kassai sor 2.*); Felelõs kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár; előfizethetõ ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (*VI. kerület Andrássy út 45.*) • 2005-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megõr- zünk, de nem küldünk vissza • ISSN 05555-8867 • INDEX 25925

Lapunk megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

NAGY PÁL

JÓZSEF ATTILA ÉS AZ AVANTGÁRD

- avagy felhők a magyar irodalomban -

Bori Imre és Szabolcsi Miklós átfogó tanulmányai után is igaz az, amit Bori *A szürrealizmus ideje** c. tanulmány kötetében ír: „József Attila költészetének kérdései tehát nyitottak – s nyílt kérdés a magyar avantgarde-hoz, külön pedig a szürrealizmushoz való viszonya is – éppen a harmincas években, amikor költészete a legmagasabbra szökött, s amikor költői szintézisét megvalósította.” (117. o.) Mind Bori, mind Szabolcsi írnak arról, hogy a fiatal József Attilát megérintette az expresszionizmus szele; a harmincas évek második felében, s különösen párizsi tartózkodása idején erősen hat rá a szürrealizmus, és a konstruktivizmus mozzanata is felbukkan eszmemenetében. Szentkuthy Miklós azt fejtegeti, hogy a népdal és a bolondok mellett csak József Attila mert ennyire „groteszkül verista lenni”. Bori 1970-ben a 2327 soros *Szabad-ötletek jegyzéke két ülésben* című analízisnaplóról ugyan megállapítja: „Nem kétséges: a költőnek és a magyar szürrealizmusnak is egyik végső pontja ez a mű – döbbenetes finálé és megrázó kordokumentum egyszerre” – de *akkor* Bori és mi mindannyian csak 216 sort ismerhettünk ebből az „irodalmi szöveg”-ből, „művészi műalkotás”-ból (Bori), amelyet „a magyar irodalom történetírás tisztelettel teljes összeesküvése” (Bori) tartott titokban. A hetvenes években, az Irodalmi Múzeumban dolgozó barátom jóvoltából én is csak helyben olvashattam a teljes szöveget, de négy József Attila-labirintusomban, ezekben a korai képversekben igyekeztem a 216 sor töredékből idézni, hogy barátomat le ne buktassam...

József Attila és az avantgárd viszonyát ennek a Szent Ágoston-i erejű vallomásnak az elemzésével lehetne tovább árnyalni, valamint annak a szöveggyűjteménynek a segítségével, amelyet Pomogáts Béla állított össze, még a hatvanas-hetvenes években, s amely végül is hosszú hányódás után csak 1988-ban jelenhetett meg a Magvető Könyvkiadónál, Béládi Miklós és Pomogáts Béla szerkesztésében. Ez az antológia közöl ugyanis egy bírálatot József Attila tollából, *Kassák Lajos 35 verséről*, amely fontos adalék J. A. és az avantgárd viszonyához.

Kezdjük a Szabad-ötletekkel. Ez a remekmű és néhány rendhagyó József Attila vers az, amit a radikális magyar avantgárd is a maga hagyományának tart. Mert egyébként, sajnos, be kell látnunk, hogy az a költő, akiért fiatal korunkban rajongtunk, akinek ismertebb verseit mi is kívülről fújtuk, nem tartozik a magyar avantgárd vonulatához.

* BORI Imre, *A magyar irodalmi avantgarde II – A szürrealizmus ideje.* Symposium Könyvek 26. Forum Könyvkiadó, Újvidék 1970.

Azok közé a nagy írók közé tartozik, akik beteljesítenek valamit az irodalomban, egy-egy hagyományos műfaj (például a regény, a rímes-strófás klasszikus vers) csúcseredményeit érik el – a regény műfajában például Thomas Mann – de alapvetően nem kezdeményeznek, nem kísérleteznek, nem újítanak, – és bizonyos külső és belső okok miatt elutasítják a kísérletezést, az újítást.

József Attila tehetségének áradata csak néha tör át a pszichológiai védőgátakat. Egy-egy szürrealista verse, a már-már örült költő pár az, amelyből kitűnik: J. A. modernebb költő, akár avantgárd költő is lehetett volna, ha nem akadályozza, nem gátolja őt ebben az a három ok – én a vizsgálódás során egyelőre ennyit találtam – amelyet szövegem végén fogok felsorolni.

Előbb azonban hadd mondjam el, mit mentettem én meg magamnak József Attilából. A *Szabad-ötletek jegyzékét* elolvasva sokat gondolkoztam azon: mi történt volna, ha Ferenczi Sándor vállalja, hogy József Attila hozzá járjon analízisbe. Úgy tudom, erről volt szó, sőt J. A. találkozott is Ferenczi Sándorral, aki valamiért, nem akarta a költőt kezelni. – A filológusok ezt megírták vagy megírják: engem, az író az érdekelt, hogy konfrontáljam azt a két szöveget, amelyet a magyar radikális avantgárd nagyszerű és gazdag hagyományaként tartok számon: a *Szabad-ötletek jegyzékét* (és néhány J. A. vers-töredéket), valamint Ferenczinek azt a szövegét, amelyben a születés, a világra jövetel traumáját elemzi. Így született az *imago!* c. sorozat négy József Attila-képverse, a hetvenes évek közepén, amelyet *Journal in-time* című kötetemben közöltem 1984-ben, de amelyeknek felnagyított változatát már a hetvenes években többször kiállítottam. A két dimenziós labirintusok létező labirintus-formák; a három dimenziósokat Molnár Ágnes Párizsban élő grafikusművész felkérésemre rajzolta.

A labirintus-forma, az *útvesztő* magától kínálkozott. Az *imago!* sorozat utószavában ezt írtam:

- *evokáció (feltámasztási kísérlet): balról (a halál oldaláról) indul az iter perfectionis*
- *fikció: a költő talán átugorja a nemes libajáték (»lőverseny«) fatális 42. kockáját, a labirintus házát, s nem téved olyan hamar zsákutcába, ha keze: kora zseniális lélekszerő-mérnöke – akinek nemcsak emlékét: írásait is tetszhalálból élesztgeti e párhuzamos tiszteletadás*
- *talpig feketében: hogy fehérén derengjen a halottak (a halott költő, a halott tudós, halott barátaim) emlék-képe*
- *a Zarándok Útja (például a középkori katedrálisokban) a széltől a középpont felé vezet*
- *ahol a Pokol*
- *ahol a Paradicsom*
- *Mennyei Birodalom*
- *égi Jeruzsálem*
- *a huszadik és huszonegyedik század fordulóján azonban már sejteni lehet: hiba van Kréta körül*
- *az iter perfectionis nem feltétlenül iter salutis*
- *a metafizika omladozó falai eltorlaszolja az üdvösség útját*
- *»a virágnak agyara van«*
- *a labirintus: börtön is*
- *profán imago mundi*
- *(»hunc mundum tipice laberinthus denotat iste«)*
- *a chapuis-féle vizuális perceptív teszt a megoldót a középpontból indítja*
- *feladata: a tér-látás, az oda-vissza cikázó gondolat segítségével, a zsákutcákat elkerülve – tehát a legrövidebb utat választva – kijutni az útvesztőből*
- • • *a magzat – olvassuk a tudós értekezésében – »a csendes, nyugodt lét«, a mágikus »mindenhatóság boldogító káprázatában« él*
- *»szívesen maradna továbbra is az anyaméhben, ámde kegyetlenül a világba helyeztetik«*
- *regressus ad uterum: a beavatási szertartásoknak is fontos mozzanata, melyet újjászületés (második születés) követ*
- *az ember élete: e kezdeti, boldogító mindenhatóság-érzés és a valóság: az öröm-elv és a*

valóság-elv konfliktusainak színtere • az író minden korban erről a térről beszél, erről szeretne valami lényegeset kimondani • ám gyakran úgy érzi: a »lét dadog« • a szó: zsákutcába fut • pedig a teszt (a test) megoldásra (feloldozásra) vár • imago! mágia • tipográfia – topográfia • a gramma térbe vetül • a szöveg szó szerint labirintussá változik • de: sem a »szabadulás«, sem a középpont elérése nem végcél többé • a középpont egyébként is »üres« • pontosabban: a labirintus labirintusba és megint labirintusba torkollik • nincs »megoldás« akkor sem, ha első nekifutásra, vagy – egy további reményfutamban bejutunk (kijutunk) az útvesztő fiktív középpontjába (-ból) • az útvonal, a bejárás (a módszer) fontos • a felderítő út a gondolkodó agy tekervényein • a tudatalatti rejtett, homályos járataiban • a nyelv ariadné fonálával •

Nem tudom, mennyire sikerült a feltámasztási kísérlet; annyi azonban bizonyos, hogy a *magam számára* József Attilát feltámasztottam, megörökítettem. Ma is itt él bennem; él a magyar avantgárdban.

Annak ellenére... annak ellenére (s ezt fájó szívvel mondom), hogy Kassák személyében J. A. igazságtalanul és agresszíven támadta az avantgárdot. A *Korunkban* 1931-ben megjelent bírálatának,* kisebb tanulmányának szinte egyetlen sorával sem értek egyet. Idézzünk a tanulmányból.

„1. Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy Kassák versei, noha agymunkatermékek, egyáltalán nem elmeművek. Nincs bennük semmi olyasmi, ami az elmeműre bármiféle módcska módján jellemző volna. Írásokat ír, amelyekben nincsenek meg az írás jelei. Mondatokat mond, amelyek a mondattani kapcsolatokat nélkülözik. Képeket képzel, amelyek közül hiányzik a szemléleti folytonosság. Gondolatokat gondol, amelyek jelentést nem hordoznak. Összetételeket gyárt, anélkül, hogy dolgának jelentősége volna. Avagy miféle jelei vannak az ilyen írásnak, miféle kapcsolatokra lelni az ilyen mondatok között, miféle folytonosságot szemlélhetünk az efféle képeken át, bukkanunk-e jelentésre az ilyen gondolatokban, egységnek mondhatjuk-e az ilyen összetételeket, és egyáltalán van-e jelentősége az ilyen dolgoknak és mindezek illetően összedolgozásának hogy: »A virágnak árnyéka van, a felhőnek aranyból koronája minden a te szemeidtől függ s attól az acélcilindertől, ami a domboldalon ketyeg?« Ez csak egyetlen sora, egyetlen versének kezdete. De a folytatása se más, de a többi 34 drb. se más. Nem érthetetlenek, csak értelmetlenek. Nincs értelmük önmagukon belül, nincs értelmük önmagukon kívül. Nincs értelmük különösen és nincs értelmük általánosan. De legfőképpen – nincs értelmük társadalmasan. De hát elmemű-e a költemény? Kell-e, hogy a műalkotás értelmes legyen? Mert Kassák maga, jóllehet régebben, fönнен hirdette ama legbalgább elvet, hogy »a szavak nem arra valók, hogy értelmet hurcoljanak, mint a zsákhordók!« Nos, – a szó talán az egyetlen dolog, aminek közvetlen értelme van. (...) Kassák versei illusztrációk a leggondolattalanabb és a legképtelenebb esztétikához.

* József Attila: „Kassák Lajos 35 verse”. In: *Korunk*, 1931. 668–670. Közli: Béládi Miklós és Pomogáts Béla (szerk.), *Jelzés a világba. A magyar avantgarde válogatott dokumentumai*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988. 510–513. A kötet eredeti címe (kéziratban): „A virágnak agyara van...”

2. Ezek után nyilvánvaló, hogy Kassák emez írásaival kapcsolatban társadalmi értékről nem is mukkanthatunk. Mégis, mint minden nyomtatott, szavalt, előadott stb. közlemény, úgy ezek is szerepet visznek, akarva, nem akarva, az osztályharcban. Van-e közleménynek akár csak sejtelemnyi hasznuk is a munkásság számára?

Két eset lehetséges: vagy hatnak, vagy nem hatnak. Ha nem hatnak, hasznuk nincs. Ez a kívánatosabb eset. Mert hatásuk (csak az eddigieket véve figyelembe) lehet-e más, minthogy az ifjú elméket megzavarja, a szövődő proletár öntudatot szétkuszálja és a szocialista világosságban feltűnő világot sötétségbe meríti? Az imperializmus korában élünk. Hát lehet-e jó harcosa osztályának és történelmi feladatának az a munkásifjú, aki ilyen sorokon épül: »a szélfogóban lakik öreg anyánk eresszéték ki ő majd tanácsol valamit, de addig is jó lesz, ha naponta kétszer lemosakodtok hideg vízben, kerülitek a nyilvános klozeteket s esténként nem vetemedtek Bernard Shaw olvasására?« Hát válik-e öntudatosá az az ifjúmunkás, vagy várhassunk tőle valamicskét, ha Kassák eme sorain töpreng kevésbé fertőzött elméje: »azt hiszitek, két szomorú lámpa között nőttök fel műkezekkel és mülábakkal de mindenki tudja a nyílt tereken lődörögtök és hengegtek a pattanásokkal amik orrotok körül virágoznak?«

3. Az előbbiekből önként adódik a kérdés, hogy miféle egyéniség Kassák? Mifajta filozófiába menekül, ha már a valóságot úgy kiejti a keze közül, mint a szóra-kozott halász a síkos halat? »Minden a te szemeidtől függ«, – Kassák felfogásának ez a gyújtópontja. Eszerint szubjektivista és realista, ami már az elmélet legfinomabb szálaiban is elválasztja a szocializmustól, marxizmustól, amely tudvalevően objektivista és dialektikus és amely ellenségesen áll a Kassák-féle állásfoglalással szemben.”

* * *

Melyik az a három ok, ami miatt József Attila nem lett modernebb, akár avantgárd költő?

1. Az egyik oka valószínűleg az, hogy hazajött Párizsból; vagy: túl korán jött vissza Magyarországra. Bori erről a következőket írja: „József Attila párizsi tartózkodása... döntő módon befolyásolta mind egész költészeti pályaképét, sajátosan módosítva azt, mind pedig versei szürrealista vonulatának jellegét. Szürrealizmusa műfajait tekintve polifonikusabbá lesz, vers építkezésében pedig az absztraktnak és a konkrétnek olyan problémáival és dilemmáival is találkozik és megbirkózik, amelyek addig nem vagy alig foglalkoztatták. »Attila nagy párizsi élménye – írta Németh Andor – Villon és a forradalmi dialektika.« Alighogy kissé megmelegedett, vita-összejöveteleken vett részt. Párizsban alakult ki mély, háromdimenziós társadalomelmélete. Itt alakult ki osztálytudata. Itt változik át a szegénységen mosolygó szegény a szegénységről minden érzelmi zöngétől mentesen gondolkodóvá... Pár hónapi tartózkodás után francia verseket ír. Feljár az avantgardista folyóiratok szerkesztőségébe és örömmel jelenti haza, hogy az Esprit Nouveau, a Clarté, sőt a Figaro is hajlandók közölni verseit. Kevésen múlt, hogy nem lett francia költő, akárcsak egy-két évvel előbb Illyés Gyula...” (99. o.)

Ha francia költővé válik, valószínűleg modernebb költő lesz belőle. Magyar költő maradt, utolérte őt is a magyar költők sorsa. 1979-ben Patkó Imre – akkoriban a magyar nagykövetség és a párizsi Magyar Intézet kulturális ügyeit intéző, lelkes kulcsembere – egy (franciára fordított) József Attila verseket tartalmazó képművé-

szeti albumot adott ki. Akkor derült ki, legalábbis számomra, hogy az európai modernista áramlatokhoz viszonyítva mennyire hagyományos J. A. költészete. Francia költőbarátaink, akiknek segítségével a verseket fordítottuk, József Attilát Baudelaire-hez, Verlaine-hez érezték közelállónak...

Ezért is választottam labirintusaimhoz a *Szabad-ötletek jegyzéke* sorait, szövegtörredékeit; én ezt fordítottam franciára is.

2. A másik ok, ami miatt J. A. nem lett avantgárd költő: A Kassák-bírálatában is megmutatkozó *pártossága*. Lehet, hogy ez nála csak átmeneti korszak lett volna és egészséges, szabad elméje hamar ledobta volna az ideológiai béklyókat.

3. Erre azonban már nem volt ideje. Elhatalmasodó betegsége – ez a harmadik ok – megakadályozta abban, hogy a *Szabad-ötletek jegyzéke* modernségét az alkotómunka más területeire is átvigye. A versekbe, a tanulmányokba, például a *Hegel, Marx, Freud* című – töredékben maradt – tanulmányába.

* * *

Az a verssor, amelyet J. A. Kassák egyik számozott verséből idézett („A virágnak árnyéka van, a felhőnek aranyból koronája”) eredetileg így hangzott: „A virágnak agyara van, a felhőnek zöld kecskeszakáll”, és a *világirodalom egyik legszebb, legszuggesztívebb verssora* volt. Mi az, hogy volt! Ma is az; egy verssort nem lehet meg nem történtté tenni! Még akkor sem, ha – s ezt tudjuk – maga a vitákba, félreszorítotttságba, harcba belefáradt Kassák Lajos változtatta, szelídítette meg. (Lám, József Attilának még így sem volt elég szelíd, elég értelmes...)

Megteszünk-e ma mindent, hogy a magyar avantgárd ne legyen mindig a pálya szélén, hogy ne legyen ennyire nehéz az avantgárd helyzete, hogy létét és eredményeit azok is elismerjék, akik más esztétikai eszményeket hirdetnek, hogy az avantgárd *természetes és megbecsült* része lehessen az egyetemes magyar irodalomnak?!

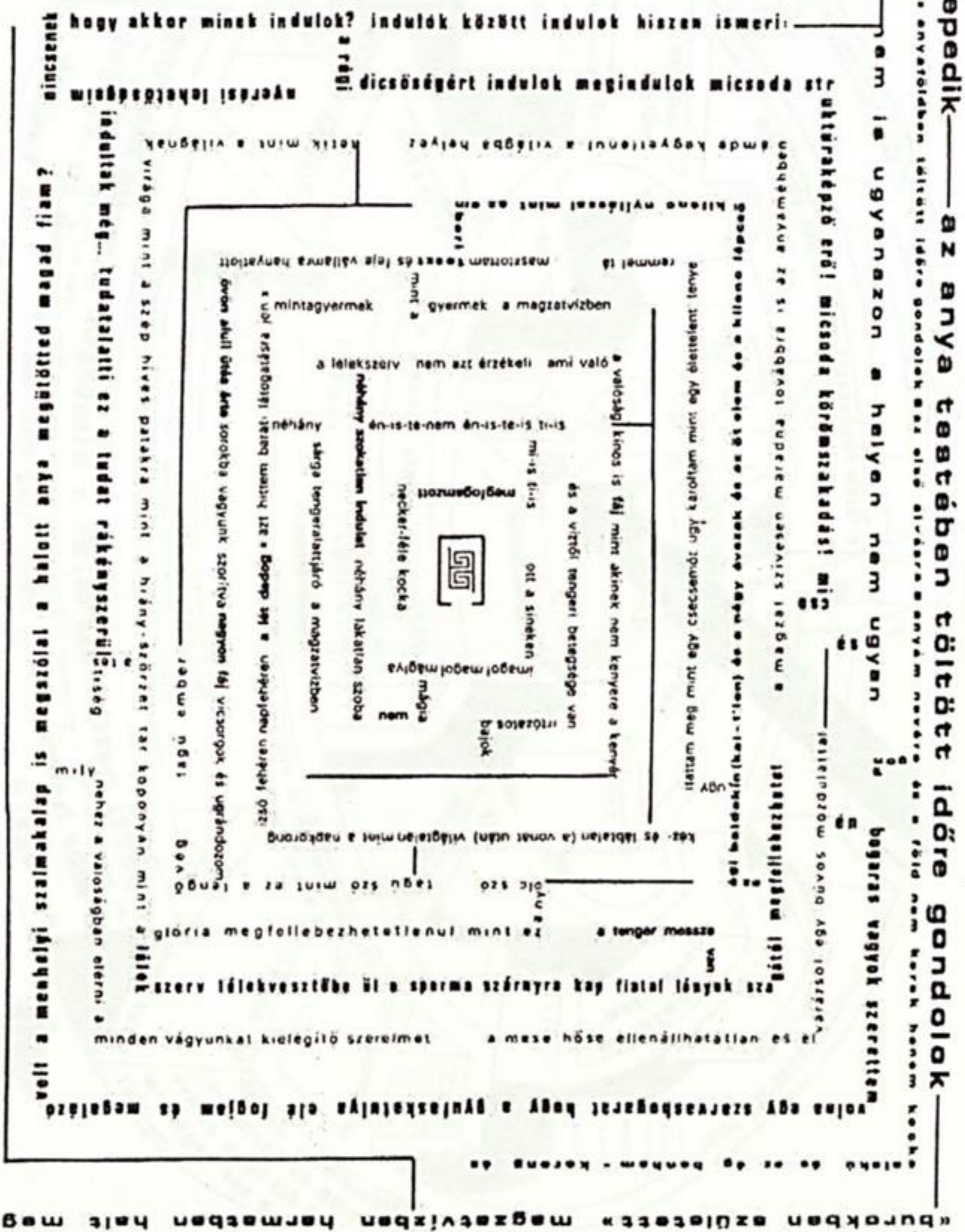
(1995.)

év utolsó harmatában [december harmadikán] hó: hó: ekhó a gyermekkorból

é 1 0 0 Imago! imago! máglya mágia hordalék később

Megjegyzés: két név a névjegyen: X és Y (persze nem így...)

«Burokban születtet» magzatvízben harmadban halt meg...
... az anya testében töltött időre gondolok...
... az anyaföldben töltött időre gondolok...
... az anyaföldben töltött időre gondolok...
... az anyaföldben töltött időre gondolok...

Születésnapjaink

József Attilához való viszonyomat – meglehetősen, önző módon – három személyes tényező befolyásolta. Egyrészt az, hogy majdnem ugyanazon a napon – jómagam 7-én, ugyancsak április „kegyetlen” (lásd: T. S. Eliot!), de verstermő havában – születtünk. Továbbá mindketten Szegedre jártunk egyetemre, s mindketten perbeharagba keveredtünk az alma materrel. Igaz, esetemben ez a háború mára teljes békévé oldódott, olyannyira, hogy már vendégtanári-államvizsga elnöke szerepkörben is előfordultam Szegeden. Összeköt bennünket végül, de talán elsősorban Dézsi Lajos professzor személye is, aki az ifjú József Attilát (balga vagyok, öreg J. A. nem is létezik!) „önálló kutatásra érdemes”-nek találta. Irodalomtörténész férjével együtt ugyanis igen sokat forgattuk a Dézsi-féle Szenci Molnár-szövegkiadás mindmáig el- és megkerülhetetlen kötetét, amely helyenkénti pontatlanságaival együtt is páratlan teljesítmény volt a maga idejében. A Dézsi-kiadás esetében egyébként nem csupán Szenci Molnárról szóló filológiai munkákat, de verseket is előszóltott.

Visszatérve József Attilára. Szárszói sírjánál 2004-ben kétszer is jártam, először április 20-án, amikor a sírt és környékét vastag ibolyaszőnyeg borította. Másodszor pedig 2004 kora szeptemberében, amikor kollégáimmal, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatóival gyűltünk a sír köré, elsősorban istenes verseire emlékezve. Parafrázist pedig legutóbb 2002-ben szenteltem neki, az alábbiakban olvasható, közeli születésnapjainkat összefogó, búsan tréfálkozó verssel. Ez a parafrázis talán jelzi, tisztában vagyok azzal, mennyivel boldogabb lét adatott nekem e földön – a párhuzamok ellenére is. Más kérdés, hogy a költői örökkévalóság birtoklása – mint a szenvedések jóvátétele – csak az ő esetében nyilvánvaló és csöppet sem mellékes kérdés. Mindenesetre: holtomig tartó jó érzés a Költészet Havában, József Attila égőve alatt születésnapozni, akit egykor „kamasznagyapánk”-nak neveztem, s aki mára lassan fiammá fiatalodott a senkinek nem irgalmazó, de az ifjan haltakat ifjúságukban megőrző Időben.

Budapest–Ferencváros (Attilafalva!), 2005 márciusában

Születésnapomra

Ötvenegy éves lettem én,
(Queen Mum ha volnék, életem delén.)

Meglepetés e költemény,
ajándék-fityisz,

mellyel meglepem
választás-napi szegleten
magam, magam.

Bár volt afférom Szegeden,
kegyelmezett az egyetem,

lettem hát, s vagyok oktató,
toll és billentyű-koptató;

se ez, se az nem fontos itt,
elméd és szád ha moccanik

mindenkor ön-törvény szerint,
tudhatod, leghátul virítsz.

De jól van, jól van, jól van így,
jól van, s maradjon, holtomig.

2002. április 7.

„...van idő, csípjük csak fülön”

„Ha behunyom a szemem, s azt mondom költő, Petőfi jut eszembe” – mondta Kosztolányi Dezső, aki szintén a szavak nagymestere volt. Ha jómagam, – követve *A bús férfi panasza* és a *Hajnali részegség* szerzőjének példáját – így teszek – noha nagyon kedvelem a lánglelkű forradalmár verseit – József Attila alakja, lírája sejlik fel mindenekelőtt. Számomra ő testesíti meg a költészetet, s ez nem kisebbíti akár az én szememben sem Balassi Bálint, Arany János, Ady Endre, Nagy László, Illyés Gyula, Kányádi Sándor vagy éppen Faludy György életművének értékeit. Sőt azt bizonyítja, hogy nekünk magyaroknak olyan irodalmunk van, amelyben egy ilyen – s még sok más zseniális versíróval kiegészíthető – vonulat felrajzolható. Mégis – „primus inter pares” alapon – nekem József Attila az „első az egyenlők között”.

Ezt kijelenteni jogom van, de a hitelesség kedvéért illik is bizonyítanom. Először is azért szeretem, mert olyan sorokat írt, amelyeket szerintem lehetetlen hüén, érzékletesen visszaadni bármely klasszikus világnyelven, beszéljék is azt sok száz milliónyian. Ilyen a *Hazám* bevezető versszaka: „Az éjjel hazafelé mentem, / éreztem, bársony nesz inog, / a szellőzködő, lágy melegben / tapsikoltak a jázminok,...” , ilyen a *Reménytelenül* szürrealista életképe: „A semmi ágán ül szívem, / kis teste hangtalan vacog, / köréje gyűlnek szelíden / s nézik, nézik a csillagok”, s számomra ilyen az *Altató* filozofikus mélységű, de gyermekien kedves hasonlata is: „A távolságot, mint üveggolyót megkapod...” S ugyancsak kedvencem, szívesen szoktam idézni a különleges szépségű fogalmazás példaként *A távol új és új egeket szór* című vers alábbi két sorát is: „Harangszó ömlik a Tiszába, / frissen, nyujtózva kel a lárma.” Másodszor azért szeretem József Attilát, mert olyan életeleket, -igazságokat mondott ki, amelyek igenis iránytűként, mérceként, hasznos tudásként szolgálnak önmagunk megismerésében, másokhoz való viszonyunkban, egyáltalán tétova téblábolásainkban, csetlő-botló emberségünkben. Hiszen lehet-e pontosabban, érzékletesebben, tapintatosabban kifejezni jó szándékunkat, ha valakit saját érdekében bírálunk, mint az „Érted haragszom, nem ellened” fordulattal s lehet-e találóbban megfogalmazni emberi létünk lényegét és paradoxonát mint a „...dolgozni csak pontosan, szépen, / ahogy a csillag megy az égen, / úgy érdemes” (*Ne légy szeles...*) illetve a „hiába fürösztöd önmagadban, / csak másban moshatod meg arcodat” (*Nem én kiáltok*) sorokban. Továbbá azért szeretem József Attilát, mert tudott, képes volt őszinte lenni, s az én szememben nincs ennél nagyobb hétköznapi tett, nincs emberpróbálóbbr jellemvonás. Pedig sokszor milyen nehéz kimondani az igazságot, s hányszor, de hányszor futamodunk meg, s vétünk az etikai kódex legelemibb szabálya ellen, találva rá tetszetős magyarázatot, önáltató felmentést. Ő bezzeg bátran szemébe kiáltotta a világnak: „Te jól tudod, a költő sose lódít: / az igazat mondd, ne csak a valódit...” (*Thomas Mann üdvözlése*) S az erős erkölcsi talapzatról már szilaján, konokul, bátran megfogalmazhatta azt is: „Ehess, ihass, ölelhess, alhass! / A mindenséggel mérd magad! / Sziszegve se szolgállok aljas, / nyomorító hatalmakat.” (*Ars poetica*)

Mindez helytálló, érvényes volt huszonöt évvel ezelőtt, József Attila születésének 75. évfordulóján is, amikor a *Palócföld* 1980/2-es számának a körkérdésére válaszoltam. Azóta azonban megannyi, jól érzékelhető változás következett be „személyes történelmemben”. Immár nyugalmazottként titulálnak s egyre többen neveznek, szólítanak bácsinak. De nemcsak a hajam lett gyéribb, s lesz fokozatosan ezüstösebb, nemcsak idősebb lettem egy negyedszázaddal (te jó Isten: József Attila mindössze hét évvel élt többet!), úgy érzem megfontoltabbá, talán bölcsébbé is váltam, lelkem is másként reagál a költő verseire. Ráadásul a társadalmi makrorégióban is történt egy s más, összefoglaló néven: rendszerváltás. Ennek kapcsán szükségszerű, hogy feltegyem magamnak a kérdést: vajon az, amit két és fél évtizeddel ezelőtt papírra vettem, mennyire állja meg a helyét manapság, a válságba jutott, békésen „leváltott” szocializmus utáni tizenöt esztendő tapasztalatainak a birtokában. Nincs nagy lelkiismeret-furdalásom: bár akkori véleményemből kiérződik egyfajta, a „status quo”-ból, életviszonyaimból adódóan természetes lojalitás, mondhatni naivitás – beismerem: túlértékeltem a hatalom erejét, nemzetközi támogatottságát és sokakkal egyetemben, némelyektől eltérően sejtelmem sem volt, hogy mi következik be tíz év múlva – összességében inkább az általános erkölcsi követelmények szempontjából közelítettem akkor is József Attila szellemiségéhez, esztétikai értékeihez, ennél fogva legtöbb megfogalmazásomat most sem kell alapjaiban revidálnom. Némelyik felett azonban kétségtelenül eljárt az idő, megérett a kisebb-nagyobb mértékű retusra, kiigazításra. Persze József Attila sem volt tévedhetetlen – földi halandóként miért lett volna az? – neki is voltak illuzórikus látomásai az általa meg nem élt, közösséginek vélt társadalom magasabbrendűségéről.

Ennek ellenére határozottan és egyértelműen vallom ma is, hogy József Attila sokszólamú életműve révén a nemzet költője s nem csak bizonyos – ha úgy tetszik urbánus, ha úgy tetszik baloldali – irányzatoké. „...most ...újra rágalmakból, vádakból, gyanúsítgatásokból és tudatlanságból szomorú és mérgezett töviskoszorúja” – írja *Logika és varázslat* cím alatt a *Palócföld* 2005/1-es számában Juhász Ferenc, akinek hozzáértése aligha vitatható, s aki nyelvművészként ugyancsak tagja lehet a bevezetőben említett elitnek. „József Attila proletárköltő”: lappang ismét a nem éppen hízelgő minősítés, a féligazság, pedig nemcsak a munkásság – amely nem is olyan régen kétségtelenül megbecsült, preferált társadalmi osztálynak számított, s ma már szociológiai kategóriaként is csak a választási küzdelmek, hatalmi harcok idején, hivatkozási alapként, szavazatot jelentő tömegként létezik – érdekében emelte fel szavát, hanem minden megalázott, megnyomorított, alávetett ember mellett is szólt, amikor papírra vetette: „Aki szegény, az a legszegényebb”. Nem vádolható aktualizálással, aki – látva napjaink ellentmondásait – József Attilához fordul bizonytalan tudatvilágát, háborgó lelkiállapotát kifejezendő: „Óh, én nem így képzeltem el a rendet.” (*Levegőt!*) „Ím itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat...a törvény szövedéke / mindig fölfeslik valahol.” (*Eszmélet*) „Mért legyek én tisztessége? Kiterítenek úgyis! / Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgyis.” (*Két hexameter*) S hol volt még akkor az Európai Unió, a csatlakozás lehetősége, amikor József Attila büszkén hirdette nemzeti hovatartozását, egyszersmind a civilizált, öreg kontinens egységében gondolkodott: „Magyar vagyok, de európai. / ...Párizs, szeress, én földemet hozom / és csókjaidat néki viszem el.” (*Viszem a földem*)

Elismerem ugyanakkor mindenki érdemét, akit illet, hogy József Attila születésnapja ünnepe, a költészet napja – amely minthogy 1964-ben találtatott ki, tehát egyértelműen az előző társadalmi berendezkedéshez kötődik – nem számoltatott fel a javíthatatlan, megreformálhatatlan rendszerrel együtt. Ez azért történhetett így, mert József Attila szellemi öröksége, intellektuális és érzelmi hagyatéka – akarva-akaratlan, tudatosan vagy észrevétlenül – olyan mélyen ivódott már a társadalom pórusaiba, hogy onnan egykönnyen már nem távolítható el. Azért megkülönböztetően nem, mert némely nézete még mindig, vagy újra időszerű és érdekeket sért. „Jogállamban a pénz a fegyver” – írta halála évében, 68 évvel ezelőtt. (*Gyönyörűt láttam*).

Én azok közé sorolom magam, akik mindig is tudták – és jelenleg is tudni vélik –, hogy milyen egyetemes értékkel bír József Attila költészete, milyen muníciót hagyott ránk, vers-, művészet- és kultúraszerezőkre, végső soron emberbarátokra a *Kész a leltár*, a *Medáliák*, a *Nincs bocsánat*, a *Pernyetáncra*, a *Tüzek éneke* költője. (Kovács András jeles filmrendező mesélte a minap személyesen nekem, hogy egyik emlékezetes filmjének, a *Falak*-nak a címét úgy találta ki, hogy forgatta József Attila össze verseinek kötetét és onnan kölcsönözte.) Bár most kötelező, de legalábbis illik ünnepelni József Attilát, én a piros betűs napok elmúltával is olvasom, értelmezem, magyarázom, terjesztem, felfedni, megérteni, népszerűsíteni igyekszem okos, időt álló eszméit s nemcsak leírandó, elmondandó szövegeimbe, hanem etikai értékrendembe, mindennapi tetteimbe, magatartásomba törekszem beépíteni életművének bölcs üzenetét.

József Attila persze esendő, hús-vér emberként, „tékozló fiú”-ként ugyancsak él az én tudatomban is. Annál is inkább, mert – mint közismert – talán a kivételes talentum, a zsenihajlam, a küldetéstudat ólomsúlya alatt – pszichikailag rendkívül érzékeny, könnyen megbántódó, sebezhető, tragikus végű személyiség volt. Olykor ő maga sem hitt saját erejében, lázadóként is mintha beletörődött volna nevének „áruvédjegyként”, „kartotékadatként” való emlegetésébe, szorongva, reményvesztetten ítélte meg önmaga értékét, költészete rangját, sorsát, az emberi lét milyenségét, értelmét. Ez éppúgy tükröződött a *Curriculum vitae* ironikus felhangú megjegyzésében – „...tizenhét éves koromban írt költeményeimet a *Nyugat* publikálta. Csodagyereknek tartottak, pedig csak árva voltam.” – mint abban a – több mint groteszk – megközelítésben, ahogyan életre jövetelét egy töredékben maradt vallomásában megítélte: „...kilenc hónapig tartó vizsgálati fogság után, elutasítva kegyelmi kérvényemet, átutaltak a javíthatatlan bűnözők világába.” Harmóniakereső jobb perceiben azonban bízott a jövőben, az általa oly áhított szeretetben, megbecsülésben. Ezúttal – már csak a magasztos centenáriumi évforduló okán is – e verseiből citálok mintegy biztatásként önmagam – és remélem mások – számára is: „Szállj költemény, szólj költemény / mindenkihez külön-külön, / hogy élünk és van remény, – / van idő, csípjük csak fülön.” (*Szállj költemény...*) „Én nem emlékezem és nem felejték . / Azt mondják, ez hogy lehet? / Ahogy e földön marad, mit elejtek, – / ha én nem, te megleled.” (*Azt mondják*) „Közeledik az én időm. Ha már / ennyi a kín, világot vált valóra – / én nem csalódom – minden szervem óra, / mely csillagokhoz igazítva jár.” (*Majd emlékezni jó lesz*). „Én egész népemet fogom / nem középiskolás fokon / taní- / tani!” (*Születésnapomra*)

József Attila „kőtáblái” negyedszázad múltán

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

25 év elteltével írhatok-e mást, valami újat arról, hogy mit jelent számomra és a mai magyar valóság számára József Attila?

Minden cinizmus nélkül válaszolhatnám talán – amint akkor Garai Gábor tette – hogy amit akkor leírtam, azt most is mind érvényesnek tartom. A József Attila kőtáblájára vésett erkölcsi normák ugyanis nem változtak és soha nem is fognak változni, hiszen nem középiskolás fokon lettek megfogalmazva! De sajnos, az emberi társadalmak sem változnak, ezért az erkölcsi parancsolatok is örökké szükségesek, tehát ma ugyanúgy időszerű felidézni őket, mint huszonöt évvel ezelőtt.

Azaz, hogy valami mégis változott. Negyed százada – végigolvasva a feltett kérdésekre adott válaszainkat – még kivétel nélkül mindannyian (bár más szemzőből és más hangsúlyokkal) azt remélhettük, hogy csak idő kérdése és a megjött szabadság majd megszüli a rendet. Bensőnkől vezérelve mindannyian okosan, szépen dolgozunk majd, mert csak úgy érdemes. Előbb-utóbb majdcsak fegyelmeztettek leszünk s úgy élünk, hogy lelkiismeretfurdalás nélkül ehessünk, ihassunk, ölelhessünk és alhassunk. Egyre többen tudjuk majd, hogy hiába fürösztjük önmagunkban, csak másban moshatjuk meg arcunkat!

Magam azzal fejeztem be írásomat, hogy mivel „Emberek, nem vadak –/elmék vagyunk! Szívünk még vágyat érlel, /nem kartoték-adat” Még akkor sem, ha személyi számmal láttak el bennünket. Ez utóbbi mondatot már akkor is csak reménykedve biggyesztettem írásom végére, most, huszonöt év múltán azonban belátom, hogy ebben a reményemben is csalatkoznom kellett. Igenis, egyre inkább kartoték adat lettünk. Ahol betartják a törvényt, ott már csak egy sorszámként szólítanak be bennünket az orvosi rendelőkbe és a hivatali ablakok elé! Ügyeinket titkos kód-számaink bepötyögtetése után intézhetjük és lakásaink biztonságáról kódzáras, rácsos, acélpántos ajtóink gondoskodnak.

S hogy valósultak meg egyéb reményeink?

A rendet illetően ma József Attilánál reménytelenebbül állíthatjuk, hogy „Oh, én nem így képzeltem el a rendet”. Ő akkor, s egy emberöltővel később még mi is legalább reménykedhettünk benne, de a remélt rendet hozó társadalmi rendszer világméretű megbukásával most már reménykednünk sincs miben. Az előttünk álló piacgazdasági példaképek annál kevésbé vonzóak, minél közelebbről látjuk őket. A világpolitikát nem a költők humánuma szerint igazgatják s bizony a favágó széles fejszétének sincs oka mosolyra, sőt ma már siránkozva sem döntheti a tőkét. Fenn az emelvényen kis pocakjukat veregetve ma is szellemes, aranyszájú szónokok beszélnek a nép nyomoráról, melyet francia szabású félcipőjükben csak ők tudnak eltiporni. Ma nem a külvárosi éjben, s nem röpcédulákkal iramlík át egy-egy elvtárs kutyaként előre szimatolva és macskaként hátra fülelve, hanem fényes nappal, belvárosi utcák kukái között óvakodik, hogy nem ismeri-e föl valaki.

S bizony ma is nagyon sok helyen „romlott fényt hány a kocsmá szája, tócsát okádik ablaka”. S ma is igaz, hogy „aki szegény, az a legszegényebb”.

S rakunk-e nagy-nagy tüzeket, hogy melegednének, felengednének az emberek? Miért nem? Milyen jó lenne, ha a költő reklám mondattá szürkített egyik legutolsó, mélységesen mély értelmű jankiváltását - „Csak az olvassa versemet, ki ismer engem és szeret” - minél többen meghallanák, olvasnák és megértenék azok is, akik eddig nem értették és nem szerették Talán megértenék, hogy a közös tűz rakása fontosabb, mint távoli tájakra hadba csábulni az újjáépítés koncán marakodás reményében. Megértenék, hogy „csak itt mosolyoghatsz, /itt sírhatsz, magaddal is csak itt bírhatasz / oh lélek! Ez a hazám”. Ha megéreznék, hogy „magyarnak számkivetve, / lelkem sikoltva megriad - /édes hazám, fogadj szivedbe, / hadd legyek hűséges fiad!”

Jó lenne „rendezni végre közös dolgainkat”, hogy ne kelljen együtt, mégis elmagányosodva a Hét toronyba zárva élnünk, ne kelljen úgy, reménytelenül eltűnnünk az életből (a történelem színpadáról?), „akár az erdőben a vadnyom.”

Tudom, hogy a komorabb hangvétel akár az időskor rovására is írható, de minden biztonnal szerepet játszik benne az is, hogy a mi generációnk életében már harmadszor fordult ki sarkából a világ, s új reményeink mindannyiszor porba hulltak. A csalódások sorozata pedig nem melegágya a jövőbe vetett bizakodásnak. „Jogállamban a pénz a fegyver./ A hadviselés itt ma más. / A hős a kardot ki se rántja, /bankó a bombarobbanás /s mint fillér, száll szét a szilánkjá.” Talán igazuk van azoknak, akik különösebb filozofálás nélkül nyersen kimondják, olyan világot (Megasztáros Való Világot) élünk, melytől bizonyára József Attila forog a sírjában.

Az élet azonban él, és élni akar. Mint ahogy József Attila is szívesen volt volna köztünk, lelke nyugalmát azonban nagyon ritkán találhatta meg, „mert álmaiban megjelent /emberi formában a csend /s szívében néha elidőz /a tigris és a szelíd őz.” A szelíd őz szívének sokkal ritkábban volt vendége, de talán ezek voltak élete legszebb percei, ilyenkor engedte játszani szép, komoly fiát a rendet szülő szabadság. És ilyenkor volt vele az a szeretetreméltó Isten, akihez - bár költészetének részeként ezt, ki tudja miért, nem nagyon emlegettük – több versében is visszavisszatért, gondolatait mindig fényesebbre csiszolgatva.

„...Gondolatban tán nem is hittem.
De mikor egy nagy zsákot vittem
s ledobván, ráültem a zsákra,
a testem akkor is őt látta.

Most már tudom őt mindenképpen,
minden dolgában tetten értem.
S tudom, miért szeret engem –
tetten értem az én szivemben.”

Hogy könnyebben viselhessük az élet súlyát, s legalább reményeinknek parázsát élesztgethessük, a reménytelenségébe pusztulni kényszerült költő ehhez is ad segítséget a gyermeki lélek tisztaságát tükröző soraival.

S mint ahogy éppen a 25 évvel ezelőtti megemlékezésben közölt egyik prózai írásában olvashatjuk, olyan egyszerű, megszívlelendő üzenetet is hagyott – akár

a Palócföldbe is írogató – költők számára, hogy „Tessék a versért egy kicsit megszenvedni...valójában a költészet csak csurran-cseppen, s csupán akkor árad, ha megírtuk, de semmi esetre sem az írás közben. És mi a csudát akarnak a szabad verstől? Egy kis kötöttség iskolának, műhelygyakorlatnak, vagy egyszerűen csak rendes, tisztességes versnek sem ártana.”

Neki elhihetjük!

1980|2

75 éve született

József Attila

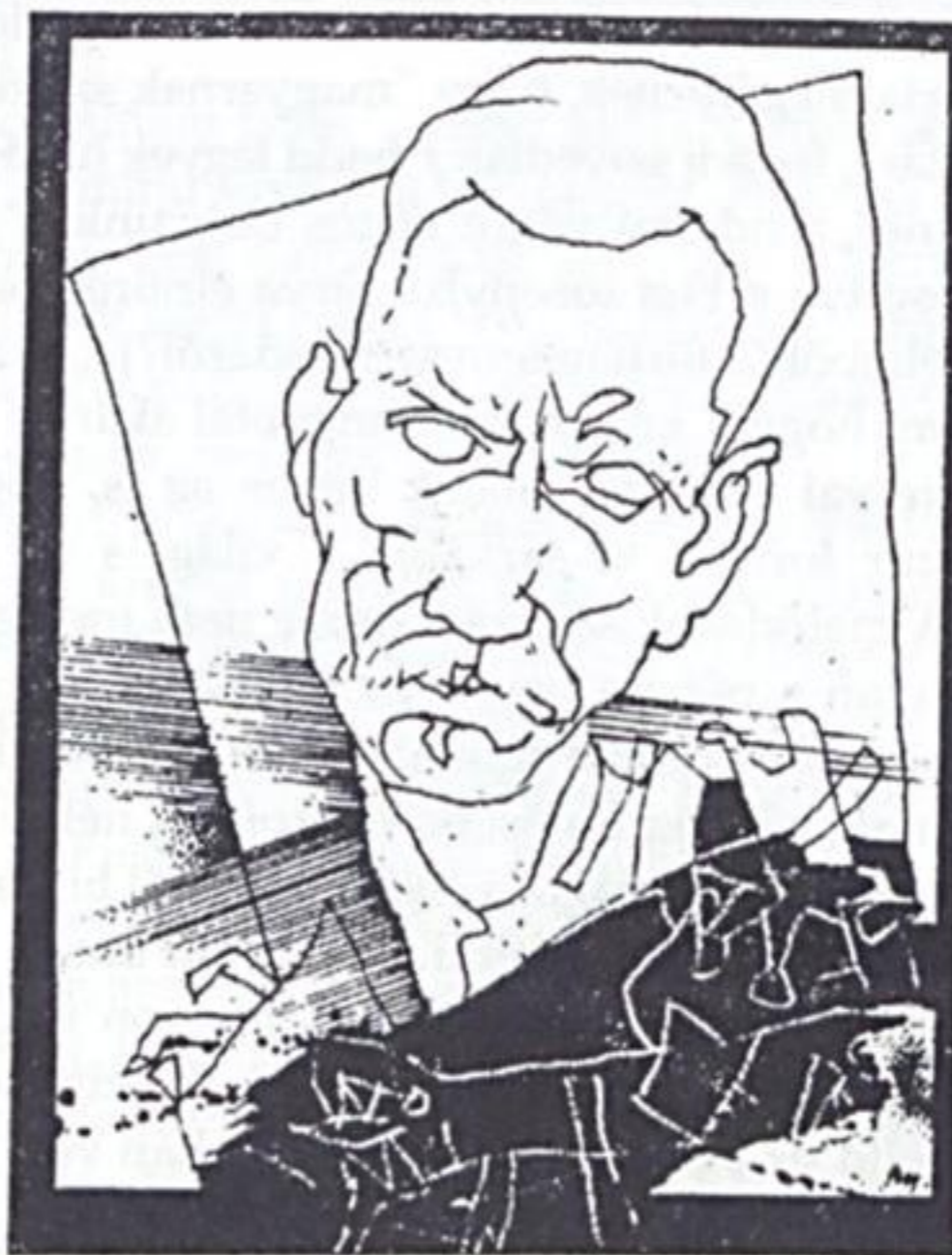
A Derkovits-szemlélet
alakulásáról

Fábry Zoltán
szellemi öröksége

Petrőczy Éva, Szöllősi Zoltán,
Győri László, Bartha Pál
versei és
Onagy Zoltán prózai írása

A műemlék nélküli város

Helytörténet —
honismeret — néprajz

PALÓCFÖLD

„A költő alkot és ez nem jelent kevesebbet, mint hogy alakítja a világot, az emberi világot, az emberiséget azoknak a segítségével, akik a társadalmi munkamegosztás révén mással lévén elfoglalva, úgy osztóznak a költő tevékenységében, hogy művét szeretettel veszik magukhoz. Mert a mű nem annyira a művész, mint inkább azok által él, akik szeretik a művészetet, a azért szeretik, mert keresik az emberiséget.”

(József Attila: A mai költő feladatai, 1917.)

„Az immár tíz esztendeje elhunyt Fábry Zoltánra emléketűnk, Stóiz egykori lakójára, a stóizi életforma csodálatos és szuggesztív kialakítójára, a szlovákiai magyar irodalom és kritika egyik alapítójára, a vigyázó strázslóira, akinek számára nem létezett évszázati poszt. Örökségét magunkénak valljuk, tevékenységét — melyeket nem tudott kikerülni a nagy történelmi zivatarokban — vállalunk. De nagyra becsüljük őt.”

(Kovács Győző: Fábry Zoltán szellemi öröksége)

„Az a megállapítás, hogy a helytörténeti kutatás alapvetően jelleme meg önmagában nem peboratív, mert nélküle nem képzelhető el jól adatolt és szelíd háttérrel nyugvó szintézis: abban viszont mindenki megegyezik, hogy az alapvetés feltétele a szakmai felkészültség, a téma tágabb körülményeire és minden lehetséges felhasználására.”

(Bakó Ferenc: Helytörténet — honismeret — néprajz)

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

PEKÁR ISTVÁN

Palócföldi vallomás

Vagy százötven évvel ezelőtt, amikor Pesten még igen gyakran emlegették azokat a fiatalokat, akik egy esős márciusi napon a közeli Pilvax kávéházban nagy felfordulást csináltak, nyelvészek és korabeli néprajzkutatók nógrádi falvakban palócokat kerestek. Kérdésükre, hogy a faluban palócok laknak-e, mindig elutasítás volt a válasz. Nem, mi nem palócok vagyunk, de menjenek tovább, a szomszéd faluban már azok laknak. Ott viszont újra elhárították a kérdést, és ismét a következő faluba küldték az érdeklődőket.

Kik tehát a palócok, és hol a Palócföld határa?

A nyelvészek szerint a Vágtól a Hernádig, a magyarság északi nyelvhatárától a Galgáig terül el a tájegység. Ez a határozott vonal azonban mindössze két megkülönböztető jegy, az „a” hang illabiális és az „á” hang labiális ejtése alapján határozza meg Palócföldet. Ez a két kritérium valójában csak egy, hiszen arról van szó, hogy ott terül el a Palócföld, ahol palócosan beszélnek.

Paládi Kovács Attila viszont kereken kimondja: Palócföldnek nevezett történeti táj, vagy igazgatási egység sohasem létezett. Történészek, nyelvészek, néprajzkutatók alkották meg ezt a fiktív tájfogalmat, akik szerették volna meghatározni a palócok települési területét.

Szeder Fábián már 1819-ben – elsőként Magyarországon – önálló dolgozatot szentelt a palócságnak, mint tájcsoporthoz. Szerinte a palócok Nagyhont, Nógrád, Heves, Borsod és Gömör vármegyékben élnek. Ma a térképre tekintve azt mondhatjuk, hogy Szlovákia területén északról a nyelvhatár, nyugaton a lévai, keleten a rozsnyói járás határolja. Magyarországon Váctól Gödöllőig, onnan az M3 autópálya majd a Sajó, és a Bódva folyók mellett húzott vonaltól északra, illetve nyugatra eső terület a Palócföld.

Ennek a terjedelmes régióknak 700-800 településén több mint egymillió ember lakik. Ezek a falvak, városok azonban meglehetősen laza településcsoportot alkotnak. A tájegységbe sok nemzetiségi község ékelődik. A Galga völgyében tucatnál is több szlovák falut találunk egymás mellett, Nógrád megyében 22 nemzetiségi községet tartunk számon.

De térjünk vissza a múltba! Őseink Honttól Gömörig szégyellték palócságukat. Ma már ennek nyoma sincs. Szerinte az országban és a nagyvilágban szétszóródott palócok jellegzetes beszédükről könnyen felismerik egymást, s mint valami szabadkőműves páholy tagjai legalább egy pillantással, egy szemöldökrántással jelzik: mi egymást felismertük, összetartozunk. Alig két éve történt velem, hogy Sydneyben, egy étteremben odajött hozzám egy 80 körüli öregúr, s a legtermészetesebben megkérdezte: Te is gömöri vagy öcsém? Vagy húszezer kilométer távolságról ez a félmegyényi tévedés igazán imponáló.

Minek tulajdonítható ezt a pálfordulás? Mikszáth Kálmánnak, illetve írói munkásságának. Olyan szépen, olyan szeretettel tudott írni a palócokról, és a Palócföldről, hogy az egész ország, sőt mondhatom, hogy a világ, érdeklődéssel és szimpátiával fordult a népcsoporthoz. Talán túlzásnak tűnik, hogy a világot említtem, de közismert tény, hogy a *Szent Péter esernyőjét*, vagy kéttucat nyelvre fordították le rövid idő alatt, és még az akkori amerikai elnök is elolvasta.

Ó kedves virágai a palócföldnek! – írja egyik történetében. – A tündéerkert sem szebb talán, a kelet gyöngyei sem bájolóbbak, mint a ti boróka-bogyóitok. Ez a szőnyeg, amely az én bölcsöm alá volt terítve, amelyet én annyiszor megtapodtam. Valami édes csiklandozást érzek a talpamon, ha rátok lépek... vagy talán a szívembe van az.

Lám, ezért hívjuk Mikszáthot a legnagyobb palócnak. Az ő munkássága nyomán a palóc nem műveletlen, tunya, babonás ember többé, hanem nyíltszívű, szomorkás, de bölcs humorra hajló, a nagycsaládi kötelékeit erősen ápoló, hitét buzgón gyakorló, szokásaiban, hiedelemvilágában a régmúltig visszanyúló, ma már igen ritka erényeket, titkokat birtokló népcsoport.

Igen szép teljesítmény egy kis országnyi népet felemelni, különösen, ha tudjuk, hogy Mikszáth nem kényeztetett úgy mindenkit, mint szeretett palócait. Az általa írt, vagy róla szóló igen csípős anekdoták egyike szerint egyszer vitába keveredett a kistermetű, ám annál pörlekedőbb természetű Gyulai Pállal. Mikszáth természetes ember lévén leereszkedő mosollyal hallgatta a szóáradatot. Gyulai egy idő után nem bírta a flegma, lekezelő tekintetet, ráripakodott Mikszáthra.

– Most mit bámulsz, láttál te már tőlem kisebb embert is?

– Láttam hát, csak nem ingyen!

Kétségtelen az is, hogy ez a sovány talajú, rideg éghajlatú vidék, különös bőséggel ontotta a tehetséges embereket. A kultúrának olyan összesűrűsödése érezhető ezen a vidéken, ami nem egyedülálló a Kárpát-medencében, de igen ritka. Csak Nógrád olyan személyiségekkel dicsekedhet, mint Balassi Bálint, Rimay János, Madách Imre, Mikszáth Kálmán, Komjáthy Jenő, Nagy Iván, Veres Pálné, Szabó Lőrinc, de ide sorolhatjuk Szentgyörgyi Albertet is, aki gyermekéveit töltötte a Terény melletti Kiskér pusztán.

Budapesten nem tudjuk a nagy Palócföldet bemutatni, annak csak egy darabkáját, Szécsény és Balassagyarmat vonzaskörzetének egy részét. Ebben azonban benne van a palócság lényege, mert ez a vidék a nagy Palócföld egyik súlypontja, tradícióinak egyik leghűségesebb őrzője.

Nekem pedig különösen kedves, mert itt születtem, a Cserhát gerince mellett, Herencsényben. Ez a vidék nekem máig a legmeghatározóbb élményeket jelenti. Első eszmélésemet az erdős, dombokkal övezte faluban. A négygenerációs, nagycsaládot, ahol nagymamák és nagynénik óvó tekintete kísérte első lépéseimet. Az első utazásomat Balassagyarmatra. Akkor borzasztó hosszúnak tűnt az út – 22 kilométer volt. A macskaköves főutcát, a hatalmas házakat – a legnagyobb kétemeletes volt. Még a foghúzás kínja is élménnyé nemesedett, mert ez volt az utazás apropója.

Aztán Szécsényt, ahol középiskolába jártam. A felvételire a megáradt Ipoly völgyén utaztunk. Csak a sín pár töltése emelkedett ki a tengernyi vízből, s rajta sűrűn ergette a füstöt a gőzös. Mint Krúdyban a podolini évek, egy tündérvilág képeként él bennem a Palócföldnek ez a szeglete, holott tudom: valójában poros, elhanyagolt

falvak, kisvárosok voltak. De a mai napig a képzeletemben valami földöntúli ragyogásban jelennek meg. S ahogy életem során megláthattam San Francisco, Fokváros, Sydney metropolisait, ez a ragyogás nem csökkent, inkább erősödött.

Akkoriban, a hatvanas években az asszonyok fele-kétharmada még népviseletbe járt, de már mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy az évszázados rend lazul, bomlik. A minden tagjára fegyelmezve vigyázó faluközösségből mind több fiatal került el, apadtak a nagycsaládok.

A változások azonban már korábban kezdődtek. A XIX. században megnyitották a szénbányákat, majd megjelentek a szénre épülő iparágak, az acélgyártás. A paraszt fiúk egy része az ipar felé fordult, nőtt a parasztporták jövedelme, megindult egy lassú polgárosodás. A zsúpfedeles, apró házikókat azok a szürkésárga poltári cseréppel fedett tornácos házak váltották fel, amik aztán Hollókötet a világörökség részévé tették. Aztán jött Trianon, a határ kettévágta a Palócföldet, családok tízezreit szakította el egymástól. Már nem a felvidék kapuja többé, hanem végvidék.

Aztán a fasizmus; Balassagyarmat lakosságának egyharmada a haláltáborokban végzi, vagy megkeseredett túlélőként elmenekül. A háború után a határfolyócskák vizében csonka pillérek árválkodnak, az utak váratlanul megszakadnak. Aztán a bolsevizmus. Az erőltetett iparosítás, amely a szerves fejlődést végleg megszakítja, a faluközösségek felbomlását elindítja. Az embereket gyökértelenné válnak, hogy a rendszerváltásnak végképp ők legyenek a vesztesei.

Az iparosítás során bizonyos térségekre hatalmas összegeket áldoznak, míg más területek évtizedekig csipkerózsika álomba merülnek. Ez az álom rossz volt, mert generációk kallódtak el, de jótékony is, mert nem tették tönkre helyrehozhatatlanul. A rendszerváltással, az uniós csatlakozással a megőrzött értékekre építve folytatódnak a fejlődés. Mi már látjuk, hogy máshol mit rontottak el, azt mi már elkerülhetjük. Intő példa a túlnépesedett, tönkretett főváros körüli településgyűrű, a tízezer számra osztott, tenyérnyi nyaralótelkekkel szétdúlt Dunakanyar.

Mi lehet a Palócföld jövője? Az Európai Unió nem csak az államok, de a régiók szövetsége is. A csatlakozás előtt az uniót alkotó 15 országban 180 eurorégiót tartottak számon, most ez a bővítéssel növekedni fog. Felvetődik a kérdés, alkalmas-e Palócföld arra, hogy kulturális alapú eurorégiót alkosson. A válasz egyértelmű igen.

A Palócföld rendelkezik mindazokkal a kulturális karakterjegyekkel, amelyek alapján jól elhatárolható a környezetétől, és az ott élőknek határozott identitást ad. A palócság jellegzetes beszédén túl ismert rendkívül gazdag, kiválóan feldolgozott néprajzi örökségről, - viseletéről, szokásairól, hiedelemvilágáról, építészetéről, díszítőművészetéről, népzenejéről, néptáncáról, tájkonyhájáról - és mély vallásosságáról, hitéletéről. Mára egy jórészt elveszett, sok szempontból boldogabb világ legfőbb őrzőjévé vált ez a népcsoport.

Ahogy Mikszáth írta egykor: Aki falun született, az nem szabadulhat a falutól, hiába tépi el az összes gyökeret, amelyek oda fűzték. Hiába feneklik meg a városban, a falu utána jön, mint kísértet, és hívja haza maga után.

Íme, most eljött értünk a falu, a csodálatos Palócföld, és hív minket. Kit haza, kit látogatóba, Ismerjete meg minket! - mondják földijeim - s meg fogtok szeretni.

Cigánydomb

Az első salgótarjáni romaközösség kialakulása és felbomlása
A dokumentumfilm szövegkönyve

I. Előkép – Bedegi Győző bevezetője

Az idők távlatából legendák övezte salgótarjáni Cigánydombnak ma már nyomát is hiába keresnénk.

A II. világháború által polgári fejlődésében derékba tört város új pozíciót vívott ki magának az új hatalomnál. Nem kis szerepe volt ebben a még kiaknázható szénvagyonnak, az ország energiaínségének, és annak a szerepnek, amit ez az iparmédecina játszott a honi munkásmozgalom történetében. De volt az immár megyeszékhellyé lett helységnek egy szépséghibája: az a bizonyos Pécskő-dombi cigánytelep a város szívében.

A legendák szerint az 1800-as évek elején érkeztek az első roma családok Tarjánba, egy zenét kedvelő úr hívására, aki letelepedési engedélyt adott tíz, zenész roma családnak a Pécskő út végi birtokán a Curgó-patak mentén. Az első telepeket rummungrónak nevezték a később érkezettek. Életmódjukban, viselkedési szokásaikban a borraivalós, a szokásosnál több jövedelemmel rendelkező szakmákhoz tartozók életmódját követték.

A szaporodó jövevények a patak mindkét oldalát, és a Pécskő domb alját is benépesítették már, amikor, mintegy második hullámban, elkezdődött a helységhez közeli és távoli falukból – Endrefalváról, Ipolytarnócról, Karancslapujtőről, Litkéről, Sóshartyánból – a könnyebb városi életre vágyók betelepítése. Engedély nélkül, mindenféle szedett-vedett anyagot felhasználva kunyhók, putrik nőttek ki a földből, közel a zenészek épületeihez, de attól elkülönülve. Az újak agresszívok voltak, sokszor megzavarták a köznyugalmat. Ők lettek az úgynevezett hegyi cigányok. A régebbieket patakiak-ként titulálták.

Bármennyire is hihetetlen, a két csoport fiataljai között, az eltérő kulturális szint ellenére szerelmek szövődtek, házasságok kötődtek. Lassan-lassan kifermálódott a két csoport utódaiból a Pécskő úti egységes cigánytelep.

Az 1912-ben Baglyasaljára érkezett lovári oláh cigányokat már a rákövetkező évben kitelepíti a város vezetése az Újakna mögötti szemétdombra. Az 50-es évek első felében lókupeckodásból, kártyavetésből, jóslásból, koldulásból élők közül több család kiszivárog a Pécskő út végi erdőbe, és az úgynevezett Kavicsosban telepszik le, ahol sátraikat hátrahagyva, vándorló életmódjukat feladva próbálnak maguk tákolta kunyhóikban új életterre találni.

1947 és 1956 között érkezik a dombra az utolsó nemzedék. Lakókocsikkal, lakó busszal jönnek, német cigányoknak nevezik magukat. Mutatványosok, akik hamar felhagynak eredeti foglalkozásukkal, hogy vándorköszörűsként és muzsikusként folytassák tovább életüket.

Nógrádban 1891-től, Salgótarjánban 1892-től folyamatosan foglalkoznak a rendeletek az úgynevezett cigánykérdéssel. A letelepedést, vándorlást tiltó rendelkezések ellenére a romák száma folyamatosan nő. A Pécskő-dombon gomba módra szaporodnak az építmények, mígnem elérkezik a második világháborút megelőző időszak. Az üldözések és a deportálás elől sokan elbujdosnak. A haláltáborokba hurcoltaknak és a más vidéken menedéket keresőknek csak töredéke érkezik vissza a világégés multával.

Helyükre újak jönnek, hiszen kell a munkáskéz, a segédmunkásokra szükség van a bányákban, a gyárakban. A már akkor is rosszul fizetett munkaerőtől senki sem kérdezi az iskolai végzettséget.

A város vezetését már az 1950-es végétől foglalkoztatja a Cigányhegy felszámolásának gondolata, hiszen túl közel vannak a városközponthoz, jelenlétük disszonáns a feltörekvő település mindennapjaival. 1961-ben az MSZMP Politikai Bizottságának határozatával felvértezett vezetők elkezdik a cigánytelepek felszámolását. 1961 és 1966 között 60 család költözhet új helyre, ami nem minden esetben jelent új lakást, de mindenképpen jobbat az eddiginél. Végre elhagyhatják a telepet, a burkolatlan, sáros ösvények által összekötött viskókat, a zsúfoltságot, a nyomort, a bűzt, a lármát. 1967-re mindössze 60-80 putri virít már csak a dombon. Körülöttük kibontakoztak az új város körvonalai, emeletes házak, kertvárosi negyed keríti be az elköltözni nem akarókat, a sebtében, új lakás reményében a semmiből előkerült betelepülőket. Egy kiürített putriba olykor három család is betelepült, ezért végső megoldásként a kiköltöztetők azonnal eltörlik a föld színéről a tákolmányt, amint az utolsó ember is elhagyja az építményt.

„Szeszgőz, éktelen láрма, visító malaczaj és szűnni nem akaró ordítózás keverékében apró, egy-két helyiségből álló viskók.” – írja a Pécskő-domb krónikása Csík Károly. „Berendezéseik hiányosak, lakóik gyalulatlan faágyakban, priccseken alszanak, és nyitott tűzhelyen, összeütött sparhelten, csikós masinán főznek.” Tegyük hozzá, a telepen élők harminc százaléka egyetlen helyiségből álló, lakásnak nevezett tákolmányban tengeti az életét. A lakónépeség sűrűsége elviselhetetlen, az emberek többnyire az erdőben vagy éppen az utcán végzik el kis és nagy dolgukat. A szemetet sem viszik túl messzire.

A város csak 1963-ban épít valamennyire elfogadható közös WC-t a hegyen. Szerencsére ivóvíz jön a közkutakból, de a szennyvizet a ház elé kell lötyinteni.

A telepről mégsem kerülnek tömegével állami gondozásba a gyerekek, az öregekről halálukig jól-rosszul, de gondoskodnak a fiatalabbak, és nem dugják őket szociális otthonba.

És a Cigánydombon virágok teremnek. Országos hírű zenészek, költők, festők születnek a hegyen, hogy 1975 után már csak emlékezzenek a múltra, a szülő- és lakóhelyre, a Pécskő-dombra, ami egykor Salgótarján város szívében volt.

II. Gyermekkor, család

Csonka Jenő

Az édesanyám nógrádmegyeri születésű volt, édesapám karancssági. 20 éves volt apám, 17 éves volt anyám, amikor Salgótarjánba kerültek. Ők már Megyerben megesküdtek és itt vettek Salgótarjánban, a Pécskő utcában maguknak egy kis lakást, igaz, hogy az annak idején csak egy szobából állt. Majd aztán az apám, aki kőművesként dolgozott, ő toldott hozzá, így lett belőle 1 szoba – konyha – spájz. Mi gyerekek Salgótarjánban születünk, egytől egyig. A bátyám, az most volna 77 éves, de ő szegény odaveszett a fronton. Bevitték fiatalon katonának, oszt' egyetlen egyszer volt itthon, ő többet nem jött.

Ennek a betegek lettek aztán később a szüleim, mert, nagyon szerették őt.

Kezdtém '49-ben dolgozni, fiatalon, mert csak hat osztályt jártam. Ki kellett, hogy maradjak az iskolából, mert apám lebetegedett, más munkáskéz nem volt, én lettem a családfenntartó. Közben már jártam sportolni is, mert boxoltam 17 évet.

Fönn a hegyen nagyon jó volt, zenész népek laktak. Ott örökösen szólt az ének, a zene, az egy kimondott különlegesség volt. Mi lent a „Patakban” laktunk. Így nevezeték: Patak.

Mi lent laktunk, a többiek fent a hegyen. De a barátság az tökéletes volt. Szerettük egymást. Én nagyon keveset járogathattam fel a hegyre, mert fiatalon dolgoztam, és utána délután menni kellett edzésre. De ettől eltekintve nekem nagyon sok barátom, rokonom volt a felső részről Gitároztak, énekeltek, nem volt cirkusz, nem volt verekedés, nem bántotta senki egymást. Ott öröm volt élni énnekem. És most is azt mondom, hogy az életem sokkal jobb volt fiatalabb koromban, hiába, hogy szegényebbek voltunk, mert tényleg egy normális ruha, vagy cipő nem volt az emberen. Nekem akkor jobb volt, mert összetartók voltunk, örültünk, hogy felébredtünk, oszt' megláttuk egymást.

Varga Attiláné

Vecseklőben, Csehszlovákiában születtem, '47-ben jöttünk ide lakni, a Cigány-hegyre. Édesanyám odavalósi volt Cseszkóba, apu is a Felvidékre valahova, csak már annak a nevét én megmondani nem tudom. Úgyhogy apuék családja jött ide előbb, utána jött össze édesanyámmal, aki meg a nővére után jött Salgótarjánba. Cipész volt az apám máskülönben, az volt neki a foglalkozása. A fronton hírvivő volt, a háborúban, és ott megsérült. Beleesett egy nagy gödörbe, motorbiciklivel mentek, eltört a gerince neki, megnyomorodott. Én ezt onnan tudom, hogy mindig mesélte nekünk, amikor kicsik voltunk. De cipészként így is dolgozott, éjjel-nappal.

Balázs János bácsi mindig nálunk volt, apunál, mert ők lelki barátok, meg távoli rokonok is voltak. Nekem csak ez a gyerekkorom volt, mert aztán apu meghalt, mi gyerekek, pedig bekerültünk az intézetbe. Négyen voltunk testvérek. Édesanyám a bányánál dolgozott, Nagybátonyba járt három műszakba, úgyhogy egyszer, mire hazajött a munkából, már elvittek minket az intézetbe. Azt mondták neki, hogy azért, mert nem jártunk rendesen iskolába, de hát akkor még csak a bátyám járt iskolába!

Olyan kis megalázkodók voltunk az intézetben, elbújtunk egy sarokba, mind a négyen. Így nevelkedtünk fel. Én Heves megyében, a bátyám Szent Andráson, a húgom Debrecenben, az öcsém a Józsi - aki költő, író - Egerben. A Szepesi Józsi, az is az én testvérem.

És aztán mindegyikből ember lett.

Én 16 éves voltam, mikor hazakerültem, apu már akkor réges- rég a föld alatt volt. Anyu dolgozott, én is mentem vele dolgozni a szénosztályozóra, már akkor itt Salgótarjánban. Hát itt nagyon lebetegedtem, elment a hajam is, úgyhogy többet nem engedtek dolgozni, se a bátyám, se az édesanyám. Ezután két évvel férjhez mentem. János bácsival tartottuk a kapcsolatot végestelen végig, amióta csak apu meghalt. Mindenben segített minket, amiben csak tudott.

Utána anyuék elköltöztek a nagyállomásra, én meg ott maradtam a hegyen, abban a házban, amit az édesapám a két kezével épített. Mert azt a házat nem adtam volna a világ minden kincséért sem, pedig akkora volt, mint ez a konyha. Én ott szültem a három gyerekemet.

Bangó Kálmánné

A nagymamám is ott született a Cigánydombon, mi ugyanabban a házban laktunk, nyolcan gyerekek, meg a szüleink. Rengeteg sokat játszottunk. Mindenfélét összeszedtünk, cserepeket, edényeket, amik már nem kellettek a házba, és mentünk ki az erdőbe. Ott játszottunk apást-anyást, főztünk, otthonról elloptunk krumplit, zsírt, mert minden be volt vételezve, mindig volt ennivaló. Vittük és főzögettünk. Jöttek a többi gyerekek, nagyon sokáig el tudtunk játszani a hegyen. Minden este kimentünk a „Villanyfához”, mindenkinek volt valamilyen hangszere, azt kivitték és akkor nagyon jól szórakoztak ott. Ott tanultam meg táncolni. Reggelig elvontunk így. Hát anyám az otthon volt, minket nevelt. Apám kovács volt, patkolókovács, ő a gyárban dolgozott. Így éltünk, dolgoztunk sokat. 10 éves korunkban már mentünk a haldára szemet szedni, azt eladtuk, vagy vittünk hazára.

Klajban Jánosné

Egy lakásban laktunk körülbelül tízen. A nagyszüleim, nekik a gyerekei és mi az unokák. Mint kisgyerekeknek nagyon jó volt ott, szabadok voltunk, nem bántott senki, a saját kis közösségünkben éltünk. Tulajdonképpen mindenki mindenkiire odafigyelt, úgyhogy nekem a legszebb emlékeim ott vannak. Nagy szeretetben éltünk, sokan, szegényen, de igazán nagyon nagy szeretetben. Nagyon jó közösség volt az egész Cigányhegyen, szegények voltak az emberek, de segítőkészek. Nem éhezünk, a mindennapi kenyerünk megvolt, mert nagyapám dolgozott az üvegyárban, aztán még zenélt is, és anyunak a testvérei is dolgoztak, ők is az üvegyárban, édesanyám a rakodón.

Csák Béláné

Édesanyám meghalt, 27 éves volt, megfázott a háborúban, úgyhogy a nagyanyám nevelt engemet. Hát az szegény nem dolgozott sehol, csak bejárt ide a városba a Csiki családhoz takarítani. Én iskolába jártam, ő olyan istenfélő volt, oszt' eljárt Szentkútra, és vitt magával mindenhol, kiskoromban. A saját gyerekei nekik már nagyok voltak, úgyhogy én voltam vele csak. Így nőttem fel őmellette. Az apukám megnősült, oszt' nem törődött velem. Ott lakott ő is a Cigányhegyen, csak nem foglalkozott velem, egyáltalán. Én nem is nagyon jártam hozzája. Akkor kellett volna őneki, amikor az új házasságából származó gyerekei nagyobbak lettek, és én már tíz éves elmúltam, hogy vigyázzak rájuk. De a nagyanyám nem engedett hozzájuk, azt mondta: ne menjek oda, mert az anyukám megígértette vele a halálos ágyán, hogy nem ad neki, soha. Mikor meghalt, ez volt az utolsó kívánsága.

Édesanyámék tizennyolcan voltak testvérek, de hat gyereke meghalt szegény nagyanyámnak, úgyhogy élő gyereke tizenkettő volt. Ebből volt, aki gyári munkás lett, volt aki kőműves, meg sokan zenészek. Az én apukám is primás volt, meg az anyukámnak a fajtája az mind zenész lett, Budapesten. Csak már nem élnek szegények. A Csorba Gyulánál cimbalmozott a nagybátyám, és annak a gyerekei mindmind híres zenészek lettek.

Másképp volt minden ott fent a hegyen. Jártak oda művészek rajzolni a gyerekeket, meg a felnőtteket. Mindig történt valami, és az tetszett a gyerekeknek. Mindenki jól érezte magát. Aki oda egyszer feljött, nem esett jól neki lemenni, mert olyan baráti kört kapott, hogy máshol azt nem kapta meg. Meg ott mindenki jó volt egymáshoz.

Oláh Béláné

A nagyszüleimre emlékszem tisztán. A nagyapám zenész volt, abból éltek, abból tartottak fenn tíz vagy tizenegy gyereket. A nagyanyám lóci volt, nagylóci, és úgy járt haza a faluba, ismerték még akkoriban. Törölközőket meg köteleket vitt, amiket ő csinált itthon, és cserébe adtak neki ennivalót. Hol szalonnát kapott, hol babot. Batyuval hozta haza a hurkát, hurkazsírt, oszt' abból nevelték fel a gyerekeiket, meg hát minket is, unokákat, mi is ott voltunk. Annyi unokája talán senkinek nem volt a hegyen, mint neki.

A Cigányhegyen nem zárták be éjszaka az ajtókat kulcsra, meg volt, hogy nyáron kint aludtak az emberek, szalmazsákon, „trozsák”-on, úgy hívták. Kitették az udvarra, mert olyan meleg volt, oszt' ott horkoltak, meg minden. Akkor a többiek az orrukat füvel csiklandozták, meg volt olyan, akinek újságpapírt dugtak a lábujjába, oszt' meggyújtották. Persze a felnőttek csinálták ezt, mi gyerekek csak mentünk utánuk. Akkor kövekkel dobálták az ajtókat, odabent felijedtek. Volt olyan, hogy kitették a szennyest az udvarra, egy nagyteknőben beáztatták. A többiek meg fogták, oszt' az ajtóba húzták, utána meg bezörgettek. Amikor a háziak kijöttek, felestek.

Oláh Jolán (1991)

Az apám zenész vót, az anyám meg egy igazi falusi asszony. Tizennyolc gyereket szült, nyolc meghalt, tízen maradtunk. Nagyon keservesen nevelt minket. Éjjel font, köteleket csinált, akkor ilyen törölközőt szőtt, és azt vitte falura. Azt eladta krumplié', babé', és így nevelt minket. A bátyám is zenész lett, 17 éves korában már zenekara volt.

Én nem mondhatom, hogy olyan rózsás volt az életem, de szerettem játszani, szerettem a zenét, a filmet. Hét éves voltam, amikor először elvittek moziba. Nagyon szerettem a filmeket, a régi színészeket. Akkoriban még nem volt úgy pénz szórakozásra, ezért kimostunk orvosságos üvegeket, rongyokat is szedtünk, eladtuk, és abból megvettük a mozijegyet. Soha anyámtól tíz fillért nem vettünk volna el, sőt inkább adtunk neki.

III. Munka

Oláh Jolán (1994/)

Én már 11 éves koromban elmentem dolgozni, mert kellett. Majdnem minden testvérem ugyanúgy dolgozni járt. 11–12–14 éves korukban a gyerekek gyárakban dolgoztak, ők nem akartak zenészek lenni, mert azt mondták, hogy nem akarnak koldulni, mert „kódis” a muzsika. Én meg máig azon az elven vagyok, hogy a zene az az élet. Lehet vele mulatni, lehet vele temetni fájdalmat, örömet, és ez nagyon szép.

Elmentem csemetét ültetni. Hajnalban három órakor keltünk fel, nem is ismerem még akkor az erdőt, az volt az első munkám. Később a bányánál dolgoztam. 25

kilós bunkóval törtem a palát, mert annyira nagyok voltak, és hát én 48 kiló voltam. Nagyon szerettek a munkások, három műszakban dolgoztam. Bezártam a gyerekeket, mikor már édesanyám nem élt szegénykém, mert ő nevelte a két nagyobbat, és mikor már meghalt, akkor bezártam lakatra a gyerekeket, és így mentem dolgozni.

Bangó Kálmánné

A legtöbben az Öblösben dolgoztak, és nagyon jó munkások voltak, mert akkor volt a gyárban ilyen versenytábla, hogy ki dolgozik jobban, és nagyon sok cigány volt azon a táblán. Sokkal több volt talán, mint a magyar. Mert nagyon jól tudtak dolgozni, és jól is kerestek!

Oláh Pál

Én ledolgoztam az életemet. 12 éves koromtól dolgozom. Muszáj volt, gyerekkoromban is, el kellett járnom a parasztokhoz kapálni, markot szedni. Mentem iskola előtt, vagy iskola után. Szüretelni jártunk, akkor szecsikát vágni, és azért adtak egy szakajtó krumplit cserébe.

Én, amikor ide kerültem, akkor fogtam, vályogot vertem, abból a vályogból építettem egy 3×3 méteres szobát, meg az erdőből hoztam fát, és lemeztetőt tettem rá. Hát ott éltünk, mind a hat gyerek ott született.

Kik építették fel ezt az országot a II. világháború után? A cigányok! Nem láttam én egy parasztot sem a kubikusok között, pedig nagyon sok építkezést láttam, itt Salgótarjánban. Csak cigányok voltak a sitnyikek, de még a kőművesek között is voltak cigányok!

A cigányok építették fel ezeket a városokat, amibe' most a parasztok uralkodnak. Azok, akik lenéznek, meg utálják a cigányokat.

Balogh Balázs András

Szokás volt az ötvenes években, hogy összeszedték a semmittevőket, cigányokat meg parasztokat, és vitték őket állami gazdaságba summásként dolgozni. Tehát mentünk kapálni, aratni, és ezt az évek során rendszeresen megismételtük. A summás munkából nekem csak annyi volt a hasznom, hogy világot láttam és dolgoztam.

'56-ban jött a forradalom, és amikor Pesten véget értek a harcok, akkor az ország sok helyéről vitték az embereket Budapestet újjáépíteni. Ott is dolgoztam, mint kőműves segédmunkás.

Csák Béláné

Iskolába jártam 5 osztályt. 14 éves koromban nagyanyám elvitt engem a kőművesekhez, elmentem dolgozni az Ingatlanhoz. Ott voltam négy évet, 18 éves koromban aztán férjhez mentem. Ezután már nem engedett a férjem dolgozni, ő Belsped-nél volt kocsikísérő akkor még. Utána oszt' elment a Tűzhelygyárba, ott volt formázó, és onnan is halt meg szegény.

Csonka Jenő

Az előtt a magyar ember előtt, aki engem követ, oszt' ledolgozik 43 évet, százhetvenöt napot, és az életbe még büntetve nem volt, ráadásul még kiváló sportoló is, én megemelem a kalapomat. Csak azt nem értem, hogy akkor miért nézik le aztat, aki ugyan ezt megcsinálta, csak egy kicsit barnább a bőre.

IV. Ünnepek

Oláh Jolán (1999)

Hát ünnepet a vendégséget tartották, a húsvét volt ünnep, meg a karácsony. Ez a három mindig jeles volt.

A vendégségre nagyon készültek nálunk, ott a hegyen. Gyűjtöttek, megvették, ami kellett a sütéshez - főzéshez, és akkor mindenkinek volt mit kínálnia.

Akkor a karácsonyunk olyan volt, hogy úgy gyönyörködtem benne, mert anyám nagyon szeretett sütni-főzni. Mi apánkkal készültünk, mentünk a templomba az éjféli misére, amikor anyánk már nagyfazékban főzte a töltött káposztát. Akkor a direkt erre a napra hizlalt libát levágták, pulykahús volt, disznónk is volt, úgyhogy nem voltunk annyira szegények, hogy nekünk ne lett volna ennivalónk.

Csonka Jenő

Az ünnep nálunk családon belül az volt, hogy minden évben édesapámnak a születésnapját megtartottuk. Ott rendes zenekar játszott, meg hát eszem-iszom volt. Anyám, szegény azt sem tudta mit főzzön, mit tálaljon. Akkor, ugye még fahordós sörök voltak. Meghozta egy hordó sört, csapra ütötték, oszt' akkor ment a zene, egy-két napig is. Olyan jó hangulat volt, hogy most lagzikban nincs az, mint ami ott csak egy egyszerű kis születésnapon volt.

Oláh Pál

Így Kisasszony napkor volt a búcsú. Ez általában szeptember első vasárnapján szokott lenni. Hát ott nem volt olyan ház, ahol ne mulattak volna, vagy ha elment az ajtó előtt valaki, be ne hívták volna, hogy hát, gyere már be, igyál meg egy pohár bort. Ott úgy összetartott a nép, hogy hiába, hogy én idegen voltam itt Salgótarjában köztük, de engem annyira befogadtak, annyira szerettek, hogy nem tudtam elmenni egy ház mellett, hogy ne szóltak volna rám, hogy hova mész Palikám, hogy vagy Palikám, gyere már be, üljél le egy kicsit. Ott csak vidámságot lehetett hallani, vagy látni. Ott állandóan muzsikáltak, énekeltek, táncoltak, el lehetett beszélgetni idős emberekkel. Amikor fiatal ember voltam, tudtam velük beszélni, sokat meséltek a régi dolgokról, hogy hogyan éltek az őseik.

Ha volt egy virrasztás, mert valaki meghalt, először imádkoztak szokás szerint. De utána oszt' olyan vicceket mondtak, meg filmeket meséltek ezek a régi öregek, hogy aki azt írta vagy rendezte, az nem tudta volna úgy elmondani, mint ahogy ők elmondták.

Bangó Kálmánné

Hát úgy emlékszem, hogy amikor volt a Pünkösöd, - mink ezt már rég elfelejtettük - hogy' készülődött anyám. Képes volt kimenni háromszor-négyszer a haldára, mi is mentünk vele, hogy eladjuk a szenet, a fát, amit szedtünk, és az érte járót összegyűjtöttük. Abból sütött, főzött, hogy minden meglegyen, mert a Pünkösödöt azt megtartotta. Most már mink nem is tartjuk, nem is emlékszünk rá, úgyhogy teljesen más volt, mert akkor jöttek a rokonok faluról is, és megvendégeltük őket.

Klajban Jánosné

Az egy külön valami volt, hogy kihez jön több vendég, kihez jönnek mennél távolabbról rokonok. És tulajdonképpen így telepedtek oda nagyon sokan aztán, a 70-es évek elején. Eljöttek vidékről, látták, hogy itt jobbak a körülmények, mert általában Nógrád megyében jobban éltek a cigányok, mint más megyékben. Itt volt az ipar, tudtak jobban dolgozni, és így ezért többen be is vándoroltak.

Balogh Balázs András

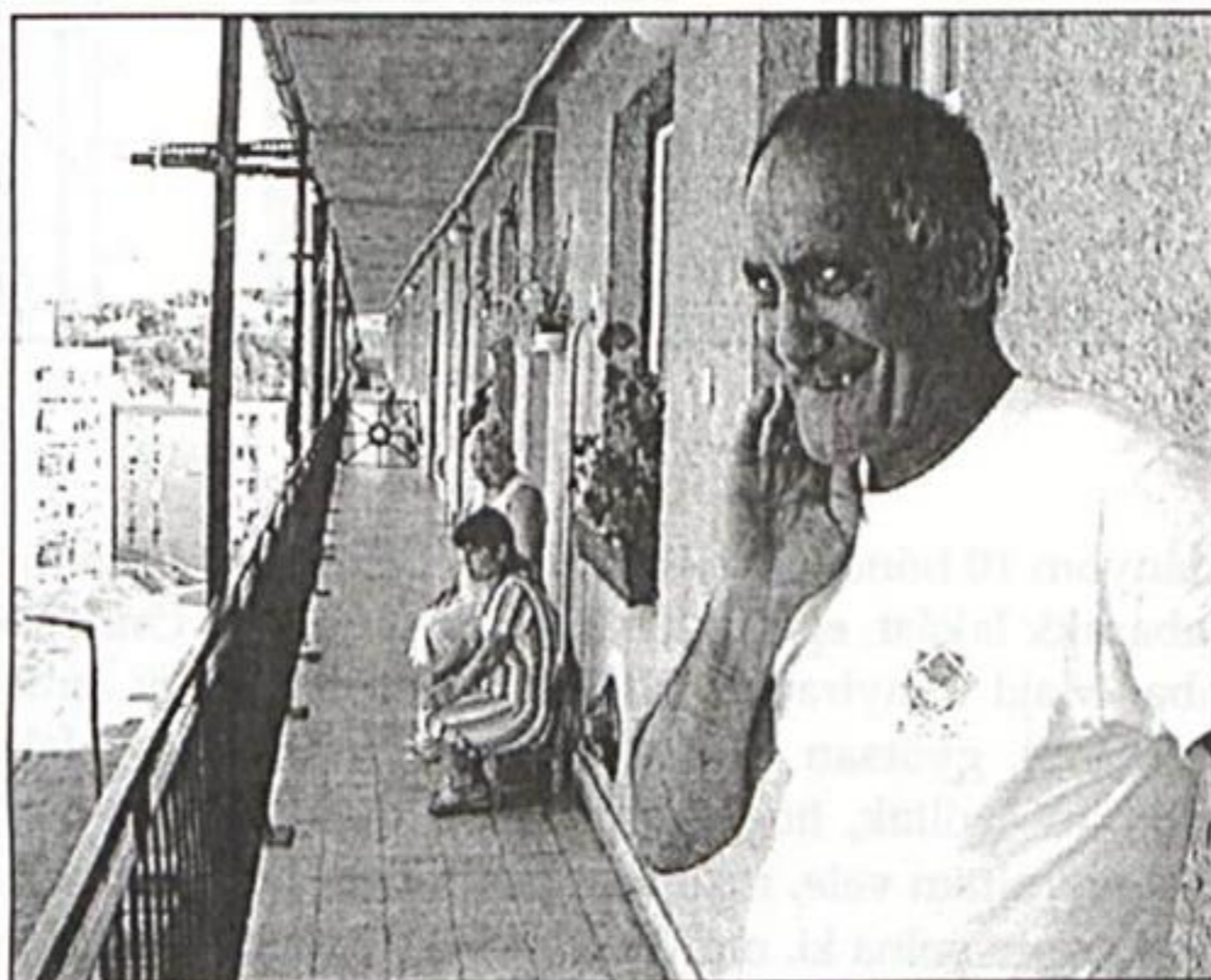
Van ez a vendégség, ami itt szokott lenni, úgy mondják: búcsú – meghívtak engem vendégségbe. El is jöttem ide, és mit ad isten, úgy jött a helyzet, hogy én innen vissza aztán már nem mentem, sehova.

Csák Béláné

Olyan gyerekkorom volt, hogy tőlem lehetett Mikulás, Karácsony, bármi, én nem kaptam soha semmit, mert nem volt. Más gyerekek kapták az ajándékokat. Nagymamám szegény volt, oszt' ezt a tanácsi segílyt kapta, hatszáz forintot, vagy mennyit kapott havonta szegény.

1960. április 18-án volt a lagzim, május 18-án meg töltöttem a 18. évet. Egy hétig tartott a lagzim. Hordóstól hordták a sört, akkor még hordóban volt, úgy ütötték csapra, meg korsóban voltak a pálinkák. Nagy disznót levágott a nagymamám. Úgyhogy a vőlegény már unta, hogy egy hétig nem tudott lefeküdni, mert a vendégek, csak gyöttek-mentek, ittak-ettek. A végén, amikor gyött valaki arra kifele, a kezébe nyomott egy nagy korsó sört, hogy minél előbb fogyjon már el. Hát nászút az nem volt, de nagyon nagy lagzim volt, annak híre ment. De hát hol vannak már azok az emberek...

Ott éreztük az ünnepet, itt már nem. Ha jött a vendégség, a húsvét, vagy a karácsony nagyon éreztük, az ember készült rá, egy hónappal előtte. Jöttek az idegenek, sütöttek-főztek. Ott mindenki takarított, kívül-belül meszeltek. Érezték az ünnepet, jó volt.

V. Elköltözés

Csonka Jenő

Nekem nagyon rossz volt. Megnősültem, kikerültem az anyósomhoz Károlyira, majd aztán kaptam egy szoba-konyhás lakást, ugyan ott.

Akkor már a magam gazdája lettem, de én minden nap lejártam anyámékhoz. Nehéz volt megszokni Károlyit, hát a Cigányhegyen születtem, meg ott voltak a barátok, ott voltak az ismerősök, oszt' nekem hiányozott nagyon. Én minden nap mentem, a mai napig is hiányzik. Annyira jó barátok voltunk, összetartottunk. Jöttünk jobbra, mentünk balra, de olyan kirívó bitangságokat soha nem csináltunk, mint amiket sajnós, most csinálnak a gyerekek.

Meghalt szegény apám, ő mondta is, ha én meghalok, nem fogtok összetartani, megszűnik minden, oszt' szegénynek igaza is lett. Teljes egészében a család is szétomlott. Mert amíg édesapám élt, hiába, hogy már csak ketten voltak otthon, szinte minden nap legalább ketten-hárman a gyerekek közül meglátogattuk őket.

Oláh Pál

A legkisebb lányom 10 hónapos volt, amikor elkerültünk Józsefire lakni. Hát ott kaptunk ilyen fabarakk lakást, egy régi bányászház volt az. Onnan kezdtek járni a gyerekek iskolába. Majd annyira feszült volt a helyzet, hogy amikor a gyerekek hazajöttek az iskolából, gyorsan leültek tanultak, írták a házi feladatot, de már kapták is magukat, és szóltak, hogy megyünk a mamáékhoz. Mentek a Cigányhegyre. De én is úgy voltam vele, nem volt olyan nap, hogy én nem tudtam volna kimenni, vagy ne mentem volna ki, munka előtt vagy munka után. Én nekem minden

áldott nap ki kellett mennem. Már csak azért is, hogy mit hallok, mit látok, hogy mi van. Ez mindig így ment. Mindaddig, amíg ott laktak az anyósoméék. És ők voltak a legutolsók, akik lejöttek onnan.

Azt az időt és azt a helyet, ahol én laktam a Cigányhegyen, a mai napig vissza-sírom. Mellettem lakik egy illető, aki szomszédom volt a hegyen – jaj ott volt jó, emlékszel rá, és ez így megy minden nap, mindenki csak ezt tudja mondani! Ott volt jó. Hiába, hogy kunyhókba' éltünk, nem volt ékes bútorunk, a padlót agyaggal mázolták, de együtt voltunk.

Bangó Kálmánné

Hát én úgy költöztem el, hogy már a három nagyobb gyerek megvolt. Egy szobába laktunk, három gyerekkel. Be volt már adva a lakásigénylés, egyszer pont ilyen nagy eső volt, és beszakadt a tető. Oszt' kijöttek a tanácstól és mondták, hogy, hú ebbe nem lehet lakni, ez már nagyon életveszélyes, oszt' így adtak Pálfalván nekünk egy szoba-konyhát. Nagyon szegényesen jöttünk el, mert egy szekrényünk volt talán, és két ágyunk, de még ennek is örültünk, hogy van már egy normális házunk.

Még akkor sokat jártunk vissza, minden héten mentünk a gyerekekkel, mert ott lakott apu meg anyu, oszt' még azért hiányzott. Jobban éreztük magunkat ott, az jó környezet volt akkoriban. Még sokan visszamennének lakni. Én is elmennék.

Csák Béláné

El kellett hogy hagyjuk, mert lebontották. Idegérbe, amikor kikerültünk, ott is csak szoba-konyha volt, a hat gyerekkel. Ott laktunk 18 évig a férjemmel, meg a nagymamám is ott volt, onnan jöttünk oszt' ide a Zöldfa útra.

Kíváncsiak voltunk, hogy hogy' néz ki mégis, az a hely, ahol laktunk valamikor. Nem lehet azt elmondani, hogy milyen jó érzés volt ott lakni. Úgy talán már nem is érezzük magunkat soha, mint ott. Mikor az ember szeretne egy jót álmodni, csak arról tud. Én már nagyon sokat álmodtam azt, hogy újból ott lakunk a Cigányhegyen.

Jó volt, jobb volt, mint Idegérben, mert ott már nem voltunk olyan barátságban, mint a hegyen. Ottan összetartott mindenki, oszt' az nagyon hiányzott eleinte, mikor elköltöztünk. Itten Pálfalván annyiból jobb, hogy kényelmesebb, nem kell vizet hordani, nem kell tüzelőt venni, hurcolni, le s föl. Ott nagyon sokat dolgoztunk, mert tényleg néha kimerült az ember, ha fiatalon jobban is bírta magát, és mostan öregségünkre ez üt ki rajtunk, ez a sok munka. Mert nagyon sokat dolgoztunk, gyerekek is voltak, azokra mosni, főzni, takarítani, hiába, hogy csak egy szoba volt. Vízért le kellett menni egészen a patakba, olyan 200-300 méterre lehetett a nyomós kút, és a mosáshoz rengeteg víz kellett. Akkor még nem volt se mosógép, se centrifuga. Teknőbe' súroltuk a ruhát, keféztük, szappanoztuk.

Mostanra mindenki nagyon kivakarózott. Ahogy onnan elkerültek mindenfelé, oszt' látták ugye a többséget, hogy azoknak milyen életük van. Olyanok voltunk, mint a majmok, mondjuk ki, mert utánoztuk a többieket, hogy ennek most ez van, és az milyen szép, hát vegyünk mink is, hogy ne legyünk elmaradottabbak, mint ők.

Már a gyerekeim sem úgy élnek, mint én, azok is másképp: jobban, szebben, modern életben élnek.

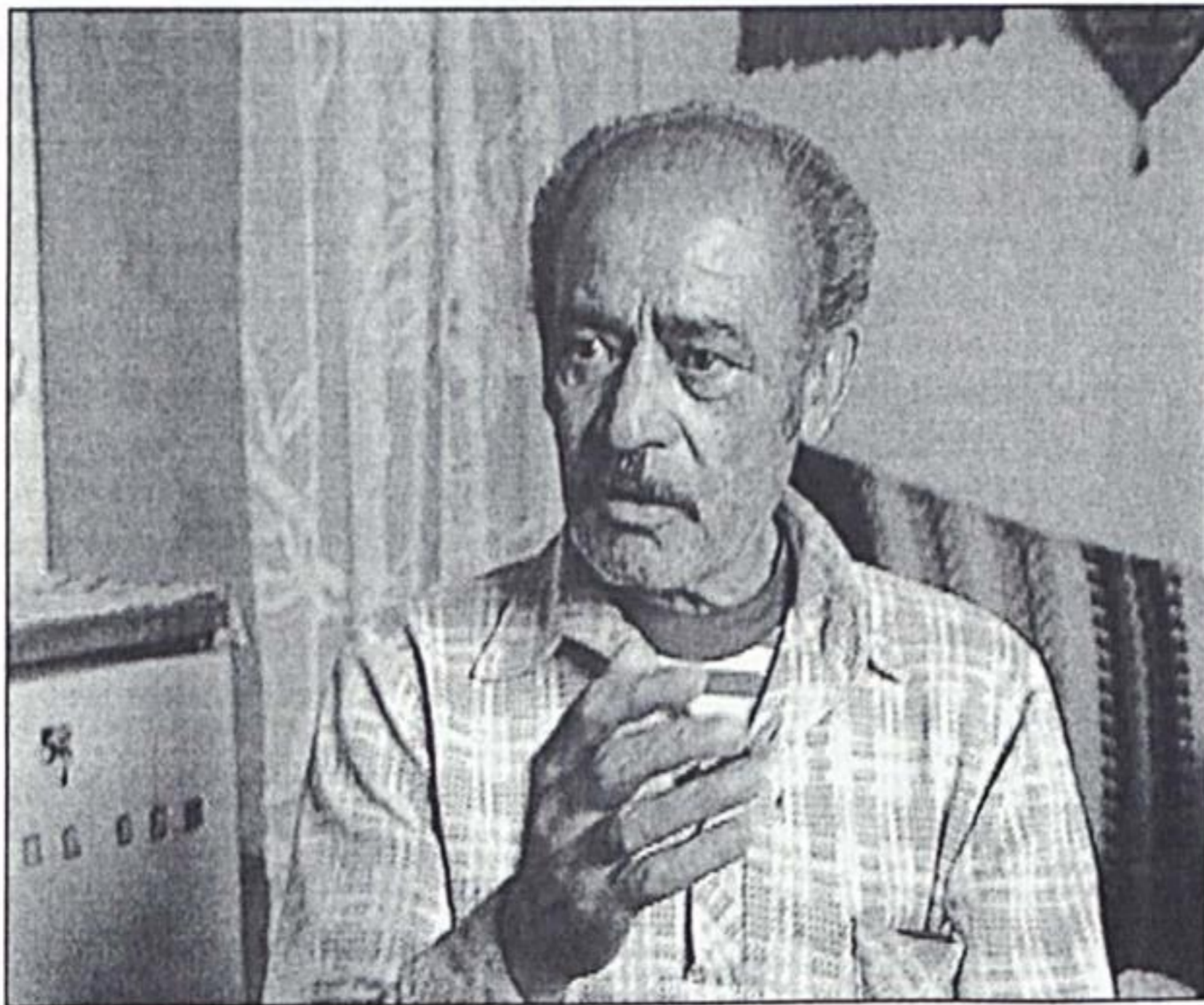
Klajban Jánosné

Hát volt, aki építkezett, akinek jobban ment, és voltak gyerekei, akik után megkapta a szoc-polt. A Kavicsosba, és a Művésztelepen, szóval ilyen kiesőbb részeken kaptak telket. Volt olyan, aki belebetegedett, hogy ott kellett hagynia a hegyet, hogy kiszakadt abból a környezetből, mert ott mindenki elfogadta egymást.

Egy új környezetben nehezen fogadták el, főleg, hogy előítéletekkel voltak a cigányokkal szemben, hiába volt rendes meg tiszta, de ha valahova odakerültek, főleg ha egy helyre több cigánycsalád, akkor már skubizták, ugyan milyenek, meg fúrtak, faragták. Volt, akit megismertek, megszerették, de volt, akit bizony, addig noszogattak, amíg el nem ment onnan.

A Zöldfa úton nagyon szép volt az a lakás. Örültem neki, ugye egy putriból bekerülni egy szép lakásba, nagyon nagy dolog volt. És bizony, mikor mondták az ott lakóknak, hogy egy háromgyerekes család jön ide, és az asszony az cigány, mert a férjem nem az, hát nem nagyon örültek neki. Ezt már évekkal utána tudtam meg, mert nagyon jó viszonyban voltam az ottani lakókkal, meg a házmesterrel, és ő mesélte, hogy, bizony, amikor idejöttünk, be is mentek a tanácsra, hogy hozzájuk ne tegyenek cigányt. Aztán amikor elköltöztem onnan, akkor még sírtak is, úgy megszerettek. A mai napig tartom velük a kapcsolatot.

Maga a hely, ami vonzott vissza. Hát ott születünk, ott éltünk, és elég soká, ameddig csak lehetett, vissza-visszamentünk oda. Még most is sokat vagyok ott, álmomban. Jó volt ott. Ha nem lettek volna olyan rosszak a külső körülmények, akkor jó lett volna, mert ott szeretet volt, más volt, mint most. Nem ilyenek voltak az emberek, mint ma. Teljesen elvadult a mi fajtánk is. Sajnos.

VI. Jelenkor 1

Oláh Béláné

Hát, itt már nem olyan jó! Nagyon sokat kell fizetni, nem beszélve arról, hogy nagyon rossz állapotban vannak a lakások. Süllyed a ház, jóformán minden hónapban jönnek nézegetni. 4300 forinton felül van a vízdíj, a lakbér 1800 forint egy főnek, négyen vagyunk 13000 forint havonta csak ez, a gáz meg a villany. Én jövedelempótlón vagyok, a férjemnek most járt le a jövedelempótlója. Ha nem volna az erdő, a gomba, nem tudom, mi lenne velünk. Egész nyáron abból tartottuk fent magunkat. A fiam most helyezkedett el, négy hónapja dolgozik, neki új ruha kell, meg ő zenél is. Most is munkából odament, vitték a szerelését.

Bangó Kálmánné

A fiam a síküveggyárba dolgozott, oszt' ő is beleesett, munkanélküli lett. De amikor még dolgozott, akkor is nagyon keveset keresett. Mert 30-40 ezer forint semmire sem elég, kifizetik rezsit, oszt' már nem is marad. Itt ez a baj, ez a nehéz.

Mert valamikor a Cigányhegyen rezsire semmit sem kellett fizetnünk. Lakbérért, vízért nem fizettünk, fűtésért sem, mert mindent megszereztünk, amit megkaptunk fizetést, az nekünk maradt. De most meg megy ki, az államnak. Itt az a baj!

Csák Béláné

A lányaim férjnél vannak Iskolázottak, de most ez a munkanélküli, gyes, jövedelempótló világ van. Mert hiába van neki iskolája, már így is sok a munkanélküli, a fiatalok csak tovább növelik a létszámot. Ez a poén, ez nem tetszik énekem. Valamikor azért elzárták az embert, ha nem dolgozott. Azt mondták, hogy közveszélyes munkakerülő. Most meg legyen neki egy éve, vagy kettő, már megkapja a jövedelempótlót, a munkanélkülit.

Ezek abból élnek, hiába van az iskola, nem tud elhelyezkedni, oszt' így próbálnak maszekból megélni. Hol ezt csinálnak, hol azt, mer' a segélyből nem jönnének ki egyáltalán, csak úgy, hogyha egy kicsit pótolnak hozzá. Pláne ha még isznak is, meg gépeznek. Ez a gép világ, ami begyött! Sok család nem eszik ez végett, hogy elgépezi a férj. Ahogy hozza a pénzt - csak az a kis családi pótlék, a gyes, a nevelési segély van - még abból is elvesz, és azt is megissza, meg bedobja a gépbe. Az egyik vejem, három gyereke van, de az is olyan. Odaadja neki a postás a pénzt, de nem hozza haza, hanem megy vele egyenesen a kocsmába. Osz't akkor megy a lányom utána, hogy adjál már valamit a konyhára is. Azt mondja: Már ott van a gépbe'. Hát avval már jóllakatta a gyerekeit. Milyen dolog ez?

Jó, ez előtt is volt kártya, meg ivás, de mégis, azért letette az az ember az asztalra a pénzt, hogy mégis legyen valami. Mert ha nem, ha mindet elverte, akkor neki is fel kellett kötnie a hátára a fát, meg a szenet, hogy tudjon a családjának enni adni. Mer' így volt. De most hova menjen? Nincs bánya, amúgy is gázzal fűtenek, már nem kell a tüzelő, csak a kolóniába lent, ők meg meghozzák maguknak.

Nálunk szokás, ha a családban meghal egy hozzátartozó, ahhoz elmennek és virrasztják három-négy napig, amíg el nem temetik. Hogy majd a fiatalok hogyan alakítanak rajta, ők tudják.

Balogh Balázs András

A héten láttam a tévében egy riportot, ahogy cigány embereket kitelepítenek, a lakásból kidobálják őket, mert nem tudják fizetni a rezsit. Ha annak a pénznek a töredékét - több száz milliárdot említett a riporter - amibe a cigányok lakáshoz juttatása került az elmúlt harminc évben, annak idején a cigánytelepek felújítására költötték volna, hogy maradjon meg úgy ahogy van, akkor most ezek olyan helyek lennének, mint Budán a Rózsadomb, csak nem miniszterek laknának benne, hanem cigányok. Ezt meg lehetett volna oldani, nem kellett volna a városnak lakásokat építeni, rengeteg pénzért. A cigányok lelki világát meg lehetett volna nyugtatni, maradtak volna egy közösségbe', és nem lett volna ez a civakodás, ez a veszekedés, akkor nem lennének ezek a kilakoltatások, a gyűlölködés.

Akárhova méysz, nincs olyan város, olyan falu a világon, ahol a cigányok nem ilyen helyzetben lennének.

Nem akarom bántani a zsidókat, isten mentsen, de a mai napig azért léteznek és azért nincsenek annyira elszegényedve, mert ők még mindig tudnak olyan dolgokat kitalálni meg létrehozni, - persze ez a fejlettségtől is függ - hogy egymáson segítenek, tudják, hogy hova kell menni, mit kell csinálni.

Mink nem tudunk egymáson segíteni, már csak azért sem, mert nagyon el voltunk annak idején maradva, nem voltunk iskolázottak, nem törődött velünk senki. Amikor meg elkezdtek velünk törődni, akkor meg idehajtottak bennünket a nyomorba. Előtte is nyomorban voltunk, de most meg még jobban belehajtottak.

Oláh Pál

Sajnos, hogy ezt kell mondjam, köztünk is van olyan, aki nem tud beilleszkedni a társadalomba, a többségbe, egyszóval nem tudnak közeledni. Ilyenek is vannak, jó ez volt száz évvel, kétszáz évvel ezelőtt is.

De most olyan dolgokat művelnek a cigányokkal, nem akarom elhinni, hogy a rendszer ezt megengedi. Gettóba akarják zárni a cigányokat? Vagy körülkerítik, és farkaskutyákkal fogják őrizni őket? Ezt nem lehet megengedni! Legyen ez bármelyik kormány, bárki legyen a kormányon, ezt nem engedhetik meg.

VII. Jelenkor 2.

Horváth Ferencné

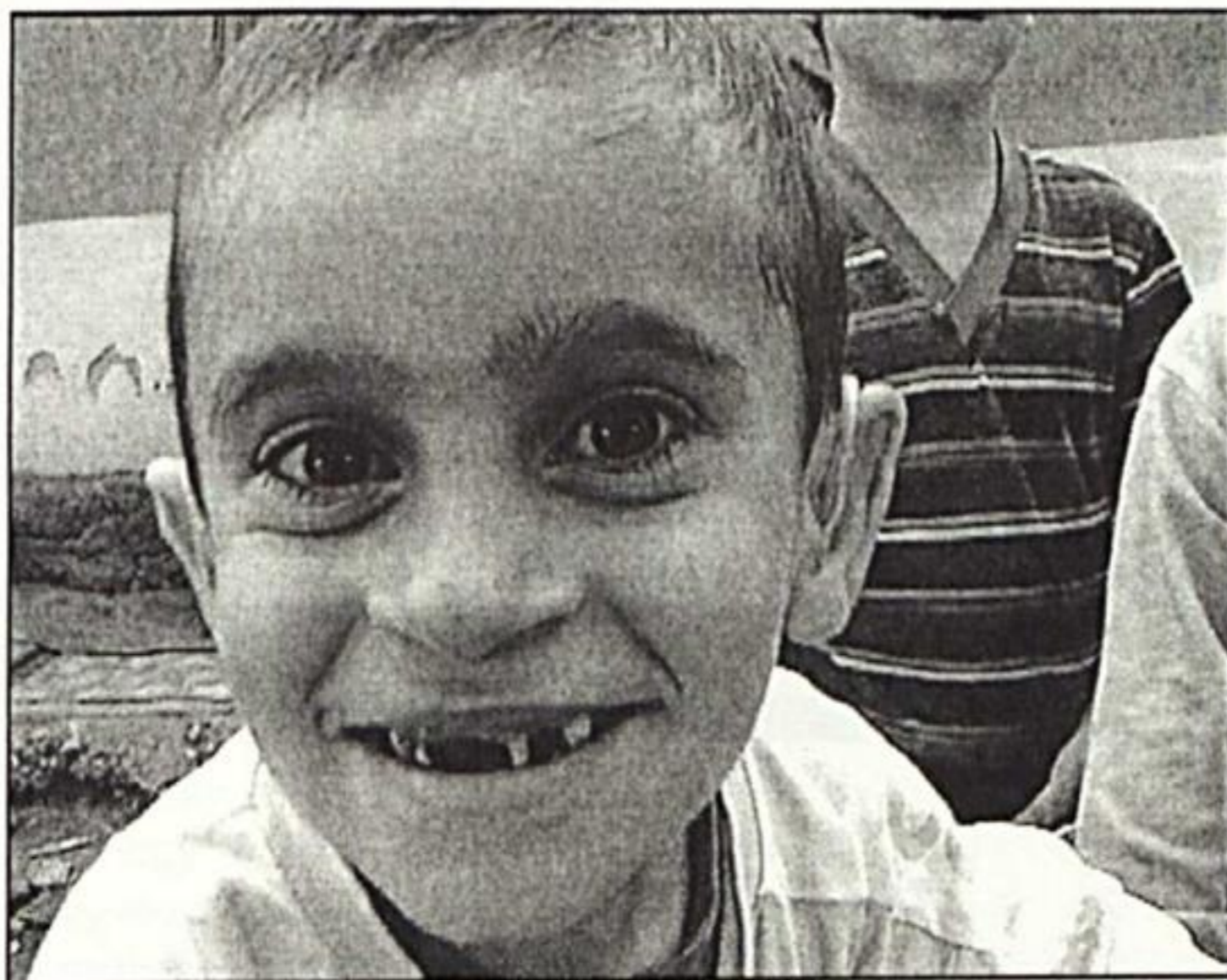
Én törekedtem arra, mert tíz éve egyedül nevelem a három gyerekemet, hogy iskoláztassam őket. Sikerült is, de nagyon nehezen. Gimnáziumba járt a nagylányom, a fiam két szakmát kitanult, így bírtak elhelyezkedni. De viszont ez a lakáscserémbe került, és a különbözetből tisztáztam az adósságaimat. De nem bántam meg, mert így már a gyerekeim különb, mint a többi cigány, bárhova eljuthatnak. A fiam üvegcsiszolónak tanult, és a vasbeton szerelői iskolát is elvégezte. A csiszoló szakmában dolgozik, itt a Síküveggyárban. Mónika gimnáziumot végzett, most jelenleg Sopronban van, egy keramikusnál, de nem ott akar maradni, számítástechnikát szeretne tanulni. Hát a legkisebbnek most még több álma van, a manökenség tetszik neki, vagy a kozmetikai ág, nem tudom, hogy milyen eredményt fog elérni az iskolában, hova jut be.

Nekem a mostani helyzet sokkal nehezebbnek tűnik. Nekem is úgy sikerül minden nap ételt tenni az asztalra, meg a rezsit fenntartani, hogy a két nagyobb besegít, mert egyedül nem megy. Özvegyi nyugdíjam van, árvaellátás van a kisebbikre, ezek egy az egyben mennek a rezsire. A fiam bevételez, a nagylány bepótol 10–15 ezret idead, mert most hála a jóistennek, jól keresnek, és itt kosztólódonak, mert a szobabérlők házában laknak mind a ketten. A függetlenség már kell nekik, felnőtt emberek, nem akarom már, hogy a szülői házban legyenek, ők sem akarják, meg így jobban értékelik a jövedelmüket, mert gondoskodniuk kell az otthonukról, legyenek önállóak. Szeretném, hogy az életben megtalálják magukat. Remélem, hogy ez sikerülni fog.

Az én meglátásom az, hogy most sokkal nehezebb a fiataloknak. A cigányokat nem vesznek fel szívesen semmilyen munkahelyre, szórakozóhelyre nem szívesen engedik be őket. A fiam félcigány, az apjuk magyar volt, nem is feketék, intelligensek, és őt sem engedték be. A szívem majd megszakadt, hogy én miattam nem engedik be a gyerekeket a diszkóba. Holott soha nem csinált semmi rosszat. Nagyon megalázó a faji megkülönböztetés, mert arról mi nem tehetünk, hogy cigányoknak születtünk. Arról tehetünk, hogy milyen emberré válunk.

Megfigyeltem, a Zöldfa úton, mint kívülálló – el szoktam menni az ismerőseimhez – hát igen csak úgy esznek, hogy nem fizetnek semmit, és legalább 4–5 családról tudok, akiket már kilakoltattak, szóval ilyen áron tudják ellátni a családot. Ez nem mindegy. És akkor idegileg ki van a családfő, az anya, a gyerekek, nincsen türelmük egymáshoz.

Régebben három-négy évig elég volt egy csizma, és hogyha egy újat kaptunk húsvétra, vagy karácsonyra, akkor boldogok voltunk, de azt mindig tudtuk, hogy akkor kapunk. Most meg, majd ha telik. És nem telik.

Én sajnálom ezeket a fiatalokat, hogy elvesznek. Elfigyeltem, a rokonoméknál, két kicsi van, és úgy örültek, hogy olvastam nekik egy mesét. Mondtam is a szülőknek,

semmi gond nincs ezekkel a gyerekekkel, csak le kell foglalni őket. Nincs türelmük a felnőtteknek, a pénz miatt. Idegesek.

Énnekem a régebbi cigányélet sokkal szebb volt, megértőbbek voltak az emberek. Akkor cigánybálok voltak, a magyarok szívesebben mentek abba a bálba, mint a sajátjukba, mert a cigányok hangulatot tudtak csinálni, és akiket ők elfogadtak az bárhol volt, meg volt védve.

Én igyekszem utánozni a nagymamámat, az édesanyámat, mert mind ketten tüneményes emberek voltak. Négyen voltunk testvérek, mi sem nélkülöztünk soha, pedig nálunk is csak apu dolgozott. Az Acélgyárba volt, igazi kemény munkán, hát dereka meg is érezte. De a mai napig tisztelettel gondolok rájuk. Nagyon sokat köszönhetünk nekik. Munkára neveltek minket annak idején. Még 16–17 éves koromban is kikaptam, hogyha nem mosogattam, vagy nem végeztem el rendesen, de a mostani fejemmel azt mondom, igaza volt apunak. Pedig akkoriban nagyon haragudtam rá, hogy én nem mehetek a többi fiatalhoz, de megköszönöm neki, hogy így törődött velünk. A bátyáim is dolgoznak mind, büszke vagyok rájuk.

VIII. Utójáték

Botos Zoltán

Most tulajdonképpen ott vagyunk, ahol a Cigánydomb kezdődött. Itt volt az egyik följárat a hegyre, a patak az itt folyt, de akkoriban már le volt fedve. Itt lent, balkézre volt a Cigányhegynek az alsó sora. Körülbelül itt kezdődött, a Paprikás Péter házától.

Mi az egész hegyet bejártuk, mint gyerekek, össze-vissza, mindenfelé szaladgáltunk. Elég romantikus hely volt ez, mert a házak között úgynevezett sikátorok voltak, az itteni szóhasználat szerint: szoroskák. Akkor itt elég zezzugos volt minden, úgyhogy ha egy idegen feljött a hegyre, az biztos, hogy eltévedt. Mi úgy ismertük, mint a tenyerünket.

Rengeteg gyermekkori élményem fűződik ehhez a helyhez, még ma is szoktam álmodni, hogy kisgyerek vagyok, és itt szaladgálok a domboldalon.

Hát itt volt a középső följárat, és ezen a meredeken egy magas falépcső vezetett fölfelé. Körülbelül itt volt a mi házunk, ahol ez a kis bokor van, és egy fal választott el minket a Szepesi Jóskáéktól, az ő lakásuk még kisebb volt, mint a miénk.

Heten voltunk testvérek, egy szoba-konyhába zsúfolódtunk. Édesapám szobafestő és mázoló volt, anyukám meg hasznáلتikk kereskedő. Úgyhogy, mi a többiekhez képest, elég jó módban éltünk. Megvolt mindenünk, az iskoláztatás sem volt probléma. A bátyáim akkor már dolgoztak, az idősebb üveges és képkeretező volt, a fiatalabb szobafestő-mázoló, apu vitte el az akkori KTSZ-be. Ott dolgozott 43 évet egyfolytában. Ő tőle fiatalabb bátyám villanyszerelő volt, ugyanannál a cégnél. Aztán következett két lány, ők nem tanultak szakmát, aztán következtem én, én is annál a cégnél lettem ipari tanuló, öcsém szintén annál a cégnél vízvezeték-szerelő. A mi szüleink arra törekedtek, hogy szakmát tanuljunk. Dolgozunk, a mai napig.

Egyébként a hegyen, az én gyerekkoromra visszaemlékezve, nagyon rendes emberek éltek, mert mindegyik férfi dolgozott, és korán kezdték. Iskola után rögtön mentek, üvegyár, acélgyár, tűzhelygyár. Volt, aki 40 évig egy helyen dolgozott, és nagy családot tartottak el.

A közösségi élet az nagyon emlékezetes volt, mert mi innen a hegyről nem kíváncsultunk el soha a városba. Percről-percre olyan élmények értek, hogy jó volt itt lakni. Nyári estéken kiültek az öregek, és akkor mi gyerekek körbeültük őket, meséltek, mi hallgattuk. Könyvekről vagy régi eseményekről beszéltek, úgyhogy ez nagyon nagy élményt jelentett nekünk.

János bácsi háza az körülbelül itt volt, ahol ez az akácfa van. Azért említem külön a Balázs Jánost, mert nekem olyan volt, mintha második apám lett volna. Szóval én rengeteget tanultam tőle. Apunak volt nagy barátja, ő hordta neki a könyveket a könyvtárból. Tudniillik János bácsi nem ment a városba soha, ő úgy élt, mint egy remete. Mint gyermek, apuval gyakran mentem hozzá látogatóba, és hatvanhatban, vagy hatvanhétben én vettem rá, hogy újra fessen. Mert gyerekkoromban láttam a rajzait a szobája falán. De azok megsemmisültek, mert egyszer szegénynek bedőlt a házfala, egy nagy eső után, és évek múlva én vittem neki az első festéket, vásznat, ecsetet.

Meglepődtem, akkor már gimnazista voltam, hogy ő olvasta a világirodalom összes számító remekművét, vagy ismerte a filozófusokat: Nietzschét, Schopenhauert.

Őt egyébként ilyen sejtelmes titok övezte itt, ő volt a nagy tudós mindenki szemében, de ő nem barátkozott senkivel. Nagyon ritka ember volt itt a hegyről, akit

beengedett a lakásába, és szóba elegyedett vele. Tudták róla, hogy sok mindent tud, meg okosabb, meg hogy írogat verseket, meg zenélt is hegedűn. Például, ő neki nem volt vásárolt hegedűje, ő saját magának készített egyet. Sokszor esténként a saját hegedűjén eljátszotta a saját szerzeményeit, úgynevezett cappricokat, ötleteket. Hasonlóak voltak Paganini műveihez. Ezt le kellett volna kottázni valakinek, vagy magnóra felvenni, de hát ez már sajnos elveszett. Sokszor a zenész cigányok, akik jöttek haza este, megálltak a háza előtt és úgy hallgatták.

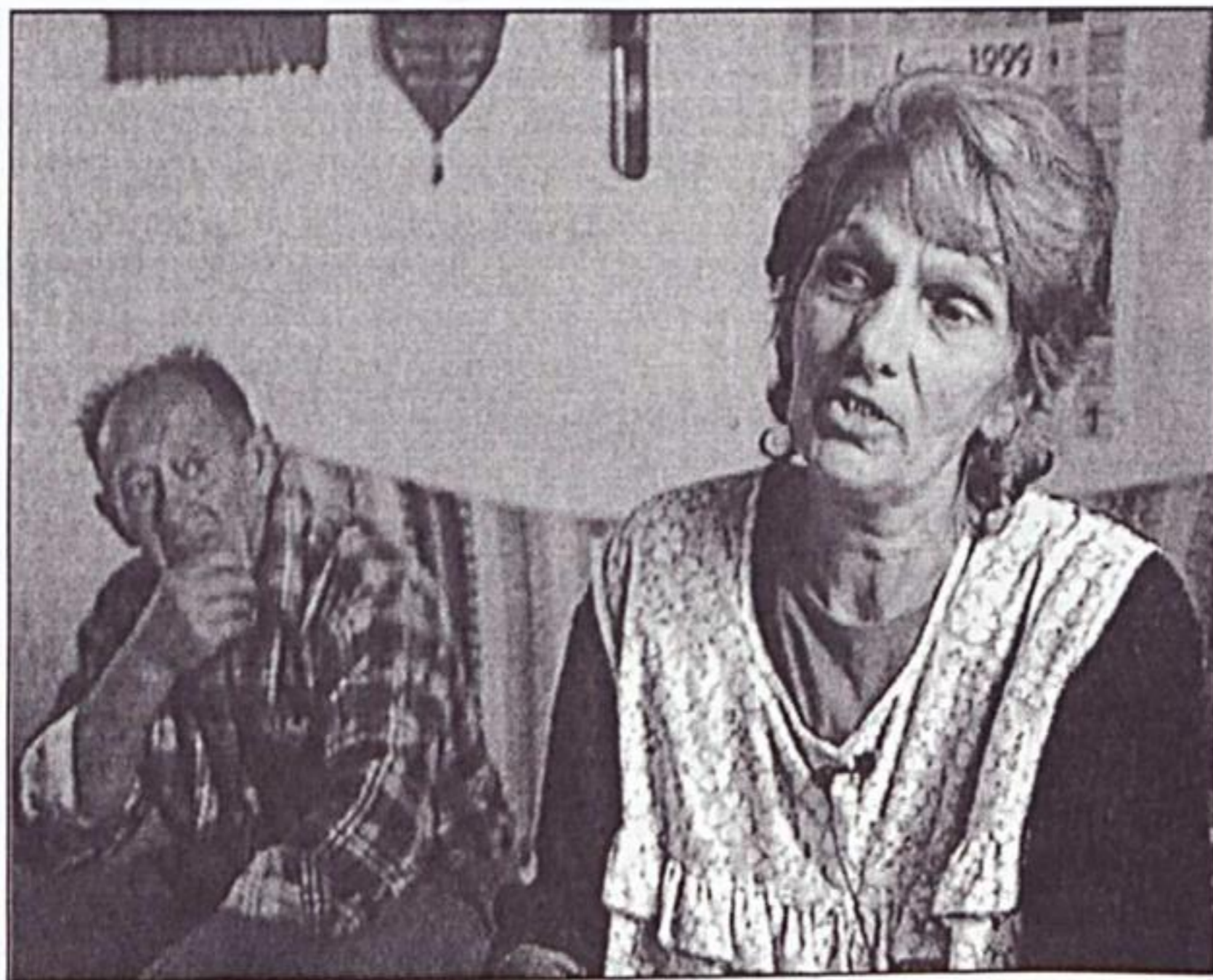
Itt volt egy nagy barlang. A háború alatt is bújtak el itt emberek a hegyről.

Egyébként én még itt születtem. Volt a Rökkanton egy bábaasszony, Ilonka néninek hívták, és ő segítette világra a gyerekeket. Nálunk mindenki itt született a hegyen, az öcsémet kivéve, ő már a kórházban jött a világra.

Itt a házsámok össze-vissza voltak. Valaki talált, vagy hozott haza egy házsám-táblát és azt kirakta. Úgyhogy, például mi laktunk a Pécskő utca 170. szám alatt, de a következő szám, már 254 volt. Mindig betanítottak egy postást, de aki megszokta az már könnyen eligazodott névről is, sőt a csúfnévről ismerték a cigányokat.

Egyébként a régi Pécskő utcában rengeteg jó szakember lakott, az Órangyal patikától egész felfelé itt megtalálható volt a szabómester, az asztalosmester, a villanyszerelő, a bádogos, a szobafestő, kőművesek.

A barlang felett volt egy kis térség, körülbelül 20 méter átmérőjű lapos kör és ott pigéztünk. A pige az anyyiból állt, – nem tudom ismerik-e, nem nagyon ismert ez a játék – hogy egy seprűnyéllel állt a kör közepén valaki. A seprűnyélből körülbelül 10 centis darab le volt vágva, és azt kívülről dobták be, ennek az ütő játékosnak. Ha az eltalálta és elütötte messzire, akkor azt az ellenfél csapatának vissza kellett hoznia. Mondhatjuk, hogy a mai baseballnak ez lehetett az elődje.

Körülbelül itt volt a házaknak az utolsó sora, és ott, ahol most állunk, volt a felső kis focipálya, ezt mi csináltuk, mert egy kis dombot le kellett faragni, és akkor két kaput szúrtunk a két végébe, és reggeltől estig fociztunk. Volt is ellentét a hegyi lakók meg a patakiak között, mikor fociztunk, mint gyerekek, mert az volt a két csapat neve, hogy a patakiak, meg a hegyiek.

Jártunk ki az erdőbe jó időben majdnem minden nap, szedret szedtünk, galagonyát, kökényt, gombát, rőzsét hoztunk az erdőből. Úgyhogy, nagyon sűrűk voltak ezek az élmények.

Hát a cigányhegyi élethez szorosan kapcsolódik a zene. Én úgy emlékszem vissza gyerekkoromból, hogy zeneszóra ébredtünk, valahol mindig szólt a zene. A fiatalok összejártak egy-egy házba, és akkor egy spontán zenekart alapítva, ott gyakoroltak egész nap. De azért is lettek jó zenészek, valamennyi Pestre került, és ott is megállták a helyüket. Nem vallottak szégyent a tarjáni zenész cigányok, bejárták az egész világot.

Egyszer emlékszem rá gyerekkoromban, a hatvanas évek elején lehetett, hogy a városi tanácsnak vendége volt egy német városnak a küldöttsége. És természetesen nem akarták nekik megmutatni ezt a sok putrit, ami itt volt a Cigányhegyen. Elvitték őket oda, ahol azok a szép házak vannak, a Rokkant telepen. De arra már nem gondoltak, hogy onnan meg ide lehet látni! Amikor a németek meglátták ezt a sok putrit azt mondták: Nem is gondoltuk, hogy itt filmeznek, milyen szép ez a díszlet!

Mert nagyon festői volt ez az egész. A mai Szentendrén található ilyen sikátoros részek, az hasonlít egy kicsit, de hát itt romosabbak voltak a házak, és bizony egy-egy nagyobb eső után leomlottak falak, és újra kellett építeni, mert nagyrészt vályogból voltak, és alapjuk sem volt. De a régi cigányok jól kiválasztották ezt a helyet, mert reggeltől estig, ahogy felkelt a nap, még le nem nyugodott, idetűzött.

Volt úgynevezett cigánybíró, hogyha a hivatalnak valami dolga volt itt a hegyen, akkor először őhöz mentek. Ha idegenek jöttek ide lakni, akkor ő beírta őket egy nagy könyvbe, szóval olyan volt, mint régen a házbizalmik. De ha mondjuk valami rendőrségi ügy volt, vagy más probléma akkor is először mindig őhöz mentek, és akkor ő eligazította a hivatalos embereket.

Mindenkinek volt egy rádiója, egy úgynevezett hatforintos rádió. A posta szerelte fel minden házba és ezért hat forintot kellett fizetni, Kossuthot és Petőfit lehetett fogni rajta. Emlékszem, hogy hallgattuk az 56-os híreket, mert a bátyám, akkor volt katona, Pesten. Részt vett a harcokban, és még most is előttem van, hogy milyen lélegzet visszafojtva hallgattuk esténként a rádiót, mert akkor mondták be a halottak neveit, és mindig nagy izgalommal vártuk a híreket. De aztán szerencsére nem történt baj.

De történt baj a Fényes családban, ők lent laktak a Patakban. Fényes Misi egy híres cigányprímás volt. Hát abban a családban egy napon két halott gyerek volt, a Sanyi az idősebb fiú meghalt a sortűzben, és ugyanott meghalt a húga is, az Ilonka. Szóval ez szörnyű élmény volt. Még nekünk is, akik nem tartoztunk a családhoz, de látva a szülőknek őrjöngését, hát ez azt nem lehet elfelejteni. Ők ott a megyetanács előtt haltak meg '56. december 8-án.

A legnehezebb munkát ma is a cigányok végzik, az építőiparban, a gyárakban. Meg lehet nézni: üveggyár, tűzhelygyár, a legkeményebb helyeken cigányok dolgoznak. Én most a tűzhelygyárban dolgozom, azért tudom hitelesen elmondani,

mert most üvegeztem bent a csarnokban, ahol a kohó van. Hát ott többségében cigányok dolgoznak, becsülettel és keményen.

A hivatalos gondolkodás az volt, hogy szét kell szedni a cigányokat, de állítom, hogy amíg együtt laktunk közel sem volt ennyi probléma, mint most, hogy szanaszét vagyunk.

Itt tudtunk egymásról, az öregek fegyelmezni tudták a gyerekeket, nemcsak a sajátjukat, hanem a szomszédokéit is. Tiszteltük az öregeket. Ez az összetartás, ez az úgynevezett fegyelem nincsen. Azt tudom mondani, hogy jobb, hogyha együtt lakunk.

Én úgy látom, hogy most nagyon sanyarú a sorsa a cigányságnak, persze nem azt mondom, hogy csak ők a szegények, mert itt, ugyanúgy szegények lettek a magyarok is. De az nagyon szembetűnő, hogy ha különböző munkahelyeken lépipítés van, akkor az elsők a cigányok. Tehát ebből a rossz helyzetből, és ez ország-szerte így lehet, csak kultúrával lehet kitörni, úgy értem tanulással. Mert akinek legalább egy szakmája van, azt nem dobálják ide-oda.

A legnagyobb problémát abban látom, hogy most még iskoláztatni se tudják a szülők a gyerekeket, mert a mindennapi kenyér a gondjuk, a túlélés. Ebben kéne segíteni társadalmi szervezeteknek valamit, hogy ezeknek az elesett szegény embereknek a gyerekei legalább tanulni tudjanak, mert ez az egyetlen út, más lehetőséget nem látok.

Meg így lehet beilleszkedni a többségi társadalomba.

A film 1999-ben készült, a Soros Alapítvány támogatásával.

Cigánydomb

(Fotó a Nógrádi Történelmi Múzeum Fényképtárából)

„Koldus” a katedrán?

„A Moszkva térre menvén azon gondolkodám, vajon ma lesz-e vacsorám...Lenni lesz, az biztos, de ember legyen a talpán – vagy fogán – az, aki meg tud rágni egy háromnapos csontkemény, száraz kenyeret!” A közismert Petőfi-sort a „Füstbement tero”-ból egy tizenhat éves bátonyterenyei gimnazista parafrázálta úgy 1995 táján „Koldusséta” című fiktív riportjában. Az írás – további két fejezettel, a „Koldushalál”-lal, és a „Koldus-Rákóczi tér”-rel kiegészítve – valamilyen „csoda”, baráti, ismerősi segítség folytán meg is jelent „Koldus-történetek – avagy: az élet, egy koldus szemszögéből nézve” címmel egy kis füzet formájában. Ami igénytelen küllemű és a festéktől ragadó, úgynevezett stenciles sokszorosítású volt ugyan, de mégiscsak önálló szellemi alkotásnak számít, és amelynek borítóján ott olvasható a szerző – Bogdán Péter – neve is.

Mivégre olyan különös ez, hiszen sokan írogatnak ebben a korban. Igen, de leginkább szerelmes verseket, szárnyaló képzelőerőjű tudományos, fantasztikus történeteket. És általában azokat is titokban tartják, fiókok mélyére rejtik szemérmesen. De, hogy egy kamaszfiú – divatosabban szólva teenager – ország-világ elé tárja legmélyebb gondolatait, pontosabban szívszorító gondjait, az bizony igencsak figyelemre méltó. Különösen, ha az előszóban nyíltan meg is vallja, hogy önmagát írta meg: „...megszerettem ezt az alakot, aki tulajdonképpen én vagyok... Ez a kis füzet, vagy nevezzük nagyképiően könyvecskének, tartalmazza mindazt, amit a Koldus átél, s vele együtt az emberek, így Ön is átél.” A stiláris pontatlanságokat, a meg-megbicsakló mondatokat, a fel-felbukkanó túlzásokat, politikai, logikai következetlenségeket, az akkori kormányt keményen kritizáló átgondolatlan megjegyzéseket – amelyek végigkísérik az egész, mintegy tizenöt oldalnyi anyagot – leszámítva, igencsak izgalmas, mellbevágó olvasmányként jellemezhető ez, a távolról egy ifjú Tiborc-panaszára hajazó önvallomás, drámai töltetű monológ.

De miként is kerültek az én kezembe ezek az írások, a szerző többi, korai próbálkozásaival egyetemben? Három-négy évvel korábban a szerkesztőségbe, – ahol dolgoztam – egy általános iskolás csoport érkezett, hogy ismerkedjen az akkoriban újnak számító számítógépes lapkészítés rejtelveivel. Az inkább érdektelen, mint érdeklődő – ha jól emlékszem – szakköri tagok közül kitűnt egy társainál testesebb, barna bőrű fiú. Nem e külső jegyeivel, hanem egyrészt korát meghazudtolóan okos, lényegre törő kérdéseivel, másrészt nem titkolható dadogó beszédmódjával. A többiek udvariasan megköszönvén a látogatás lehetőségét, tanárnőjükkal együtt talán már mind a lépcsőházban, vagy a ház előtt jártak, amikor Ő még mindig – túllépve gátlásain – kipirult arccal, de rendületlenül kíváncsiskodott az újságírás szakmai fogásai iránt. Lerítt róla, hogy őszintén érdekli a téma. Ennélfogva különösebben meg sem lepődtem, amikor néhány hét múlva Salgótarjánban járván bekopogott hozzám a szerkesztőségbe. S innentől fogva találkozásaink gyakorivá, már-már rendszeressé váltak s nemcsak a sajtóról beszélgettünk. Megmutatta néhány versét – egyikkel már 1992-ben, tizenhárom évesen a Magyar Rádióban is szerepelt – elmondta, hogy

foglalkozik az eszperantó nyelvvel, tanácsomat, véleményemet kérte családi konfliktusokban, a továbbtanulását illetően is. Egyszer nem egyedül érkezett. Rokkantsági nyugdíjban lévő édesanyja – akivel kettesben lakott – is vele jött, együtt köszönték meg, hogy a fiú egyik írásáért némi aprópénzszerű honoráriumot is sikerült címükre kiutaltatnom. Akkoriban is úgy kellett nekik minden fillér, mint egy falat kenyér, hiszen a családi pótlékkal együtt mintegy 15–16 ezer forint volt a havi fix jövedelmük. Ez alkalmanként kiegészült a már középiskolás fiú Soros Alapítványtól, a kisebbségi önkormányzattól és a polgármesteri hivataltól kapott ösztöndíjával, illetve ilyen-olyan jogcímen kiutalt segélyek szerény összegével.

* * *

1996 elején nekem volt Bogdán Péterre szükségem. Az ifjúsági nyári egyetemet szervező, rendező Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megyei igazgatójától kaptam megbízást egy célirányos, az emberiség, szűkebben a mindenkori fiatalság jövőjét fenyegető veszélyekkel kapcsolatos mélyinterjú elkészítésére. Arra gondoltam, hogy vele fogok társalogni. Készségesen vállalta a beszélgetőpartner szerepet és bizalmába fogadván részletesen is beavatott sorsába, gondolkodásmódjába.

Ahogy visszaemlékszem, elsőként – függetlenül a vizsgálat általános tematikájától – az izgatott, hogy miként lehet a rendelkezésükre állt pénzből két felnőtt embernek megélni. – Sokszor bizony nem fűtünk, de a számlákat eddig még mindig rendesen kifizettük, mert nem akarunk eladósodni – felelte hitetlenkedő kérdésemre. Válasza persze nem győzött meg, különösen, amikor azt is elmondta, hogy a támogatásokból írógépet vásárolt és főként könyveket vett. Nagyon szeret ugyanis olvasni, tanár szeretne lenni. – „Tisztában vagyok vele, hogy a sikeres egyetemi felvételi vizsgához nem elég csak az órán szerzett tudás, ezért igyekszem sok más is olvasni. A magyar írók közül Mikszáth és Móricz, a világirodalomból Shakespeare a kedvencem. Az olvasás *A Pál utcai fiúkkal* vált szinte szenvedélyemmé. Megfogott Nemeček Ernő alakja...”

Ez szinte természetesnek látszott annak tudatában, amit gyermekkoráról elmondott. Szülei régen elváltak, apja ivott, rendszeres munkája nem akadt, kilencszer volt büntetve. Péter 1990 áprilisában, tehát tizenegy éves korában találkozott vele először. Szerencsétlenségére. Ugyanis beszédhibáját neki „köszönheti”. – Egyszer apám – mert morzsáltam az ételt – hátulról úgy fejbe vágott, hogy ez lett a vége... – mesélte nem indulat nélkül, de nagy önfegyellemmel, vigyázva arra, hogy lehetőleg folyamatosan formálja a szavakat. Azóta érthetően nem igen kereste a durva, a környezetét rettegésben tartó férfi társaságát, mint ahogyan ritkán találkozott az akkor Mátraderesckén élt nővérével is. – Az tény, hogy cigánynak születtem, de abba nem akarok beletörődni, hogy emiatt megkülönböztessenek, kiközösítsenek – mondta azokra az atrocitásokra utalván, amelyek az utcában, ahol laktak, érték őt és szülőanyját a szomszédok részéről, s amik miatt lakást is kellett cserélniük.

Volt persze véleménye – nem is akármilyen – a természeti környezetet ért ártalmakról is. – Azért szeretnék tanár – először magyar és történelem, majd földrajz szakos – lenni, hogy segítek felkészülni annak a generációnak, amelyiken a jövőnk fog múlni, amelyik – jó esetben – megállíthatja a pusztítás folyamatát s kiegyensúlyozott, harmonikus viszonyban élhet a természettel, amelynek az ember is része. Nincsenek illúzióim, tudom, hogy egy tanár – bármilyen nagy tudású, jól felkészült

is – nem sokat tehet a környezetvédelem érdekében, a humánusabb életkörülmények megteremtéséért, de a szemléletformálásban, az erkölcsnemesítésben, a példamutatásban nem elhanyagolható egyetlen ember szerepe sem.

Arra a kérdésre, hogy fél-e a háborús fenyegetettségtől, terrorizmustól, atomkatasztrófától – megőrzött jegyzeteim tanúsága szerint – így válaszolt:

– Határozottan ellene vagyok minden törekvésnek, ami emberek millióinak, kisebb csoportjainak, de akár csak egyetlenegy személynek is az életét veszélyezteti. Mélységesen felháborít, hogy felelőtlen politikusok mondvacsinált indokok alapján, de valójában saját gazdasági érdekeik szolgálatában veszélyeztetik s nem egyszer tönkre is teszik megannyi ember életét és ártatlan gyermekek értelmetlen halálát idézik elő. *(Több évvel voltunk akkor még 2001. szeptember 11., az iraki háború, a madridi vagy a beszláni tragédia előtt! Cs. B.)* Ami pedig az atom-, illetve a nukleáris fegyvert illeti, az a véleményem, hogy senkinek sincs joga hozzá, hogy önkényesen eltöröljön városokat, országrészeket a Föld színéről. Egy vezető – bármilyen besztásban is – soha nem élhet vissza a hatalmával. A történelem azonban sajnos az ellenkezőjét példázza s bizony a jövőben is lehetnek – valószínűleg lesznek is – felelőtlen hatalmasságok. Bízom azonban abban, hogy előbb-utóbb csak megtalálja az emberiség a módját annak, hogy a józan többség lefoghassa a kalandorok kezét, megakadályozhassa esztelen cselekedeteiket.

Arról, hogy vállalna-e szerepet és milyet a béke, a békesség megőrzésében, a következő volt a véleménye: – Jelenleg, mint egy ismeretlen diák a sok millióból szerte a világon, nem tudok olyat tenni, ami hatékonyan befolyásolná a háborúk elkerülését. Hiszen ki figyel oda az én szavaimra, tetteimre, sőt még egy olyan kis ország, mint a mi hazánk akarására, magatartására is? Pedig ha rajtam, ha rajtunk múlt volna, biztosan nem lett volna délszláv háború sem. Persze így is minden tőlem telhető módon – írásaimban, szóbeli nyilatkozataimban – kiállok a béke védelmében. Legalább a lelkiismeretem megnyugszik. Én kompromisszumpárti vagyok, és azt szeretném, ha minden konfliktus békés, tárgyalásos úton, országok, népek, kontinensek érdekeinek összeegyeztetése révén oldódna meg. Tudom, hogy ez lehetetlen, annál is kevésbé, mert a történelem során mindenki a másikat hibáztatta a háborúk miatt, s azt tartotta, hogy ő csak védekezett, vagy legfeljebb visszavágott. Ha, ne adj Isten, az életemben előfordulna háborús konfliktus, én távol tartanám magam a harcoktól, nem félelemből, hanem mert képtelen lennék bárkire fegyvert fogni, bárkit megölni. A tűzvonalba egyébként is azokat vinném, akik kiagyalták és elrendelték a hadi eseményeket. Én a haza védelmében az öregeket, betegeket, gyerekeket gyámolítanám, a sebesülteket gondoznám, de remélem soha nem lesz szükség az én botcsinálta segítségemre. A háború a békétlenség kifejeződésének legdrasztikusabb megnyilvánulása. Ezért először a békességet kell(ene) megteremtünk, majd megőriznünk s ennek érdekében már közvetlen környezetünkben – családban, iskolában, munkahelyen, civil közösségekben – is lehet, van tennivalónk. Mindenekelőtt megérteni kellene egymást, elfogadni a másikat, tisztelni emberi értékeit, feltételezni, hogyha nem velünk azonos módon gondolkodik akár lényegi kérdésekben is, azért még nem akar rosszat nekünk. Én például mindig is jó viszonyban voltam tanáraimmal, nagyon sokat köszönhetek nekik, mindig segítettek és segítenek kéretlenül is, hát még ha valamilyen konkrét problémával fordulok hozzájuk. Ha elégtelen osztályzatot adnak, vagy ha megfeddnek, akkor

értem és nem ellenem teszik. Mivel szeretek körükben lenni, velük beszélgetni, a többiek különccnek, alkalmasint strébernek is tartanak. Nekem ez nagyon rosszul esik, többek között ezért is szoktam elkeseredni. De nehezen viselem el azt a béktelenséget is, ami a politikai életben tapasztalható. A pártok, a különféle politikai erők szerintem nem programjaikkal, a társadalom érdekében kifejtett tevékenységükkel, hanem jól hangzó, de üres szólammokkal, a másik oldal, a másként gondolkodó csoportok – amelyeket nem ellenfeleknek, hanem egyenesen ellenségeknek tartanak – befeketítésével, gyalázásával akarnak érvényesülni.

Beszélgetésünk alapvető célja szerint szót kellett váltanunk a fiatalok életvitelében közvetlenül tapasztalható visszásságokról, ártalmakról is. Péternek e tárgyban is határozott, érett állásfoglalása volt: – Nemzedékem számos tagja felelőtlen mind önmagával, mind másokkal, mind környezetével szemben. Közülünk sokakat csak a pillanatnyi hangulata, szeszélye vezérli. Ha úgy tetszik neki, csupán szórakozásból kirugdálja a parkok virágait, letöri a fák ágait, feldönti, tönkreteszi a kukákat, összefirkálja az épületek frissen festett falait, utcán, erdőben eldob bármilyen szemetet, szennyezi, pusztítja az élővilágot. E magatartás valamelyest magyarázható a fiatalok életkorával, meggondolatlanságával, a virtus bátorságával, de egyik érv sem elfogadható, egyik sem menti fel őket – és a felnőttek sem – a felelősségük alól. Ugyanez vonatkozik káros szokásaikra, önpusztító szenvedélyeikre is. Sajnos mind a cigaretta, mind az alkohol nagyon elterjedt nemzedéktársaim körében. Valószínűleg így siettetik a felnőtté válást, cigarettával vagy sörösüveggel a kezükben akarnak imponálni a többieknek. Meggyőződésem, hogy a nikotin, az alkohol, a kábítószer nem létszükséglet, hiába is akarják ezt egyesek így feltüntetni. Biztos nem könnyű abbahagyni azt, amit megszokott a szervezetük, de sok példa bizonyítja, hogy lehetséges. S azért vagyunk emberek, hogy akaratumkat érvényesítsük szenvedélyeink felett. Ennélfogva én kevésnek tartom a szép szó erejét, az egészségügyi felvilágosítást. Bátrabban nyúlnék a drasztikusabb eszközökhöz, a tiltás, a korlátozás módszereihez is, még az állami bevételek, a kulturált fogyasztók rovására is. Vajon kiszámította-e már valaki, hogy mennyibe kerül a tüdő- és gyomorbetegek, az alkoholisták, drogfüggők ápolása, mennyi embernek kell táppénzt fizetni szenvedélybetegségeik miatt. S ráadásul direkt összefüggés van e jelenségek, valamint a balesetek számának, súlyosságának fokozódása, a durvaság, az erőszak elterjedése között. Én lényegesen megszigorítanám a jogi szankcionálást, a büntetési fokozatokat, a rendőrök védelmében bővíteném jogosítványaikat. Nemzetközi vonatkozásban nagyobb összefogást, határozottabb fellépést várnék el a terrorizmussal szemben. Nem szabad(na), hogy bármelyik fiatal is követendő példát lásson a terroristavezérekben, a maffiafőnökökben. Az egész nevelőmunkában – az iskolai tananyagtól a tévéfilmekig – arra kell(ene) törekedni, hogy az igazi emberi értékek kapjanak nagyobb hangsúlyt. Ez persze nehéz egy olyan világban – amely felé szélvészgyorsaságban haladunk – s amelyben az erkölcs szerepét a pénz mindenhatósága veszi át. Pedig könnyebb megelőzni, mint kezelni a bajt... – vélte Péter.

Érdekes volt az is, ahogyan sorba rakta a fontosnak tartott egyéni jellemzőket, a „másik ember” értékének, megítélésének szempontjait, illetve a konkrét életcélokat egy húszas listán. Az első kategóriában az élre az értelmes, gondolkodó mentalitást, a másodikra az alkotó szellemet, a nyitott gondolkodást, a harmadikra az előítéletektől mentességet, elfogulatlanságot tette, az utolsóra pedig az

engedelmes, a tisztelettudó jelzőt helyezte. Tizenkilencedik, tehát utolsó előtti helyre sorolta a jókedélyű, vidám jelzőt, holott akkoriban éppen Csokonai *Karnyóné*-jában és Kisfaludy *Kérők*-jében komédiázott – a közönség nagy tetszésére – a gimnázium színjátszókörében! A „másik ember” értékskáláját nála a tudásvágy, a szellemi színvonal állandó fejlesztése vezette, míg legvégére a jó, vagy rossz állapotokhoz való makacs ragaszkodás került. Az életcélok esetében első helyre mások szolgálatát, a lista végére pedig a nihilt, a lemondást sorolta. Tette ezt akkor, amikor papírra vetette a *Merengve az életem magán* című versét a következő sorokkal: „Sötét hajam őszülő korán / Szememben az élet kialvó / Anyám sírva nézi agg fiát / Keserű életem itthagynom /.../ Kapuban vár rám egy fasiszta / Hív a kemencébe, mosolyog / Lövök: s kevesebb a fajtiszta.” E kemény hangütés bizony nem volt szinkronban fentebb kifejtett pacifizmusával...

* * *

Bogdán Péter 1998-ban befejezte a középiskolát és érettségi bizonyítványt szerzett a kisterenyeyi Váci Mihály Gimnáziumban. 4,2 volt az átlaga, azért „csak” ennyi, mert a természettudományos tárgyak – finoman szólva – nem tartoztak a kedvencei közé. Mint később – legalábbis számomra – kiderült, gimnazista éve során nem egyszer megingott, gyakran járt Pestre, sok mindenkivel megismerkedett, sokféle csábításnak volt kitéve, de végül is erősnek bizonyult s eredeti tervének megfelelően felvételt nyert a miskolci egyetem magyar szakára és – annak rendje és módja szerint – kollégiumi elhelyezést is kapott. 2003 nyarán végzett az egyetemen, de – legutolsó beszélgetésünk idején – még nem rendelkezett diplomával. Ugyanis – szerinte számítógép hiányában – nem készítette el határidőre szakdolgozatát, amely időközben kedvencévé lett Szolzsenyicin, – az „Ivan Gyenyiszovics egy napja” című, munkaszolgálatos tábornapló orosz szerzőjének – életével, sorsával, írói munkásságával foglalkozik. (Emlékszem, a gimnáziumban is voltak gondjai a dolgozatírásra megszabott idővel, rendre hátrányba került.) Így persze nem bocsáttatott államvizsgára sem.

Az elmúlt években is – csakúgy, mint még fiatalabb korában – megjárta a poklot és a mennyországot egyaránt. Egyszer fent, másszor lent forgott élete kereke... A nagy várost hamar megszokta, az egyetemen viszonylag gyorsan sikerült beilleszkednie főként a nagyobb közösségbe. Alapvetően toleráns közegbe került, némely szobatársával azonban akadtak éles konfliktusai elsősorban világlátásuk, életritmusuk különbözősége miatt. De előfordult olyan eset is, amikor azt hallotta maga mögött, hogy „minden cigány szurony hegyen...” Ennek az ellenkezője történt vele amikor a Roma Polgárjogi Alapítvány felkarolta, s amelynek a későbbiekben mediátora és az egyik kiadványsorozat, a *Polgári füzetek* szerkesztője is lett. Ugyancsak előnyére vált, amikor egy Miskolcon járt országos cigány vezető javaslatára sikeres pályázatot nyújtott be a budapesti székhelyű Romaversitashoz, amely láthatatlan kollégiumi szervezetként nyújt segítséget a cigány származású fiatalok pluszképzéséhez. A szabadegyetemi formájú oktatás keretében Péter is részt vett informatikai és idegen nyelvi képzésben, s tanulmányozta a romák történelmét, kultúráját. Időközben a Sopronban működő Németh László Közép-európai Népi Akadémiának is hallgatója lett, ahol szintén különféle képzésben részesült, sőt egy program keretében elkerült Koppenhágába és Göteborgba is. 1999-ben – még nógrádi

kapcsolatai, kisterenyei tanárai révén – jutott el Kolozsvárra egy Vörösmarty-konferenciára. Azóta szinte minden évben megjárta Erdélyt, 2002 őszén egy hónapig a kolozsvári egyetemen hallgatott előadásokat és romatörténeti kutatásokat végzett. Ekkoriban lett a Romnet Média Alapítvány kurátora is. Bemutatták a Miskolci Rádió tehetségkutató versenyén és a televíziós „Fekete Doboz” médiaiskolába beadott felvételi anyaga bekerült egy filmbe.

A legnagyobb változást a 2003-as év hozta számára, amikor a fővárosban a miniszteri biztosi hivatal munkatársaként kapott munkát. Mindössze négy napot töltött el ott, mert rájött, hogy némelyik ember az ő rovására akart karriert építeni és egyikük kerek-perec a szemébe hazudott... Dolgozott a Romasajtóközpontban is, majd közvetlen kapcsolatba került a hírhedt jászladányi iskolaüggyel. Meggyőződéssel vallotta és vallja, hogy a leghátrányosabb helyzetű tanulókat – akik mögött eleve ott áll egy képzetlen szülői háttér és leginkább a szegénység – nem szabad bezárni olyan osztályokba, ahol nem látnak maguk előtt kitörési lehetőségeket. Saját tapasztalatai alapján tudja, hogy jó hatással voltak rá a nem roma osztálytársai. A Jászsági Roma Polgárjogi Szervezet elnökségének tagja, majd titkára is lett. Eleinte csak a hétvégeket töltötte Jászladányban, majd 2004 májusában oda is költözött a községbe. Elcsábította a politika, de csalódnia kellett. Ő és társai törekvéseit egyesek – szerinte tisztességtelenül, puccsal – keresztelték. Mivel nem úgy sikerültek elképzelései ahogyan ő gondolta, ráadásul magánéleti válságba is került – egy hölgy miatti gyógyszer-túladagolás következtében pszichiátriai osztályon kezelték – úgy döntött, hogy lemond minden tisztségéről, megbízatásáról. Az orvosok javaslatát is figyelembe vette terhelhetőségét illetően, amikor hazaköltözött anyjához Bátonyterenyére. Eleinte nehezen csiszolódtak újra össze, azóta javult a viszonyuk, amióta Péter felvetette, hogy minden könyvét eladja...

Egy darabig – mert tévedésből később szüntették meg munkaviszonyát – még kapott fizetést, de már ez az időszak is letelt. Most munkát keres, de egyelőre itt a környéken nincs neki való ajánlat. Félő, hogy később se nagyon lesz. Terve viszont ismét van bőven. Először is feltett szándéka, hogy befejezi szakdolgozatát és megszerzi a tanári diplomáját. Ennek is függvénye, hogy sikerül-e realizálnia a doktori cím megszerzésére vonatkozó tervét, tavaly ugyanis már tett biztató lépéseket a doktoranduszi iskolába való bejutást illetően is. Tanárként is el tudja képzelni magát, de olyan iskolában semmiképpen nem tanítana, ahol elkülönítik egymástól a magyar és roma gyerekeket. Legszívesebben azonban egyetemen dolgozna kutatóként. Nagyon érdekli a cigányság őstörténete, szeretné pontosabban meghatározni a romák vándorlási folyamatát, s foglalkoztatja a cigány holokauszt kérdése is. Ugyancsak több éve tanulmányozza, vizsgálja a roma orgánusok történetét is. Az Országos Széchenyi Könyvtárban már végzett egy feltérképező kutatást, ezt is folytatni kívánja. Úgy érzi – nem ok nélkül – hogy tanulságos lenne megörökíteni élettörténetét is. – Azt írnám meg – mondta –, hogy milyen megélni cigányként egy negyedszázadot a huszadik század végi, huszonegyedik század eleji Magyarországon. – És milyen? – kérdeztem. – Szenvedésekkel teli, keserű, de nagyon izgalmas – válaszolta. Arra a kérdésre, hogy az eddig megélték, átéltek után hisz-e valamiben, így felelt: Klasszikus értelemben nem vagyok vallásos. Szerintem minden vallás, s az ateizmus éppúgy, az emberi agy szüleménye. Ennek megfelelően én szubjektív idealistának tartom magam. Egyébként pedig mindenki szerepet játszik. Igaza volt

Shakespearenak, aki azt mondta, hogy „színház az egész világ...” Politikai értelemben a liberalizmus a mintaképem, de szimpatikusak számomra egyes szociáldemokrata értékek, sőt bizonyos esetekben konzervatívakat is hajlandó vagyok elfogadni. Összességben immár baloldali érzelműnek nevezhetem magam, de szakmailag változatlanul kritikus vagyok minden irányban.

Péter szépírói ambícióit sem adta fel. Holland szöveget tervez eszperantóból magyarra fordítani és egy finn novellát szintúgy. Verseket ugyancsak ír továbbra is. Egyiket csak úgy fejből idézte fel, amikor legutóbb találkoztunk. *Kálvária* a címe s egy magyarországi cigányköltőnek, H. Gy.-nek ajánlotta: „Már az Isten is üt / Ő is üt, / Már gyászodban is barnák a Rajok / Vénád elszeli a szoros pohár / Csontkereszted acélszilánkokban áll / Már hiába gyúlsz, hiába ragyogsz / Már nem vagy roma / nem lész, csak valál.”

Ahogy néhány évvel ezelőtt ellentmondásba került a hétköznapi és a versben megfogalmazott életszemlélete, most újra ennek voltam tanúja. A lelkes tervezgetés, a mindenáron való tenniakarás, a bizonyítani vágyás és a cigányság manapság egyre súlyosbodó helyzetével, problémáival való őszinte szembenézés konfliktusát tapasztaltam megint csak. Első hallásra meglepődtem ezen az új versen, aztán valahogy természetesnek találtam. Akárcsak személyisége, eddigi életútja megítélésben Janus-arcúnak bizonyulok én magam is. Egyfelől elismerem, nagyra tartom tehetségét, felnézek rá elszántsága, szorgalma okán, másfelől viszont bosszant, vagy talán inkább elkeserít, hogy miért nem használja ki jobban adódó lehetőségeit. Mindenesetre – méltányolva ahová jószerint a sajátmaga erejéből eddig jutott – több kitartást, nagyobb állhatatosságot tanácsoltam neki. Azt mondtam neki, hogy kevesebb vállalással, néhány feladatra való koncentrációval feltehetően többre vinné. S önvizsgálatot javasoltam. Próbálja átgondolni, hogy mikor, melyik szituációban hibázott ő maga is és melyikben lehet egyértelműen másokra, a körülményekre hárítania a felelősséget. Messzemenően egyetértett velem, egy, az ő életkoránál duplájánál is többet élt, szükségszerűen más nézőpontú, de neki mindig jót akart ember véleményével.

2004. november 4-én, huszonötödik születésnapján felhívtam mobiltelefonján – ezek szerint van neki, – hogy felköszöntsem. Szétáradó boldogsággal újságolta, hogy most hozta haza Salgótarjánból az édesanyjától erre az alkalomra kapott számítógépet. – Tetszik tudni, volt egy kis tartalékunk – tette hozzá, mintegy megelőzendő a kérdésemet. – S még vissza is igényelhetek néhány ezer forintot...

Aztán néhány nap múlva örömmel és szomorúsággal olvastam a Nógrád Megyei Hírlapban megjelent *Könyvtárriport...* című cikkét. Örömmel, mert publikált, szomorúan az írás tartalma miatt. Az egyik nógrádi közművelődési intézményben – amelynek fennmaradásáért annak idején aláírásokat gyűjtött és az illetékesektől köszönőlevelet is kapott – számos megaláztatásban részesült, „lecigányozták”. A sérelmes epizódokat írta meg allegorikusan, okosan, olvasmányosan. A szakdolgozatát azonban továbbra sem készítette el, pedig vészesen közeleg a végső határidő. Nincs hozzá lelkiereje, családi problémák kötik le, gyötrődik egy életképes állás hiánya miatt. Gondjain alig segítenek a kecsegtető, de nem teljesülő ajánlatok, az időközi elfoglaltságok (pl. a Gandhi Közalapítványnál), a csurran-csöppen jövedelmek. Pedig amíg nem lesz meg a diplomája, aligha tud elhelyezkedni. És ha meglesz?

A Salgótarján Kistérség idegenforgalma - egy kérdőíves felmérés tanulságai

„Turizmus Salgótarjánban? – No, ne!” És egy kaján mosoly sok ember arcán, ha meghallják a kérdést. Hányszor hallottunk ilyen és ehhez hasonló mondatokat, kijelentéseket a város helyi lakosainak szájából, és ahogy elnézem a helyzetet, hányszor fogjuk még magunkat szemben találni a közeljövőben számos hasonló, pejoratív megjegyzéssel a megyeszékhely és környékének idegenforgalmával kapcsolatban.

A város és közvetlen környezetének turizmusát tekintve valóban mostoha helyzetben van. A következő összehasonlító táblázatban Salgótarján mellett Eger és Tatabánya megyeszékhelyek néhány idegenforgalmi mutatóját közlöm összehasonlításként. (1. táblázat)

	Salgótarján	Eger	Tatabánya
Vendégszám (fő) (2003)	45 829	123 038	81 206
Külföldi vendégszám (fő) (2003)	2378	12 355	6429
Átlagos tartózkodási idő (nap) (2003)	2,7	2,5	3,6

1. táblázat: Kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma 2003-ban

Egyértelműen jól láthatók jelentős különbségek azonos nagyságrendű és közel hasonló szerepkörű városokat tekintve is. A kérdés csupán az, hogy miért van ez így, hiszen a város környezete csodálatosan szép természeti adottságokkal rendelkezik, amely számos kihasználatlan turisztikai lehetőséget „rejteget”, melyek közül csupán néhányat szeretnék megemlíteni. A természetjáró turizmus kitűnő lehetőségeit kínálja Salgó, Somoskő vára, a Nagy-Szilvás-kő és a Somoskő bazaltorgonái, a Medves bazaltfennsíkja, a kazári riolittufa erózióval felszabdalt felszíne, az európa-diplomás Ipolytarnóc stb. A horgászokat számos tó várja. A csodálatos erdők kiváló vadászati lehetőségeket kínálnak. Kihasználatlan adottságokkal rendelkezik a palóchagyományokban gazdag térség a falusi turizmus tekintetében (Kazár, Hollókő), valamint az üzleti, kongresszusi, ifjúsági, gyermek, vallás és tranzit turizmus számára is.

A Salgótarján Kistérség és a város idegenforgalmi helyzete erősen ellentmondásos, amelyek közül a legjelentősebbek a következők:

- Jelentős ellentét feszül a város és a térség valós idegenforgalmi adottságai, lehetőségei és az idegenforgalmi infrastruktúra mennyiségi és minőségi jellemzői,
- valamint a térség valódi értékei és adottságai – a térség külső megítélése között.
- Az idegenforgalom megítélésében az egyik oldalról a túlzott várakozás, a másik oldalról a jelentőségének elbagatellizálása jelentkezik.
- A város túlsúlya a kistérséggel szemben, azaz Salgótarján, mint a térségi turizmus hasznélvezője – a kistérség, mint a turisztikai vonzerőt nyújtó terület.

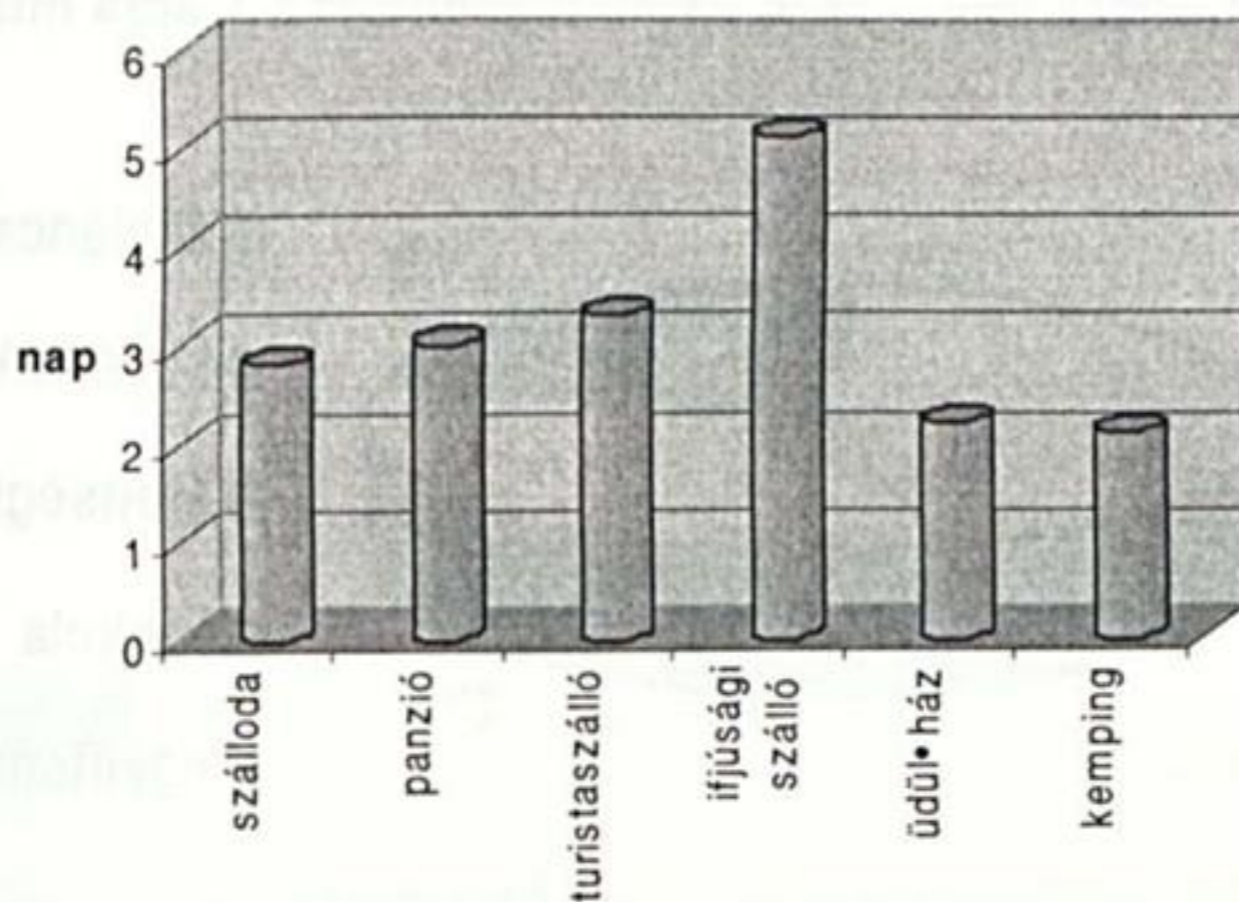
Ez utóbbi lehetőséget – nevezetesen, hogy az idegenforgalmi attrakciók többsége a kistérségben található, de a turisták zöme salgótarjáni szálláshelyet vehetne igénybe – a város még nem ismerte fel, pedig a turizmus fellendítésében meghatározó jelentőségű lehetne.

Köztudott, hogy Salgótarján és a kistérség évszázados időtávlatban tekintve is a hazai ipar egyik fellegvára volt, és így épült be a köztudatba is. A turizmus fogalma nem kapcsolódott össze a várossal, hiszen a nehézipar, a bányászat jellemzően olyan tevékenységek, melyek nem segítették elő az idegenforgalom fejlődését, sőt környezetszennyező jellegüknél fogva kifejezetten gátolták azt. A helyzet a rendszerváltást követően jelentősen megváltozott. A nehézipari jelleg már a múlté, a termelés visszaesésével a környezetszennyezés szintje is elfogadható mértékűre csökkent. Ezzel párhuzamosan a térség turisztikai adottságai elvileg felértékelődtek. Mindez alapul szolgálhatott volna a turizmus fejlesztéséhez, jóllehet ez a mai napig nem történt meg.

Ennek okát keresve, 2002 nyarán kérdőíves felmérést végeztem a Salgótarjánba érkező turisták, valamint a város helyi lakosainak körében. A felmérés célja az volt, hogy képet alkossak a térségbe érkező turistáknak a Salgótarjánról kialakított image-áról, másrésztől kíváncsi voltam arra is, hogy, hogyan vélekednek a helyi lakosok az idegenforgalomról.

A felmérés során 100 helyi lakost és 100 turistát – ebből 20 lengyel turista – kérdeztem meg. A megkérdezett turistáknak pontosan a fele volt férfi, a másik fele nő.

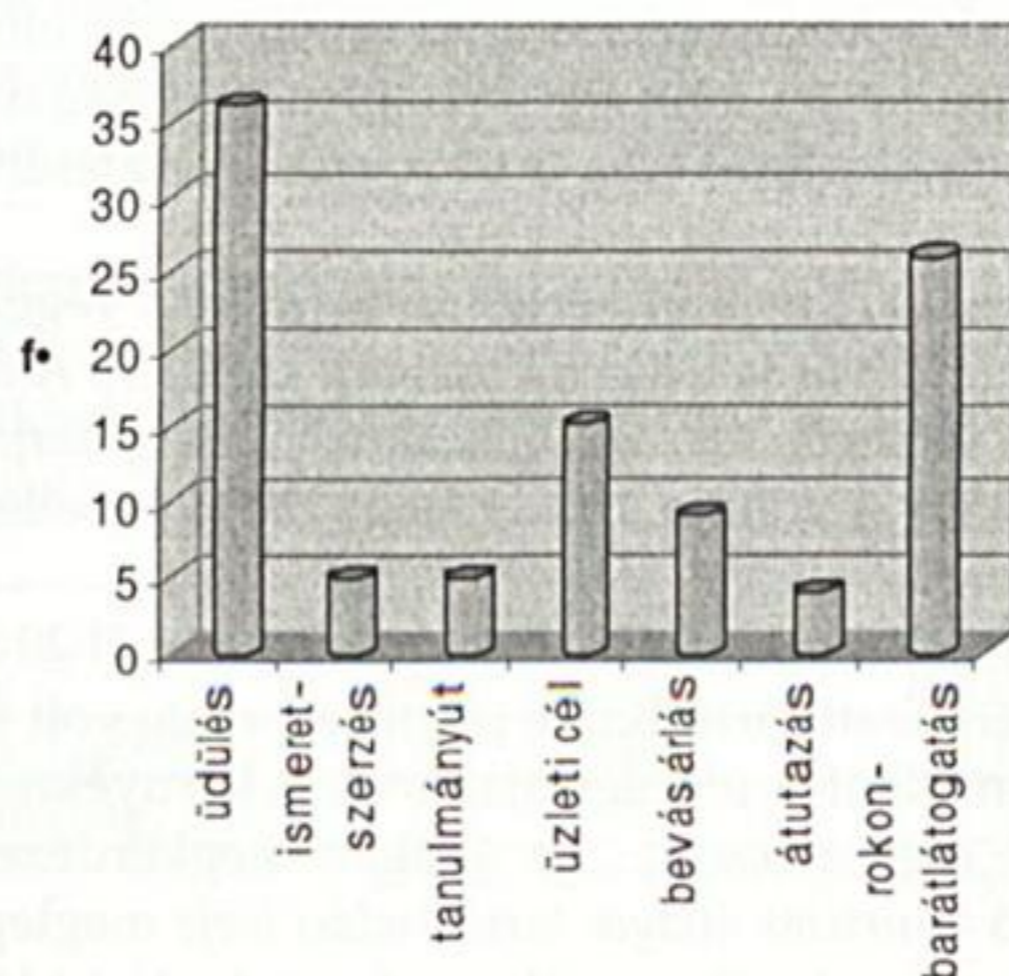
A térség egyik igen jelentős problémája, hogy a környékre érkező turisták átlagos tartózkodási ideje igen alacsony. Az általam megkérdezett – különböző szálláshelyeken megszálló – *turisták átlagos tartózkodási ideje* meglepően magas, 5,3 nap, míg egy 2003-as statisztika alapján az átlagos tartózkodási idő: 2,7 nap volt. Feltehetően azért kaptam magasabb számot, mivel a megkérdezés főszezonban, nyáron történt. A legrövidebb idejű tartózkodás a szállodákat igénybevevő vendégekre jellemző. Itt az átlagos tartózkodási idő nem éri el a 3 napot. Az olcsóbb szálláshelyeket – turistaszállás, ifjúsági szállás, panzió – hosszabb időre veszik igénybe az idelátogatók (1. ábra)

1. ábra: A turisták átlagos tartózkodási ideje a szálláshelyek típusa szerint

A kereskedelmi szálláshelyeken a külföldi turisták részaránya – noha lassan növekszik – nem haladja meg az 5%-ot. A Salgótarjánba és térségébe látogató külföldi turisták zöme német vagy osztrák ill. lengyel. Mindez azt sugallja, hogy a városnak szinte alig vannak kapcsolatai más országokkal, jóllehet kezdeményezések történtek a nemzetközi kapcsolatok bővítésére. Sajátos vonás, hogy a lengyelek szinte kizárólag a három nyári hónapban vannak jelen, azaz „vakációs turisták”, míg a német turisták egyenletes eloszlása üzleti célú utazásokat sejtetnek.

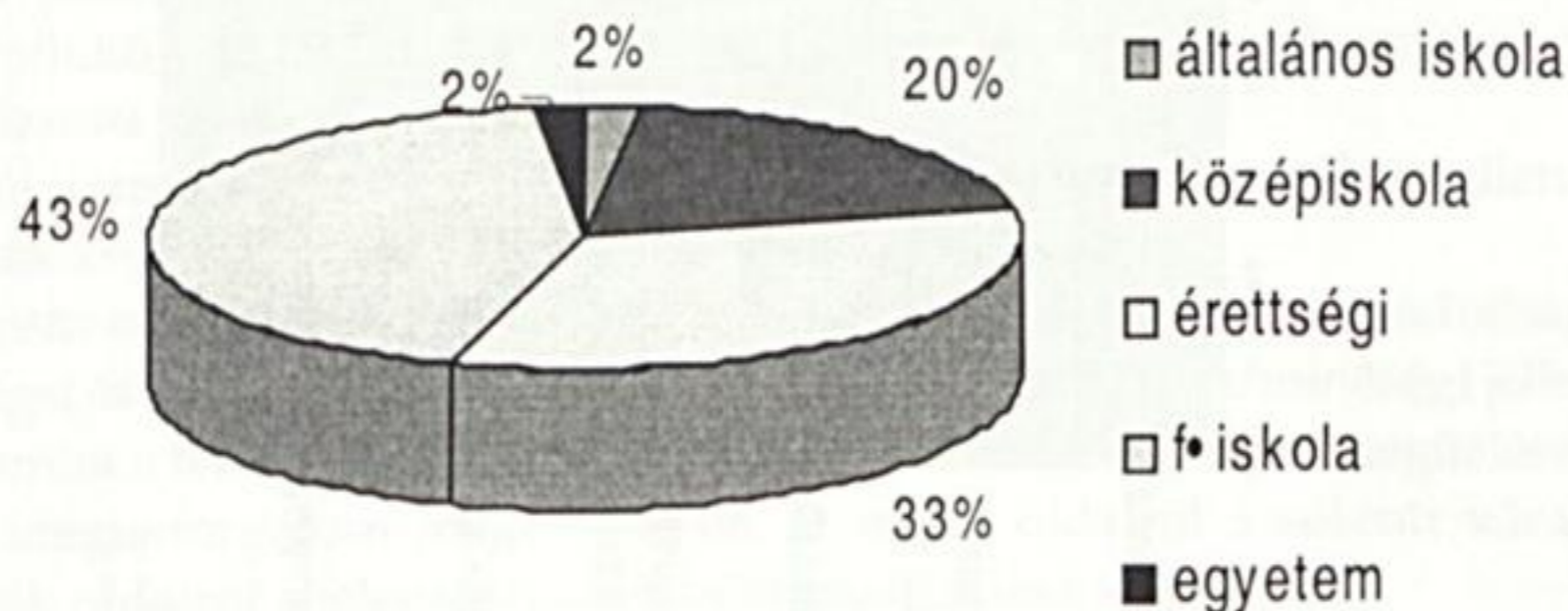
A kérdőívek egyik legfontosabb eleme volt az a kérdés, hogy „mi jelenlegi utazásának fő célja?”.

2. ábra: a térségbe érkező turisták megoszlása fő céljaik alapján

A 2. ábráról egyértelműen leolvasható, hogy az ideérkező turisták elsődleges célja az üdülés valamint rokon-barátlátogatás volt. Úgy vélem, hogy az üdülési céllal érkező turisták már jól ismeri a vidék szépségét, táji változatosságát.

Az ideérkező turisták legmagasabb iskolai végzettségét a 3. ábra mutatja.

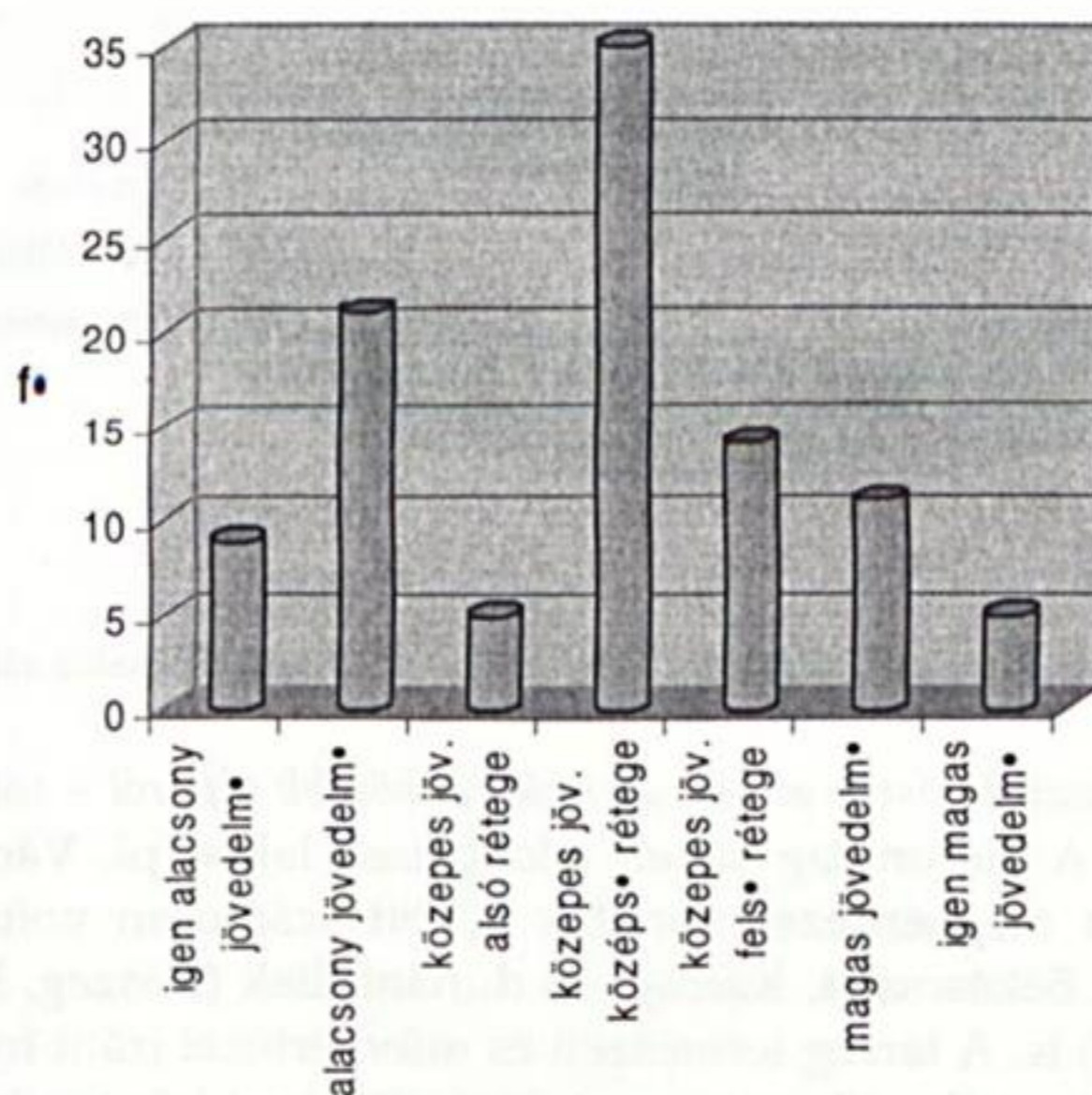

3. ábra: a térségbe érkező turisták legmagasabb iskolai végzettsége

A megkérdezettek között a legnagyobb arányban vannak a főiskolát végzettek, valamint az érettségivel rendelkezők, azaz a térség turisztikai attrakciói iránt egy képzetesebb, mobilisabb réteg fogékony. Így elsősorban ennek a rétegnek az igényeit célszerű figyelembe venni a turisztikai fejlesztéseknél, ill. ezt a piaci szegmenst kell megcélozni a reklámtevékenységgel is.

Igen fontos mutatószám az idegenforgalmi kereslet elemzésekor, az adott térségbe érkező *turisták havi jövedelme*. Noha a kérdőívek önbevallás alapján készültek, így az értékek valamelyest torzíthatnak, trendek mégis megállapíthatóak (4. ábra).

A megkérdezett turisták nagyobbik hányada a közepes jövedelműek középső és felső rétegébe sorolta magát. Nem elhanyagolható feladat – a közepes jövedelműek megtartása és létszámának a bővítése mellett – a magasabb és alacsonyabb fizetőképességű turisták igényeinek megfelelő kínálat bővítése sem!

4. ábra: A térségbe érkező turisták megoszlása havi jövedelmük alapján

Érdekes, és – bevallom – számomra nem várt eredményt hozott az a kérdés, hogy „milyen információs forrás alapján döntötte el, hogy Salgótarjánba utazik” (2. táblázat) tartalmazza.

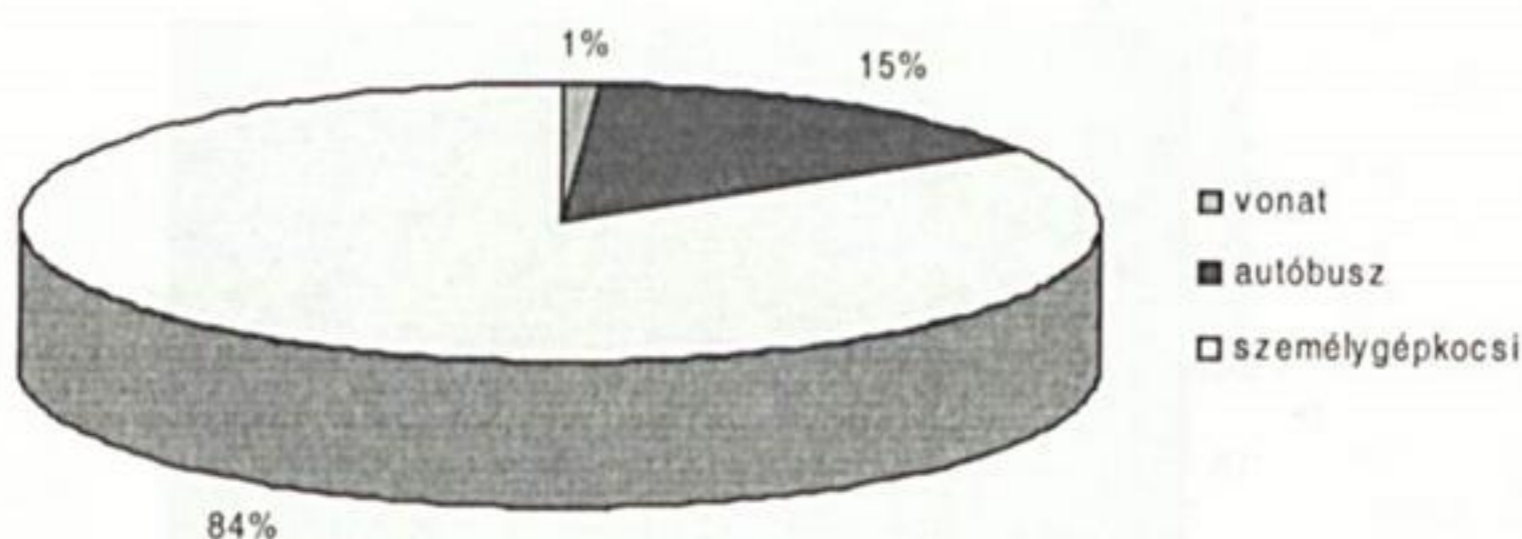
utazási iroda vagy más turistaszervezet által kiadott információk alapján	8%
televízió-rádió-újságok híradásai, reklámjai alapján	2%
barátok, rokonok javaslatára	51%
saját kedvező korábbi tapasztalatok alapján	39%

2. táblázat: A megkérdezett turisták megoszlása az információs források szerint

A várost már ismerő turisták kedvező véleményét jelzi, hogy nagy számban vannak olyan vendégek, akik barátaik, rokonaik javaslatára, vagy saját, kedvező

korábbi tapasztalataik alapján érkeztek a térségbe, azaz a Salgótarjánt és környékét felfedezők gyakran visszatérő vendégekké válnak, ill. jó szívvel ajánlják barátaiknak is a térség megismerését. Az pedig, hogy a média híradásai valamint utazási irodák reklámtevékenysége ennyire szerény eredményességű, jól érzékelteti a helyi utazási irodák – a városba irányuló idegenforgalom érdekében végzett – csekély aktivitását, kapcsolatát más irodákkal és a város marketingkommunikációs tevékenységének hatékonyságát. Véleményem szerint ez az a terület, ahol a legtöbb a tennivaló, hiszen ha egy elégedett turista távozik a térségből, akkor valószínű, hogy van értelme mások idevonzására is.

A turisztikai attrakciók vonzerejét jelentős mértékben megnövelheti a jó megközelíthetőség. Az ideérkezők döntő hányada személygépkocsival érkezett (5. ábra). A vonaton érkezők igen csekély aránya egyben jelzi a vasúti közlekedés alacsony színvonalát, a terület nehézkes megközelíthetőségét!

5. ábra: A turisták megoszlása az igénybe vett közlekedési eszköz alapján

A térségbe érkező turisták az ország legkülönbözőbb tájairól – többségükben városokból – érkeztek. A viszonylag közeli települések lakói (pl. Vác, Budapest, Eger, Miskolc) mellett a megkérdezett turisták között számosan voltak alföldiek (Kiskunhalas, Szeged, Békéscsaba, Karcag) és dunántúliak (Kőszeg, Pécs, Székesfehérvár, Kaposvár stb.) is. A térség természeti és művi értékei iránt fogékony turistákat komplex „csillagtúra-jellegű” programok biztosításával lehetne hosszabb tartózkodásra bírni, s ezzel együtt a városban realizálódó turistaköltést növelni.

A turistáknak feltettem azt a kérdést is, hogy „milyen benyomásokat szerzett itt-tartózkodása során, illetve tervezi-e a jövőben is felkeresni Salgótarjánt?” A kérdésre adott válasz leginkább kifejezi a vendég elégedettségi szintjét (3. táblázat).

nagyon jókat, biztosan visszajövök	38%
lehetőség szerint biztosan visszajövök és barátaimnak is ajánlani fogom az ideutazást	52%
egy látogatás elég, s barátaimnak is javaslom	10%
benyomásaim nem voltak jók, s másoknak sem javaslom	0%
lebeszélem ismerőseimet ideutazási szándékukról	0%
senkinek sem javaslom, hogy itt töltsé szabadságát	0%

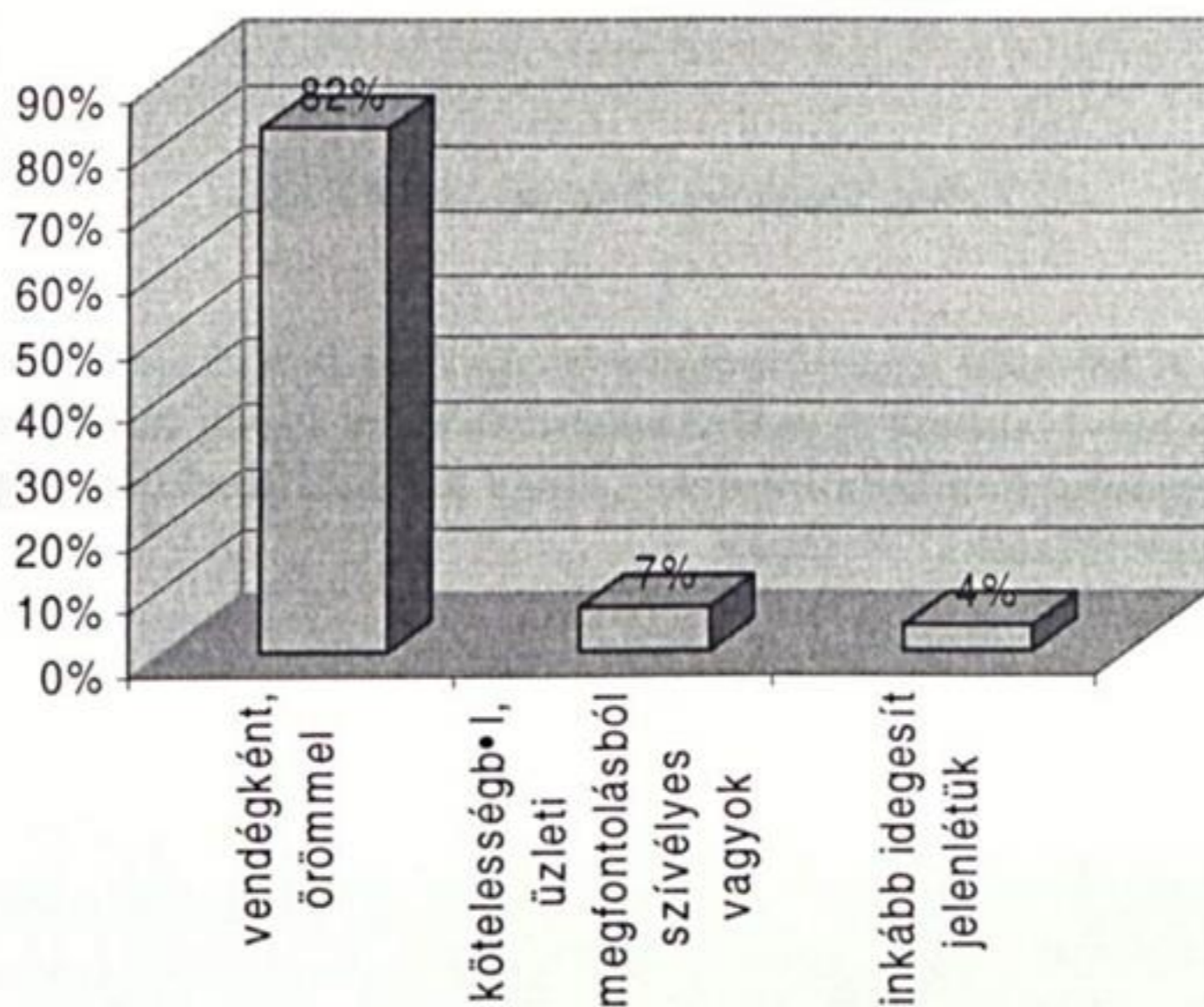
3. táblázat: A turisták megoszlása Salgótarjánról alkotott benyomásaik alapján

Az összkép tehát nagyon pozitív, hiszen az ide érkező turisták elégedetten, kedvező véleménnyel távoznak a városból. A megkérdezettek közül egyetlen sem volt, akinek valamilyen okból kifolyólag az összbenyomása negatív lett volna. Elgondolkoztató, ha ilyen kedvező az image, akkor vajon miért ennyire szerény mértékű a térség idegenforgalma? Mit kellene tenni annak érdekében, hogy dinamizálják ezt az ágazatot?

A következőkben a turisták válaszai mellé szeretném állítani a *helyi lakosok véleményét* is. A körükben arra a kérdésre, hogy „*a turizmus megjelenése kedvező/kedvezőtlen hatással van Salgótarján életére?*”, a megkérdezettek 31%-a nem válaszolt, sőt, személyes megkérdezés esetén olyan válaszokat is hallottam, hogy „nincs is turizmus, akkor milyen hatással lehetne” vagy „nem tudom megítélni”. Mindebből azt a következtést vonom le, hogy nem igazán érzik az emberek a turizmus jelenlétét és hatását; jövedelmüket, foglalkoztatásukat, életmódjukat szinte egyáltalán nem érinti. Akik viszont válaszoltak a kérdésre, azoknak 79%-a úgy ítélte meg, hogy a turizmusnak kedvező hatása van a városra. A megkérdezettek szerint a lakosság jövedelmének, foglalkoztatottságának és életmódjának átlag 20–25%-át érinti a turizmus. Az idegenforgalom hatását a telkek és házak áraiban ők sem érzékelték.

Azokra a kérdésekre, hogy „*a turizmus hatására javult-e a településen a kereskedelmi, vendéglátó-ipari ellátás, alpinfrastruktúra, városkép, parkosítás, a helyi értékek presztízs?*”, valamint „*rosszabbodott-e a turizmus következtében a közbiztonság, erkölcsök, prostitúció helyzete, levegőminőség, balesetek száma?*” érdekes eredményt kaptam. Nagyjából fele-fele volt az igen és nem válaszok aránya, melyet én elsősorban annak tudok be, hogy az emberek nem igazán tudták megítélni a feltett kérdéseket.

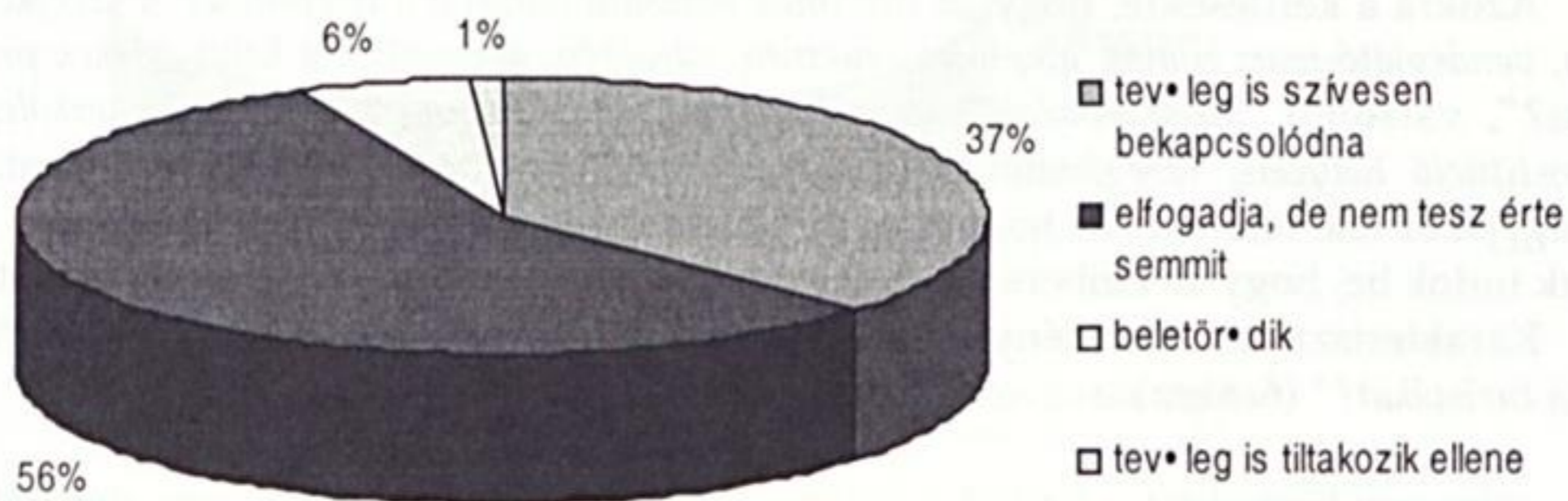
Karakterisztikus eredményt kaptam arra a kérdésre, hogy „*hogyan fogadja/viseli el a turistákat?*” (6. ábra).

6. ábra: A helyi lakosok viszonya a turistákhoz

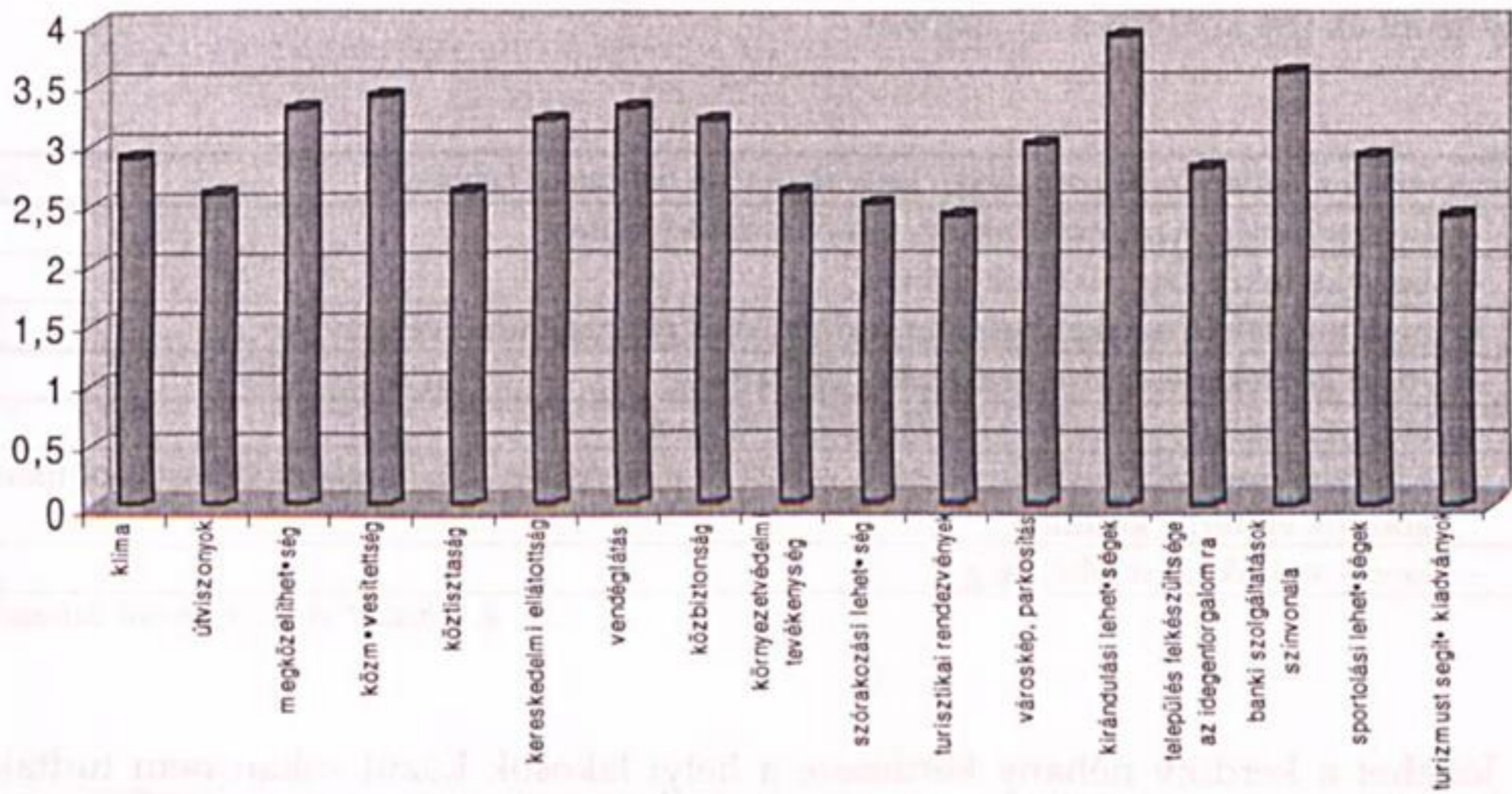
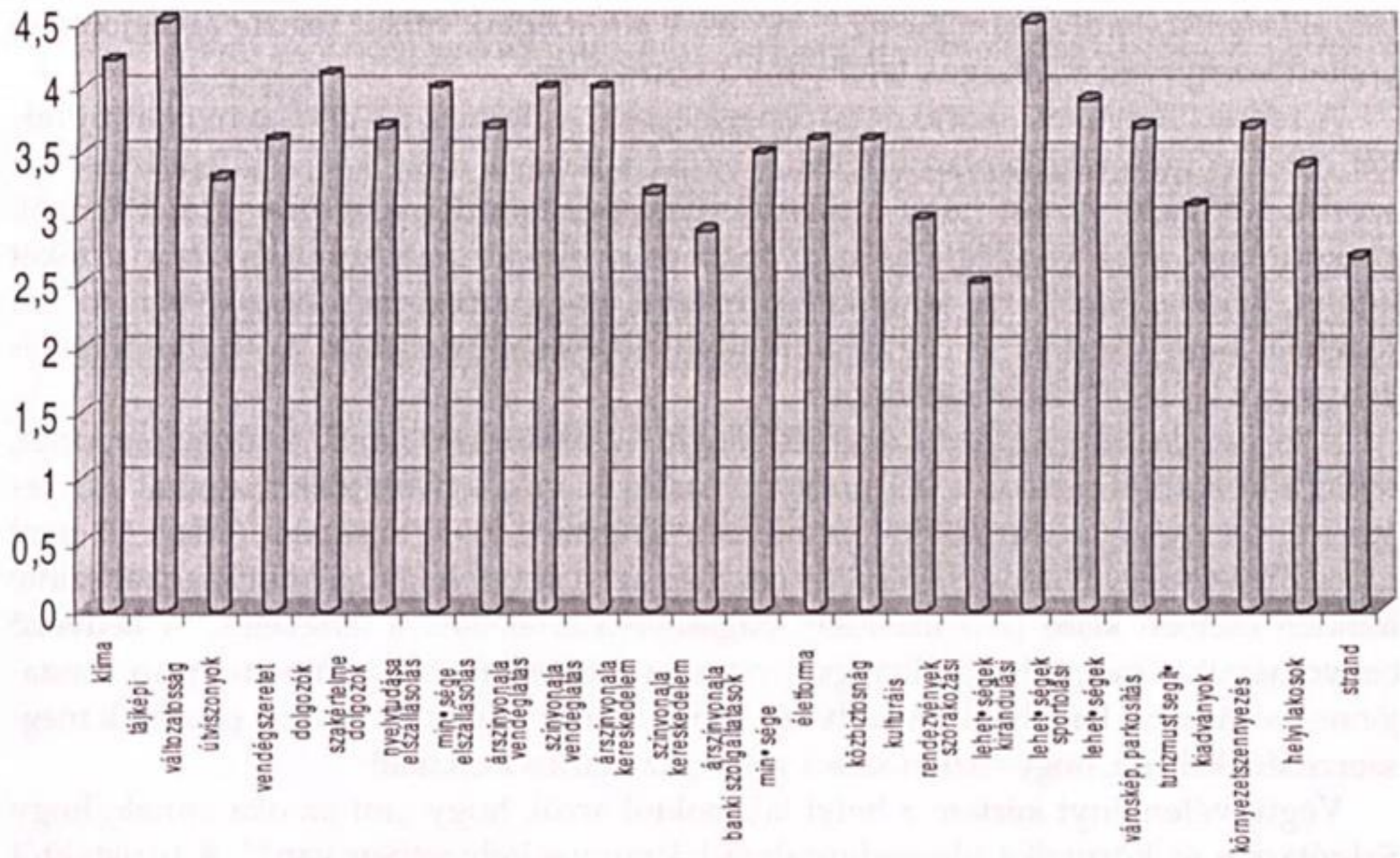
A megkérdezettek 82%-a vendégként, örömmel látja a turistákat, s jóval alacsonyabb azok aránya, akik nem szívesen. A maradék 7% egyszerűen képtelen megítélni a kérdést, mivel „nem találkozik turistákkal”. Összességében véve elmondható, hogy jelenleg a relatíve kevés turista miatt még csak a lehetősége sincs meg annak, hogy a túl sok turista jelenléte zavaró hatással legyen a helyi lakosokra.

Arra a kérdésre, hogy „támogatja-e a turizmus továbbfejlődését?” a 7. ábra adja meg a választ. A válaszadók 37%-a igen, tevőleg is szívesen bekapcsolódna a turizmus továbbfejlődésébe, 56%-uk, tehát jelentős részük csupán elfogadja, mert elismeri kedvező hatásait, de nem tesz érte semmit, 6%-uk teljesen közömbös, beletörődő és mindössze kevesebb mint 1%-uk tiltakozna tevőleg is ellene. A válasz reális, mivel jelen pillanatban nagyon kevés turizmushoz kapcsolódó munkahely található a térségben, így nem körvonalazódik az idegenforgalom pozitív hatása, s mindez nem jelenik meg az emberek tudatában. Fontos, tudatformáló szerep hárul a turisztikai szakemberekre a későbbi idegenforgalmi fejlesztéseket illetően.

1. ábra: Támogatja-e a turizmus továbbfejlődését?

Salgótarján és környéke idegenforgalmi adottságait és infrastruktúráját a megkérdezett turisták és helyi lakosok egyaránt minősítették egy 1-5-ig terjedő skálán (1: legrosszabb, 5: legjobb). Rendkívül érdekes, hogy a minősítésekben nagyságrendbeli különbségek jelentkeztek (7-8. ábra)!

7. ábra: Salgótarján idegenforgalmi adottságai és infrastruktúrája a turisták szerint

8. ábra: Salgótarján idegenforgalmi adottságai és infrastruktúrája a helyi lakosok szerint

A helyi lakosok között alig akadt válaszadó, aki bármelyik jellemzőt 5-ösre minősítette volna. A turisták esetében ez azonban nagy számban előfordult. Ami közös: mindkét csoport átlagban 4 vagy e fölött minősítette a város klímáját, a kirándulási lehetőségeket valamint a környék tájképi változatosságát. Ez az, amelyben szinte teljes egyetértés volt a helyi lakosok és a turisták között.

Fontos, hogy a turisták is így látják, és elsősorban emiatt érkeznek a térségbe. Hogy a város környezetét mennyire értékelik a turisták, azt a „mi volt a legpozitívabb véleménye Salgótarjánról és környékéről?” kérdésre adott egyik válasz fejezte ki legjobban: „rejtett környezeti szépségek találhatóak a környéken”.

A rendezvényeket, szórakozási lehetőségeket valamint az útviszonyokat mindkét csoport igen alacsonyan értékelte: ez az a terület, mely jelentős fejlesztésekre szorul. Kedvező vonás, hogy a turisták nem minősítették alacsonyan a dolgozók szakértelmét, sőt a vendéglátás színvonala és az elszállásolás minősége is jó értéket kapott. Mindezekből arra lehet következtetni, hogy a turizmus tárgyi és mentális feltételei nem rosszak. A vendégforgalom növelése érdekében a marketingtevékenységre kellene összpontosítani.

A lengyel turistákról külön szeretnék szólni. Azért választottam ki e turistacsoportot, mivel a külföldi turisták közül legnagyobb arányban ők képviseltetik magukat. Lényeges eltérés a magyar turistákkal szemben a lengyelek jóval hosszabb (átlag: 10 nap) tartózkodási ideje. Fontos megemlítenem még azt a tényt, hogy az adottságokat szinte minden esetben kissé (2-3 tizeddel) magasabbra értékelték a lengyelek. A kedvező benyomásaikat még inkább kihangsúlyozza az a válaszuk, hogy mindannyian visszajönnek a városba, ha tehetik. A kedvező image más országok turisztikai piacának megszerzésére kellene, hogy ösztönözze a várost, az utazási irodákat!

Végül véleményt kértem a helyi lakosoktól arról, hogy „mi az oka annak, hogy Salgótarján és környéke idegenforgalma hátrányos helyzetben van?” A turistáktól viszont arra kérdeztem rá, hogy milyen fejlesztéseket tart szükségesnek a turizmus fellendítése érdekében. A következő táblázatban (4. táblázat) a válaszok arányában súlyozom és így közlöm a válaszokat.

Miben látja a salgótarjáni és környékbéli idegenforgalom hátrányos helyzetét?
- pénztelenség, nemtörődömség, támogatottság hiánya
- kereskedelmi áruválaszték hiánya
- nem megfelelő marketingkommunikációs és propagandatevékenység
- rossz közlekedési infrastrukturális ellátottság
- környezetszennyezés és a közbiztonság hiánya
- a helyiek mentális beállítottsága, a városi és megyei vezetés megosztottsága, politikai gondok előtérbe kerülése
- kevés szórakozási lehetőség

4. táblázat: A helyi lakosok válaszai

Jóllehet a kérdőív néhány kérdésére a helyi lakosok közül sokan nem tudtak választ adni, a fenti kérdésre azonban a megkérdezettek 98%-a válaszolt. Úgy gondolom, mindez jelzés értékű. A turizmus hiányát érzik, véleményüknek hangot is adtak. A helyi idegenforgalom helyzetét erősen kedvezőtlennek ítélik, amelyet jól jelez az a 3,8-as érték is, amellyel a helyi lakosok a Salgótarján és térsége turizmusát egy 1-10-ig terjedő skálán helyezték el.

<i>Milyen fejlesztéseket tartana szükségesnek Ön a turizmus fellendítése érdekében</i>
- több reklámtevékenység, látványosságok propagálása
- ismerje fel a helyi vezetés a turizmus gazdaságélénkítő szerepét, ennek megléte döntő jelentőségű
- szervezett programok kínálása a turisták részére
- több jobb minőségű szállás, több turistaútvonal, jobban kiépített elérhetőség
- rendezvények népszerűbbé tétele
- szórakozóhelyek minőségivé tétele
- közbiztonság megerősítése
- úthálózat, közlekedés fejlesztése
- kisvasút újra megépítése
- infrastrukturális fejlesztések, turisztikai képzés

5. táblázat: A turisták válaszai

Összegezve a fent leírtakat elmondható, hogy mind a helyi lakosok, mind pedig a turisták jó véleménnyel vannak a város és térségének idegenforgalmi attrakcióit illetően, mindez azonban nem mondható el a hozzá párosuló infrastruktúráról ill. az idegenforgalom aktivitásáról.

A Salgótarján kistérség idegenforgalma fejlődésének fő kérdése az, hogy hogyan tud megfelelni a város és a kistérség az új elvárásoknak, és milyen mértékben tudja kihasználni az új lehetőségeket. Szakmai körökben ma már elismerik a turizmus multiplikátor, indikátor, gazdaságélénkítő ill. területfejlesztő hatását. Ezzel kapcsolatban Salgótarjánra és a kistérségre vonatkozóan egy jövőbe mutató kérdés fogalmazódik meg bennem: vajon a turizmus felelősei felismerik-e felelősségüket, küldetésüket a társadalmi-gazdasági fejlődés előmozdításában, a területi egyenlőtlenségek mérséklésében?

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- LAKY Ildikó /szerk./: Salgótarján Kistérség komplex területfejlesztési programja, Helyzetfeltárás, 2001. pp. 8-15. és 112-123.
- LAKY Ildikó /szerk./: Salgótarján Kistérség komplex területfejlesztési programja, Konceptió, 2001. pp. 30-45.
- CZERNY, Margarete-PALME, Gerhard: Gazdaságfejlesztési Program a magyar Nógrád megyében, 1997, pp. 2-18.
- Előterjesztés a turizmus helyzetéről, lehetőségeiről, fejlesztési elképzelésekről Nógrád megyében, Nógrád Megye Közgyűlése, 1995
- A Karancs-Medves vonzásában – Salgótarján északi területének idegenforgalmi fejlesztési programja, KRF közép-Magyarországi Regionális Fejlesztési Rt, 2002
- Salgótarján Fejlesztési Konceptiója – Általános Rendezési terv Felülvizsgálati Program, 1996

KESZTHELYI REZSŐ

Színidomok

Az ég íve,
ahogyan egy kéz intésén bandukolsz,
olyanon, amely nem ad jelt,
hova, mire és miért mutat –
vajon kócsagok lábolygásba foszló tollai,
avagy szemek ér-penésze-e
és fényötétek tömegei –

Pusztán fogalmaid élik
a se nem halandót, se nem halatlant,
ama gyönyör-közönyt –
lehet holdalak-változás-vonulás,
lehet virágot virágzó virág,
ami újfent egy sem, de teremti
folyvást tértelensége pillanatát.

Ugyanazok a tehetetlenségek

Meg-megrebbenti párnámat
a rámébredés, aztán engem
az, ami kint
apránként:
lepke rakja szárnyára szárnyát,
aztán meg kezdi ragyogását,
ami alkonyulatáig tündöklést emészt.

Lény tűnök egyesülése
lény- tűnökkel,
való ébrenlét álom ébrenléttel.

*

Tört nyugalmat szerkeszt felettem a csontos ág –
úgy kellene most, aki jobb, mint én,
és nékem ezért megbocsát.

*

Rögeszmében, a havazásban
csöndem szíve dobog,
Sosem fogok érni akkorát,
amikorát meghalok

*

Érszínek lüktetései –
és hallani,
a csönd miként cselekedik.

*

És
ha világra válik,
csak születését
válthatja valóra haláig.

*

Közérzet-kényszerűség:
a Hold fényéből
golyák ereszkednek alá:
költetni újra a kövek minduntalan
fogyó szívét.

*

Valahány pillanatom:
hatalmas szín észak vonzásában
a tenger szarkofágja.

*

A legelső lélegzet
felhők hatalmas szemeiben.

*

A pillák
a pillák leélhetetlen hunyorgása –
irdatlan láthatatlan
mozgásban.

*

Amikor
a lehelet immár
érinthetetlenül
szomorú tárgy.

*

Élek,
amíg nemlétem
visszaragyog.

Látványhang

Kéjét nem látja a kék,
pedig mekkora szem-tér,
én meg ujjbegyembe vájogatom körmöm hegyét,
éreztetni égboltoknak földesemény özönét,
hogy ők meg ejtsék rám a maguk tömérdekét –

Színek testei így,
térszerep, pompalég;
melódiákat szól: teremteni,
nyomban milliárdnyit, kikkől azonban
egyetlen hangot
sem lehet majd hallani.

Napba öltözött Mária

Beszélgetés Földi Péter festőművésszel a hitről

*„Nagy kényelem a megnyugvás hitünkben;
Nemes, de terhes, önlábunkon állni. –”*

Madách Imre

Elképzeltem hogy felkeresem F. Pétert, aki remek festő, aki matematika szakon végzett. Hogyan fér össze a transzcendens, földi hittel? Véletlenül, bár azokban nem hiszek, meghívó érkezett 18-ára, hogy megnyitja egy naiv festő kiállítását, aztán rákövetkező nap, 19-ére, a saját képeinek a kiállítására. Gyorsan cselekedtem, felhívtam mikor ér rá a két nap közül? Valószínűleg 18-án, mert másnap már lehet, a saját kiállításom után iszogatunk a barátaimmal. Feljött Budára, beállított a megbeszélte időpontban, egy szál aranyszínű rózsával. Nehezen kezdett válaszolni a kérdéseimre, hogy mit is jelent neki a hit?

– Ezen még soha nem gondolkodtam. Azt hiszem, sokféle hit létezik. Bennem sokféle van. Létezik olyan, amit édesanyámtól tanulva, átélve hordozok magamban, ez a mindenesti imádkozásnak a kötelessége. Igazából nekem pontos isten-fogalmam soha nem volt. Inkább isten élményeket tudok mondani, melyek rettenetesen fontosak. Ha fölmegek a Karancsra, ahol gyermekkori élményeim elevenednek meg, egy percig sem kételkedek az isten jelenlétében. Mert ott van a mondat: „Emeld föl szívedet, közel van itt az ég, ha Jézus szenvedett, te zúgni fogsz-e még.” Ez olyan zárándoklat, aminek a végeredménye találkozni néhány – mondjuk bárgyú szoborral –, tulajdonképpen el is idegeníthetne, de ehhez képest a hely, a levegő, az ég, az ott süvöltő madarak, utánozhatatlan élményt hordoznak. Van ott két kánya, akik a környéken laknak, és zuhanva le-lecsapnak. Ebben a hangulatában az ember az ép szépségében és perspektívájában érzi, és át tudja élni. Ott mindig létezik bennem a konkrét hit. Ez a hit valahol gyerekkoromban kezdődött, amikor jártunk ki málnázni, és közben megtanítottak imádkozni. Az ötvenes években nemigen lehetett máshol.

– *Az édesanyja vallásos?*

– Apám édesanyja naponta járt misére, ha egy nap kétszer volt, akkor kétszer ment. Pici és görbe hátú asszonyka, nagyon tudott imádkozni, és nagyon indulatos volt. Szigorú nyelvvel, mindenkit leteremtett, aki megérdemelte. Szerintem, aztán, ha tévedett kiimádkozta a vétkeit. Apámat, mikor hazajött a fogságból, kiválasztották, és elküldték káderképző iskolákra, ami szinte automatikusan együtt járt a párttagsággal. Neki nem okozott gondot, hogy ment pártgyűlésre, ment misére is. De úgy gondolom az Ő hite volt a legdrámaibb, mert ennek ellenére mélyebben hitt azt hiszem mindnyájunknál. A nagymamáim erős vallásosságuk ellenére én nem lettem vallásos, de hívő igen. Engem beírtak hittanra, ahová néhány évig jártam. Anyám reggel elment a gyárba, délután hazajött, ebédet főzött, és megint elment. Valójában az anyai nagyanyámmal nőtem fel. Vele jártuk a mezőt, ha keresztfához

értünk, keresztet vetettünk, ha fölmentünk a Karancsra málnázni, akkor bementünk a kápolnába. Ő tanított meg arra, hogyan lehet kapcsolatot teremteni azokkal a szobrokkal, amik nekem igazából nem is nagyon tetszettek. Véres volt a lábuk meg a kezük. Félek a vértől és irtózom tőle. A kereszt jele nagyon belém ivódott. Emlékszem, egyszer kígyót láttunk a Karancsban a feszületnél. Engem megrendített, nem beszélve, hogy felötlött rögtön a csábító gonosz kígyó képze. Azóta minden kígyót agyonverek, mindenféle állatbarát ösztönöm ellenére is. Anyám az én nevelésemben megértő szeretettel van jelen. Rám szól, amikor rám kell szólni, de sohasem agresszíven. Még ma is. Dolgozni megtanítottak a szüleim. Apám igazából azt szerette volna, hogy villamosmérnök legyek. Számára természetes volt, Somoskőújfaluból Földi Péternek, Földi Jani fiának villamosmérnöknek kell lennie. Jó tanuló voltam. Jelentkeztem is, a Villamosenergia Ipari Technikumba Budapesten, de rájöttem nem nekem való egy életen keresztül villanyt szerelni. És ki is ábrándultam a műszaki tudományokból, már rajzoltam. Matematikát azért tanultam, mert mikor erre rájöttem, magyar-rajz szakon szerettem volna továbbtanulni. Kiderült, hogy ez a párosítás megszűnt. Így jelentkeztem a matematikára. A rajz miatt. Érdekes, a matematika nekem a geometria volt. Az Euklédészi geometria, amelyik bizonyos axiómákat állít, ebből rendszert épít. Ezt izgalmasnak tartom, és ha az axiómából, csak egyetlen pontot nem fogadok e, már egész más világ épül rá, lásd Bolyai-Lobacsevszkij. Egy idő után az ember csudát látott benne, akár transzcendenciát is (végtelen terek). Ez a csuda engem ott, akkor megérintett, és máig tudom, hogy a fessség a képeimben, az innen is származik. Alapvetően érzelmi beállítottságú vagyok, de a matematika nem engedi, hogy érzelegjek.

– *Mit szólt az édesapja?*

– Apám az elején csalódott, elég sokat vitáztunk. Később a képek sikere magával ragadta. Most kezdem igazán érteni az ő belső válságát, hogy miért ivott és miért keseredett meg.

– *Esetleg a kettéhasadása miatt?*

– Nem. Ő egy percig sem hitt Marx és Lenin elveiben. Számára semmi nem változott, csak annyiban hogy szóltak neki, ne járjon templomba. Ez megviselte, de amíg mi a templomban voltunk, ő odahaza imádkozott. Láttam, hogyan sírt ötvenhatban. Salgótarjánba járt dolgozni. Az acélgyártól ők már nem jutottak le a többi gyár mellé és nem fértek a térre. Hálaistennek. Amikor az emberek gyalog szállingóztak haza a faluba és mondták, hogy ez is meghalt, meg az is, igazából akkor láttam apámat először sírni.

Az utolsó vasárnap mikor nála voltam látogatóban, a kórházban, a buszról le szálltam, ismerős ember ment el mellettem, de nem is az ember – hiszen akkora már annyira le volt fogyva –, hanem a kabátja, a kalapja, a tartása volt ismerős. Kérdeztem, papa hova megy? A kocsmába. Jössz? Mentünk. Keveset ivott, hideg volt, melengettem a sört, hogy ne legyen olyan hideg neki, együtt voltunk, és tudom, hogy számára ez volt a búcsú. Szerdán telefonáltak, hogy meghalt.

– *Testvére van?*

– Nincs. Egyedül vagyok.

– *Pesten kollégiumban volt?*

– Igen. Nem volt jó. Nem szerettem Pestet. Mégis, akkor láttam meg az első Van Gogh albumot, egy könyvesbolt kirakatában. A kép, az elején belém égett. Onnantól

kezdve festő akartam lenni. Jó fél évig jártam nézegetni a kirakatot, végül egyik alkalommal az album nem volt ott. Kétségbeesetten nyitottam be a boltba, hogy hova lett? Mondták, itt van még, és egy iszonyú összeget is hozzá. Lehetett talán száz forint, ami akkor nagyok soknak számított. Összegyűjtöttem a pénzt. Akkor már találkoztam Pesten emberekkel, akiknek másfajta kulturális igényeik is voltak, ahhoz képest, amit én ismertem. Megérintett hogy van festészet, van XX. század, József Attila, Ady, Radnóti... Még verset is próbáltam írni, de aztán azt inkább elhagytam. Innen aztán hazamentem Somoskőújfaluba, egy évig, mint villanyszerelő dolgoztam. Jelentkezhettem volna villamosmérnökre, de nem akartam. Nem mentem.

– *Dacból?*

– Kicsit dacból, mert talán bosszantani akartam apámat. Meg nem is érdekelt. Az élet ismétli magát. A kisebbik fiamnak volt egy sikertelen fél éve az állatorvos tudomány egyetemen, aztán arra gondoltunk, mi lenne, ha biomérnöknek menne el. Azt kérdezte tőlem, apa csak nem akarod, hogy én egy életen keresztül biomérnök legyek? Én is így éreztem, hogy semmi közöm a villamossághoz. Somoskőújfaluban volt a mesterem, akihez jártam rajzolni tanulni, aztán felvettek Egerbe a matematika-rajz szakra. Itt kiderült, a kollégáknak, akik képzőművészeti gimnáziumot végeztek, mennyivel több az ismeretanyaga. Addig én csak Munkácsyból indultam ki, és azt hittem azok a festők, akikről a regények szólnak. Kiderült, hogy ez nem így van. A család által rám kiosztott „jófiú” szerepből ott szabadultam fel egy kicsit. Egerben reggeltől estig festettem, ez volt a felszabadulás. Aki sokat hatott rám az Makoldi Sándor, debreceni festő. Tőle rengeteget tanultam, szellemi atyámmá vált. A másik fiút, akivel később szerencsétlenül alakult a kapcsolatunk, Selmeczy Györgynek hívják.

A dolgok etikai és erkölcsi rendjét, szikárságát elültette bennem. Butaságommal pontosan ezeken a pontokon akadtam meg. Mindkettőjükre szerettem volna hasonlítani.

– *Mit jelent Önnek a templom?*

– Azt szoktam mondani, – akár nyár, akár tél van – nekem a templomban fázik a lábam. Nemrég volt az apósomért emlékmise. Nagyon szép volt, mégis úgy érzem számomra valami nem jól működik. Nekem akkor mond valamit a templom, ha egyedül vagyok benne. Egerben, mikor kijövök az óráról, és a Nagytemplomba bemegyek, akkor érzem, hogy most kettesben leszünk. Az Istentiszteletnél engem megzavar a szertartási rend. Mikor éppen azt hinném, közel kerülök Istenhez, föl kell állni, le kell térdepelni. Olyasmiket kell tenni, ami kizökkent. Ám mikor titokzatos módon meditációs állapotba kerülök, vagyis úgy érzem, átélhetek valamit, akkor érthető, amit Csontváry is mond, a világteremtő akarattal való azonosulásról.

– *Gyakoriak vagy ritkák ezek a pillanatok?*

– Időnként „rámjön”, hogy most be kell mennem a templomba. Azt nem tudom megmondani, milyen gyakran, van, amikor hetente kétszer is ilyen érzésem van, máskor pedig akár fél évig sem. A Karancs, valóban konkrét zarándoklat. Hihetetlen élmény, ha az ember oda fölmege. Ennél csak egy nagyobb csodát éltem még meg. Többször egymás után is a csíksomlyói búcsút. Eleinte Erdély miatt mentem. Évekig csak elmentem Csíksomlyóra, de mentem föl a hegyre, nem néztem meg a szobrot. Csúnya volt a templom, idegenkedek a díszes barokk stílustól. Jobban szerettem a

kazettás mennyezetű református templomokat. Ezekben elcsudálkozom. A kicsit túlfényesített barokk hangulat inkább riaszt, mintsem magához köt. Idén nagyon furcsa zarándoklat eredményeként eljutottunk újra, olyan barátaimmal, akik ezt már többször végigjárták. Irányították a zarándoklat hangulatát meg a célját is. Ebbe beletartozott, hogy este megittuk a pálinkát, beletartozott, hogy fölvittek a legmeredekebb úton a Salvator kápolnához, aztán vissza. Megnéztük a napfelkel-tét, hallgattam a csángó asszonyok énekét. De a legdöbbenetesebb élményem, ahogy belép az ember éjjel a templomba – Isten bocsássa meg, hogy valaki a temp-lom kapcsán ezt mondja –, ahol alszik 2500 ember, és megcsapja az akolszag. A meleg istállószag. Átlép az ember a kapun, és a kapun belül a meleg testek kipárol-gásának furcsa intenzív szaga. Szépen összebújt emberek, gyerekek, hangosan horkoló öregasszonyok, és a zarándokok sora, akik mennek a csodatévő Mária szoborhoz. Én, ha már itt vagyok jelszóval, beálltam a sorba – mert már voltam is sokszor, de nem néztem meg, féltem, hogy ez is olyan, mint a szentkúti szobor, ahová sokszor elvittek gyerekkoromban, és annak a szobornak olyan baba-arca volt. Egy öltöztethető baba, ami nagyon szép ugyan, de teljesen kifejezéstelen. De igazából ilyet még nem éreztem, mert Munch sikolyától megrendül az ember, Kondornak a kétségbeesésétől megborzad az ember, Mednyáskynak a drámájától a lelke fölfájdul, csak ezekben az esetekben, mindig a torzultság hordozza a meg-rendülést. És egyszer csak az ember elér a Madonna lábáig a lépcsőkön, előtte tö-megek. Senki se pózol, egyedül én vagyok láthatóan turista, a többiek ismerik a szertartás rendjét, ismerik a csodát, ami vár rájuk. Én kicsit kívülről jövőnek érzem magam, de mire fölérek az első vagy második lépcsőre, ott kiderül, hogy a szobor engem néz. De nem azzal a buta teremőr néni tekintettel, amikor beállítják a közön-séget, hogy tessék ide állni, mert itt is magára néz a kép, vagy pedig ide, mert innen is nézi. Hanem egyszerűen megértő szeretettel néz rám valaki, de olyan szépségesen, őszintén, és nyitottan, hogy mire följutok a lábához, óhatatlanul nyúlok, meg kell simítanom és még mindig engem követ a tekintetével. A szoborban megszólal a megértő szépség és a megejtő együttérzés. Ezt én soha sehol még nem éreztem át ilyen hőfokon, ilyen hatásfokkal. Az egész szobor életre kel, azt mondják, a „*napba öltözött Mária*”, de ez a nap egészen nyilvánvalóan szilvamagforma, amelynek a sugarai jelentés tartalmukban a fény születésének pillanatát rögzítik. Ebben a fényben Mária születik meg a gyermekjézussal. A gyermek ez esetben inkább csak egy attribútum, Mária együtt-érző megértése az, ami engem soha nem volt lelki állapotba emelt.

– *Ezt csak egy alkalommal érzi az ember?*

– Nem. Más szemmel kezdem nézni az embereket, megteszem negyedszer, ötödször ugyanezt az utat, mert nem bírom ki. Valahányszor fölmegeyek, mindig engem néz a szobor, mindig mélyebbre látok magamba, és a döbbenetes, hogy miközben engem néz, egyre több bevallani való tévedésem, hibám kerül felszínre, egyfajta gyónási szertartássá alakul át, pedig igaziból utoljára gyerekkoromban gyóntam.

– *Transzcendens kapcsolat alakul ki?*

– Talán. Ez az a pillanat mikor beszélő viszonyba kerültem a szoborba zárt, de életre kelt szeretettel. A közvetítő erő pedig a szépség volt. A szépség rendített meg. Ez a szépség döbentett rá a saját keserves butaságaimra, és ezek a keservek kezdtek is ott oldódni. Már értelmezhetőek voltak.

Még az éjjel felmentünk várni a napfelkeltét, a hegyre. Először sötét van, aztán elválnak az ég a földtől, elhalványodnak a csillagok. Mikor már úgy döntünk, ma már nem kel föl a nap, hiszen annyi idő telt el, valahol lent a nyeregben megszólalt egy keresztényi szöveget hordozó dallam, ami az ismétlések révén ráolvasásszerű lesz, mintha biztatná a napot, hogy keljen fel. Az énekszóra a nap tényleg kidugja kicsit a karimáját a felhő mögül, és elindul fölfelé az égen. Hihetetlen naphimnusszá alakul, itt át az ének eufórikus élménnyé válik, hogy az asszonyok fölkellették a napot. Kiderül, hogy az a Mária, aki lent fa-szoborként ragyog egy vulva formában, itt fönnt az ég vajúdásában születik ujja. Ekkora „formában” csak az elemi fényesség vagy a tisztaság tud megszületni. Itt megtörténik a fény születése. Összekapcsolja a hitet a kozmosszal, azzal a kozmosszal, amiben aztán a gyermek-jézus, mint a világ világossága, a fény maga. Mint erkölcsi fény, nem csak fizikai fényjelenség.

Összekapcsolódik a hit a valósággal, én szervesen része vagyok a világ egészének. Irigylem, hogy nem tudom énekelni azt a dallamot, hogy nem tartozhatok a hívők közé. Egy egész nyáron át próbáltam megfesteni ezt a jelenséget, aztán rájöttem, nem tudom. Ilyen közel még soha nem éreztem magam, sem a természethez, sem a hithez, sem az Isten-élmény születéséhez. Mindezek összességükben, szinte rávezetés szerűen olyan szinkronitást teremtettek köztem, a világteremtő akarat, és az embertársaim között, amit eddig nem éltem át. Éreztem a lelkük rezdülését, amiben ott volt a napfelkelte, a hajnali harmat, az előző napi eső, ott volt a lószar szaga, amelyik előtte való nap lepotyogott, valahol a pálinka karcossága is, amit azért ittunk, hogy ne fagyjunk meg. Egyszer csak elfelejtődött minden, és a természet részévé váltam. Emberi tudattal, nem állati ösztönnel. És ez a tudat, amelyik érzékelheti, amelyet megérinthet a transzcendencia.

– *Ez az élmény jelentkezett a művészetében is?*

– Az enyémben sajnos nem. A művészet esélye egyre inkább nőtt, a teremtésnek ez a másodlagos formája, hogy fehér papíron azt rajzolok, amit én kitalálok, ennél nagyobb csoda nincsen. Mikor megnéztem, kik és mit teremtettek, a világon, mikor átéltem Rembrandtnál az „Éjjeli őrjárat” filozofikusan átgondolt emberiség történetét. Hiszen arról szól a kép, hogy időnként az emberekbe beleköltözik a fény és a megvilágosodás. Kiválasztott pillanatában képes a megváltó akaratát fölmutatni. Amikor találkoztam Jan van Eyck hatalmas Genfi oltárával, és amikor szembe néztem a teremtővel, kétségbeestem. Nézett rám, és hallottam: *„Tudod, hogy nincs bocsánat, hiába hát a bánat...”* kíméletlenül belém látott, és csak a számonkérés, meg a szembesülés nézett vissza rám. Rembrandt „Zsidó mennyasszonyát” látva szembesülhet a néző két ember egymás iránti szeretetének, szerelmének legmagasabb fokával. Akárhányszor álltunk a feleségemmel a kép előtt, szinte automatikusan nyúlt egymás felé a kezünk. Pedig már túl vagyunk az első szerelmes korszakon.

– *Gyereke van?*

– Igen, két fiam. A nagyobbik fizikus. A kisebbik rajzol. A harmadik gyermekünk, aki lány volt, meghalt. Ez a tény egyfajta megértő kétségbeesést stimulál az emberben a szerettei iránt.

– *Mint tanár (rajztanár) hogyan látja a mai fiatalokat?*

– Régebben volt olyan osztály, akivel kialakult a közös hullámhossz, értettük egymást, kerestük, keresték egymás véleményét, segítettünk egymásnak, nem úgy

tanítottam, hogy vannak a gyerekek és vagyok én az okos pedagógus, aki irányítom őket.

Akkor lehet tanítani, amikor a tanár elfogadta diákjának, aki diák, és a diák elfogadta a tanárt. Ha kialakult a mester és tanítvány viszony, akkor létrejöhet olyan kölcsönösségi állapot, amikor belőlem ugyanannyi áramlik át, mint belőlük, énbelem. Ez kölcsönös töltekezési állapot, tudunk úgy beszélgetni egymással, hogy megosztjuk a tapasztalatainkat, nekem több a tapasztalatom, bennük több a hit, elszántság a fiatalos lendület, energia. Létezett olyan, amikor nyolc-tíz hallgató érdeklődése miatt élmény volt Egerbe lemenni, tudtunk egymásnak mit mutatni.

– *És most?*

– Most valószínűleg politikai döntés miatt feldúsítják a főiskolákat, változott a létszám és az összetétel. Most a tizenöt diák helyett van hatvan, és arányosan kevesebb a képzőművészeti tehetség közöttük. Most három-négy gyerekkel van olyan viszonyom, ami azelőtt egy egész csoporttal. A többiekben nincs meg az elszánt akarat, hogy a szakmát megtanulom. Valószínűleg csak diplomát akarnak. Lehet, csak én változtam meg, belefáradtam. De mostanáig szinte tévedhetetlenül ki tudtam választani a valódi tehetséget, aki aztán a maga módján vissza is igazolta a hátralévő munkáival, hogy ez tényleg így van. Most egy kicsit erőszakolni kell a diákok zömét a munkára. De nem mondanék igazat, ha ezt szó szerint lehetne venni. Tavaly például nagyon jó csoportom volt, elevenen dolgoztak az első félévben, két zseniális tehetség volt közöttük, akik mint a motor, magas fokon lelkesítették a csoportot, magukkal lendítették. A két gyereket föl vették a Képzőművészeti Főiskolára, a csoport leült. Ma már érzem, nem alakul ki a „félszavakból megértjük egymás”-t hangulat.

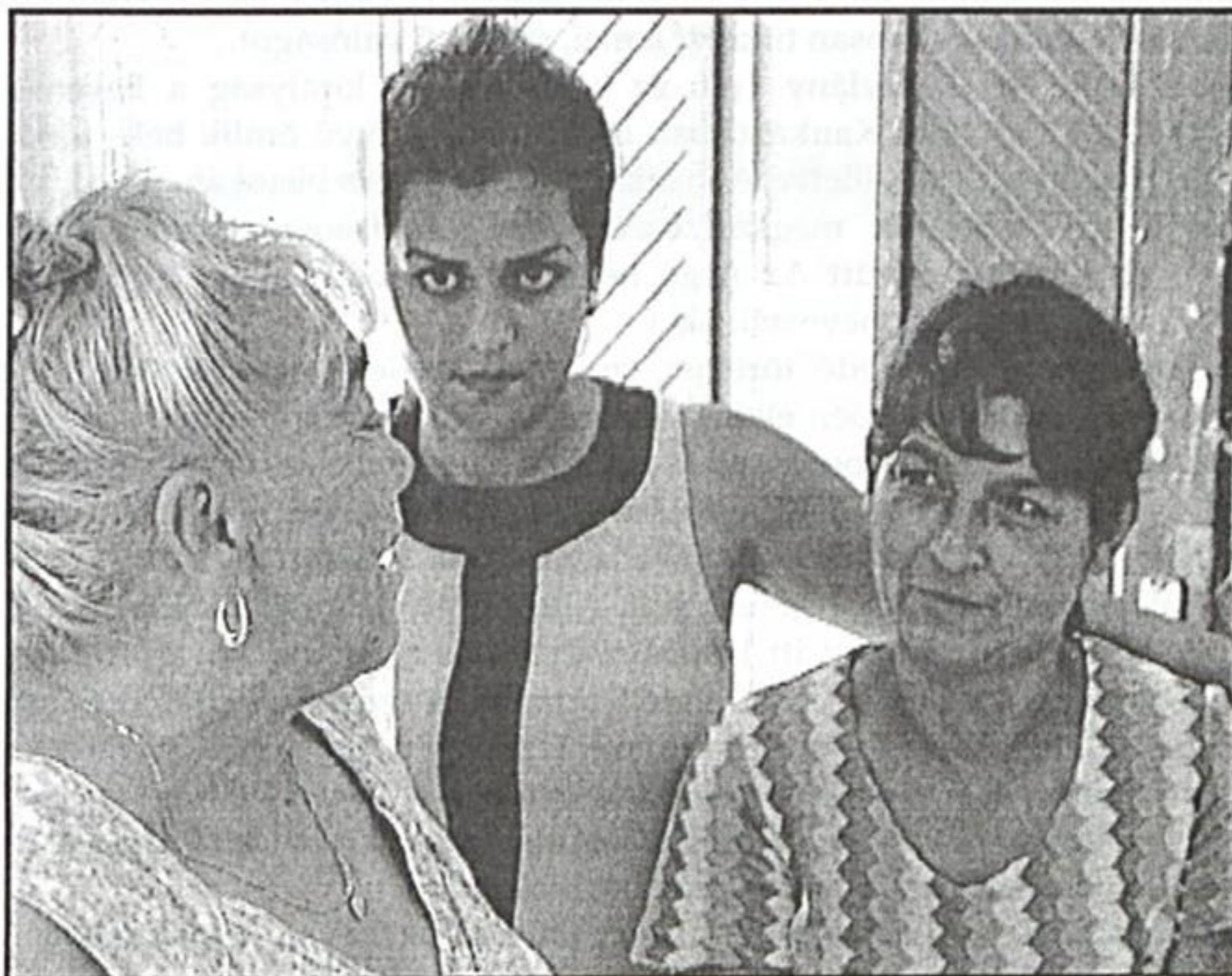
– *Hogyan látja a jövőt?*

– Hiszek a jövőben. Nem a magaméban, de azt egészen biztosan tudom, azok maradnak a felszínen, akikben a hit egy része a saját magukba vetett hit. Hisznek az önmegvalósításban. Ami persze nem csak gátlástalanságot jelent. Ahhoz, hogy az ember elhiggye magáról, tehetséges, mániákusság kell. Azt látom a hallgatókon, akik ezt jól mérlegelik és van belső elszántságuk, és a munka esélyének az értelmében tudnak hinni, át tudják törni, szakítani a falat, ami eléjük épül. Akik pedig enervált állapottal jönnek, azoknak nem is ez a feladatuk. Ebben az a veszélyes, hogy ne adj isten, ők tanítják, az unokáinkat és ezt a hangulatot fogják terjeszteni. De úgy gondolom, ezeknek a gyerekeknek csak nagyon kevés része fog tanítani. Ez a szakma olyan, hogy egy percig sem lehet lazítani, egész életen keresztül működni kell, mert minden visszaüt. Mindenütt saját magunkba ütközünk. És minden teljesítményünk szembesít önmagunkkal. Ezeket az ember rosszul tűri, mert a saját hülyeségével, butaságával, megalázó szembenézni. Az életen keresztüli belső elszántság, tevékeny hivatástudatot takarhat. Nem azzal, hogy a világ általunk fog megváltozni, de ha lesz olyan pillanat, amikor a diák egy képpel szembenézve fölismeri önmaga feladatát, akkor már nem ok nélkül keletkezett sem a kép, sem a helyzet. Ha erről a hitről le kellene mondanom, akkor nem tudnék dolgozni. Akit Isten megáldott, vagy megvert az érzékenységgel annak muszáj fölmutatni tapasztalatait. Mégis, ha nem válik művé, ami bennünk megszületett, nem fordul át formává, akkor hiába volt a végtelen érzékenység, a vélt fölismerés. Ha nem marad meg tárgyiasult formában, a tapasztalatok nagyon

nehezen adódnak át. El lehet veszíteni a hitet, és az elvesztett hit, acsarkodássá fajul, amely befelé és kifelé egyaránt rombol.

Akkor hatalmi helyzet megszerzéséről szól az életünk, és nem a művészet szentségének őrzése a fontos.

Befejeztük a beszélgetést, már sietnie kellett a tehetséges fiatal roma lány kiállításának megnyitására. Aztán majd éjszaka beállítják a saját képeit. Elmentem a saját kiállítására. Három teremben lehetett látni a képeket. Gyönyörűek, vonzották a tekintetet. A színek tüzesen aranyló villogása, az elesett állatok és emberek ábrázolásai. A művészettörténész, aki megnyitotta, a beszédébe beleszótta F. Péter jellemző képi vonásait. Ami különösen megmaradt bennem, főképpen e beszélgetés után két halk mondat volt: „vannak visszatérő, egyezményes jelképek, amelyek hol konkrétan, hol utalásszerűen a keresztény ikonográfiára vezethetők vissza. Ilyen egyértelmű, Krisztusra utaló keresztény szimbólumok a bárány, a hal, de több képen megjelenik a kereszt motívuma is...”

Esszé a kegyetlenségről

A gyűlölet, bosszú és kegyetlenség története egyidős az emberiséggel. Nyomait követve eljutunk a legrégebb időkhez, melyet emlékezetünk még megőrzött, az antik mítoszok világához. Elég, ha felidézzük fel az antik Médeia történetét, mely annyira borzalmas és nyugtalanító, hogy az utókor valójában sohasem tudott mit kezdeni vele. Bár a klasszikus források több változatban megőrizték, és Euripidész tragédiát írt róla, melyet napjainkban is előadnak, ma is csak kevesen ismerik. Nem vált az általános műveltség részévé, mint Odüsszeusz kalandozásainak története, melyet számtalanszor feldolgoztak, és gyermekek számára készített rajzfilmekben és mesejátékokban is megörökítették.

Érdekes elmesélni ezt a sokkoló, az emberi szenvedély könyörtelen pusztítását leíró históriát, mert mint a mítoszok általában, az emberiség kollektív lélektani tapasztalatát dolgozza fel a gyűlöletről, a bosszúról és a kegyetlenségről. De azért is figyelemre méltó, mert az őrző indulatokat egy olyan, szépségekben gazdag vidékhez köti, ahol ezek ma is tombolnak: a Kaukázushoz. Érdekes eltűnődni azon, miképp lehetséges, hogy egy Krisztus születése előtt több évezreddel keletkezett mítosz ennyire pontosan tükrözi a mai, szörnyű valóságot...

Médeia kolchiszi királylány volt: ez a mondabeli királyság a Fekete-tenger partján terült el. Ott, ahol Kaukázusban eredő Phasis folyó ömlik bele, azaz valószínűleg a mai Grúziában, illetve Abháziában. Apja, Aites birtokában volt a legendás aranygyapjú, melynek megszerzéséért útra kelt Iason, a görög királyfi és herosz, ötven társával együtt Az Argó nevű, csodálatosan gyors hajó fedélzetén utaztak, és argonautáknak nevezték őket.

A kalandokban bővelkedő történet, melynek részletes ismertetésétől eltekintünk, annyiban mindenképpen eltér Odüsszeusz bolyongásaitól, hogy Iason a társaival együtt átkelt a Hellespontoson (a mai Dardanellákon) és kihajózott a Fekete-tengerre, azaz a civilizált görögök számára idegen vizekre, barbár népek közé ért.

Kolkhisz, ahol az arany kos gyapját, a mesebeli kincset és családi örökséget őrizték, valójában az alvilág bejárata volt. Aites király palotája a Napisten, Helios háza volt, de gyakran időzött itt Hades, a Pokol és a láthatatlanság ura is. Aites lánya, Médeia, aki nyomban beleszeretett Iasonba, a szépséges ifjúba, és segítette abban, hogy a kiállja a próbákat, és megszerezze az aranygyapjút, kijátszva az azt őrző kígyó éberségét. De a szerelmes Médeia maga is barbár varázslónő volt, aki szoros kapcsolatban állt a gonosz erővel: rendszeresen áldozott Hekaténak, aki az Alvilág bejáratán és a holtak birodalmán uralkodott.

Utolsó áldozatát már közvetlenül azelőtt mutatta be Hekate templomában, hogy felszállt volna az Argóra. Azért tette, hogy dühöngő apját és a kolchisiakat visszatartsa az aranygyapjúval menekülő Iason és társai üldözésétől. Saját öccsét, Apsyrtost darabolta fel, és darabokra vágta. Testrészeit az üldözők lába elé dobta, tudva, hogy apja, aki ugyanazzal a varázserővel rendelkezett, mint ő, képes összerakni a kisgyermeket, és életre kelteni. Ez is történt, és amíg Aistes életre keltette a fiát, az argonauták elmenekültek.

Ez az epizód, vagyis a testvérgyilkosság már jelzi, hogy Médeia, a barbár varázslónő szenvedélyétől hajtva mindenre képes. Apsyrtos, aki a legendának egy másik változatában már felnőtt ifjú, az Al-Duna egyik szigetén került érte utol a szerelmeseket, akik épp a nászukat ülték. De Médeia értesült arról, hogy közeledik, és Artemis temploma közelében törbe csalta a bátyját, akit Iason úgy taglózott le, mint egy bikát, és már senki nem támasztotta fel.

De Médeia nem a testvére elpusztítása miatt vált a bosszú és kegyetlenség megtestesítőjévé. Megölte a vetélytársnőjét is, akiért Iason elhagyta őt. Legnagyobb bűne azonban az volt, hogy meggyilkolta Iasonnak szült gyermekeit, Mermerost és Pherest is, akiket őrvjögő dühében még fel is darabolt. A két szőke kisfiúval azért végzett, mert nem tudta elviselni, hogy Iason Korinthosban csellel eltávolította őt az Argo hajóról, és elvitorlázott. Az elhagyott, kegyetlen bosszút álló asszony egyes források szerint gyermekeinek húsát meg is főzte, és feltálalta Iasonnak – ez a fordulat egyébként nem számít ritkaságnak a görög mitológiában, hiszen ugyanez történt Dionüszossal, a bor és a mámor újjászülető istenével, vagy Tereussal, aki nek a titánok lakomáján a saját fiát tálalták fel. De az őrvjögő Médeia alakja mégis a gyűlölet, a bosszú és a kegyetlenség szimbolikus alakjaként maradt fenn: a görög vázák festményein Iason elhagyott hitvesének medúza-feje van, két fia holtestét tartja a kezében egy kocsin, melyet kígyók vagy sárkányok húznak, és Oistros, az őrvjögés démona hajtja őket.

A Médeia-mítosz lélektani szempontból a civilizáció és a barbárság, a racionalitás és az ösztönvilág, az önuralom és a fékezhetetlen szenvedély konfliktusként írható le. A bosszú és a kegyetlenség jelenségei nyilvánvalóan az utóbbiakkal hozhatók összefüggésbe. A pusztításba, illetve önpusztításba átforduló agresszivitás kitörései a legsúlyosabb válságot jelzik, melyből az egyén, illetve a közösség nem találja a kivezető utat. Ilyen értelemben mind a bosszú, mind a kegyetlenség egyfajta „pótcselekvésnek” tekinthető, mely közel áll az ősi mágikus világból eredeztethető bűnbakképzés folyamatához. Média, a barbár varázslónő, a büszkeségében megsértett, elhagyott és megalázott asszony alakja tehát összesűriti szinte mindazt, amit a pszichológia napjainkig felderített az elfojtott ösztönvilág pusztító kitöréseiről.

Médeia története is rávilágít arra, hogy az emberi kegyetlenség és bosszú leggyakoribb áldozata a védekezésre képtelen gyermekek, akik ellen a felnőttek, a leggyakrabban a saját szüleik időtlen-idők óta szörnyű bűnöket követnek el. Teszik ezt annak ellenére, hogy ezek az emberek maguk is tudják: a kegyetlen bánásmód magában hordja a büntetését, hiszen a terrorizált gyermekek idővel felnőnek, és a következő nemzedéken vezetik le tehetetlen dühüket, állnak bosszút a saját gyermekkorukban elszenvedett szenvedésért és megaláztatásért.

Miképpen torzítja el az áldozatok, különösképpen a gyermekek személyiségét a kegyetlen bánásmód? Érdemes erről részletesebben is beszélni a pszichológia mai állása alapján, mielőtt elmerülünk a világtörténelem válogatott borzalmaiban.

A kegyetlenség legmagasabb fokán maga a Gonoszság nyilvánul meg, és bekövetkezik „lélekgyilkosság”. Ilyenkor a tettes szándékosan megtöri az áldozat éntudatát, korlátlanul fitogtatja a hatalmát, és kifejezésre juttatja, hogy joga van az áldozattal kényére-kedvére bánni. Kérdéses, hogy egyáltalán meggyógyulhat-e az, s ha igen, milyen feltételekkel az, aki átélte a kegyetlenségnek ezt a fokát, és súlyos

támadás érte a lelkét, az akaratát és az önazonosságát. A gyógyulási folyamat fázisait érdemes közelebbről szemügyre venni, és egyúttal azt is megvizsgálni, hogy mit tehetünk a kegyetlenség minimumra korlátozása, illetve megelőzése érdekében.

A kegyetlenség, mint magánéleti erőszak a társadalmi tabuk ellenére, általában némi társadalmi cinkosság mellett jelenik meg. Jellemzője, hogy áldozatai magányosak, nincs kinek panaszkodniuk az elszenvedett fájdalom, és az olykor szexuális zaklatás formáját is öltő megaláztatás miatt. Súlyosbító körülmény, hogy az áldozat a bántalmazást olyan valakitől szenved el, akit szeret és akiben bízik. A családi környezetben gyakorolt kegyetlenség jellemzője, hogy vannak szemtanúi, akik maguk is áldozatokká válhatnak, így szintén a gaztettek túlélőinek tekinthetők. A gonosztetről, a kegyetlenségről több ok miatt is hallgatni szoktak. Az elkövetők nem akarják, hogy tettük nyilvánosságra kerüljön. De az áldozatok sem beszélnek, hiszen nem akarják újra átélni a terrort, azért elfojtják az emlékeiket, így érve el, hogy bizonyos részletekről ne „tudjanak”. A családok és a közösségek félnek szembenézni saját cinkosságukkal. Természetesen az otthoni erőszak elkövetői sem akarják, hogy tetteik napfényre derüljenek és gyakran további bántalmazással fenyegetik meg a gyereket, nehogy elmondja, mi történt vele. A társadalom a közelmúltig szorosán együttműködött ezekkel az elkövetőkkel és a gyerekeket hallgatásra ítélte azzal, hogy nem akart tudni arról, ami történt.

A kegyetlenség következtében a legtöbb ember szégyenkezik, bemocskoltnak vagy bűnösnek érzi magát már attól is, ha tanúja volt ilyen jeleneteknek. Az áldozatok azért sem beszélnek, mert úgy ítélik meg, hogy a nyelv egyszerűen alkalmatlan arra, hogy elmondják, amit átéltek. Pedig a gyógyuláshoz beszélniük kellene, mert a hallgatás általában nem gyógyít, és gyakran eltorzítja az emlékezetet. Freud azt állította, hogy vagy áldozatként, vagy pedig elkövetőként, de elkerülhetetlenül újra át kell élnünk azt a traumát, amelyre nem emlékezünk. Az újabb vizsgálatok is azt mutatják, hogy a traumatizált memóriát, amelyet előzőleg nem enyhített a mentális feldolgozás, másképpen tároljuk, mint a többit, ezért tér vissza olyan élénkséggel és érzelmi telítettséggel. A kegyetlenséget átélt gyermekeknél, akik nem kapnak segítséget az élmény feldolgozására, kialakul a beszédet, az emlékezetet és a szerető figyelmet nélkülöző „katasztrofális magány”. Előfordul, hogy a felnövekvő gyermekeknél a gonosztett életre szóló elszigeteltséget okoz.

A pszichológia napjainkra jutott el oda, hogy felmérje a kegyetlenség formájában megnyilvánuló gonoszság hatásait az emberi lélekre. Tudjuk, hogy a felnőttek képesek alkalmazkodni az ismétlődő kegyetlenséghez és veszélyhez, de ez bizonyos idő után náluk is fásultsággal, tudathasadással, hiperéberséggel jár. Ez később negatívan befolyásolja az élvezetet, a józan gondolkodást és a kapcsolatokat. A gyermekkorban elszenvedett, ismétlődő kegyetlenség pedig depresszió, függőség, kényszercselekvések formájában nyilvánul meg. Az ilyen múltat hurcoló embereknek gyakran van problémájuk a saját magukról való gondoskodással, a bizalommal, a szerelmi és a szexuális élettel.

Azoknak, akik elszenvedték a kegyetlenséget, három vagy négy szakaszból álló gyógyulási folyamaton kell átesniük. A szakembereknek mindenek előtt azt el kell dönteniük, hogy továbbra is fennáll-e a veszélyhelyzet, vagyis az áldozatnak továbbra is tartania kell-e a trauma megismétlődésétől. Ha vissza kell térniük abba a környezetbe, ahol újra áldozattá válhatnak, a lelki támogatásnak először arra kell

irányulnia, hogy nagyobb erővel, jobb elkerülő és segítségkereső készségekkel tudjanak szembenézni a veszéllyel, és el tudják viselni az elkerülhetetlen szorongást.

Azok számára, akik részben „elfelejtették” a szenvedéseket (ők elsősorban a gyermekkori áldozatok), a második szakasz az emlékezéssel kapcsolatos munka. A traumák, és különösen a leggonoszabb traumák túlélői számára a horror, a kitörölhetetlen emlékek, az elvesztett társak és az elrabolts normális élet meggyászolása a gyógyulás elengedhetetlen része. Azok számára, akik képesek túljutni ezeken a szakaszokon, nagyon fontos az újbóli kapcsolatteremtés az őket támogató emberekkel. Ők némileg képesek jóvátenni a kárt, amit az áldozatokban a rendkívüli kegyetlenség miatt kialakult elszigetelődés okozott.

A rendkívüli traumából való lelki felgyógyulás egyik jellemzője az igény, hogy az ember saját szenvedését másokéval hozza összefüggésbe. Az embereknek segítséget jelent, ha társakat találnak, akik ugyanazt a sérelmet szenvedték el, ha megemlékezhetnek a többi áldozatról. Súlyos problémákra várbak választ, mindenekeelőtt arra, mi legyen az „igazságos” bánásmód az elkövetőkkel. Az erőszak tombolását túlélők számára a gyógyulás szempontjából kulcsfontosságú, hogy a saját személyük számára elérhető érzelmi állapotot találjanak a „bosszú és a megbocsátás között”, és lehetőleg tegyenek valamit a hasonló gaztettek megelőzése érdekében. A hallgatás problémája miatt a legtöbb áldozatnak úgy kell „meggyógyulnia”, ahogy éppen tud, bármiféle segítség nélkül. Bár sok kivételes példa van az emberi ellenálló képességre, erkölcsi tartásra és öngyógyítás eseteire, gyakrabban nyomorodik meg a súlyos bántalmazást szenvedett áldozatok élete, akik patológiás állapotukat továbbörökítik a következő nemzedéknek. Sajnos, a társadalom sem tud elég gyorsan fejlődni ahhoz, hogy biztosítsa az igazságtételt és a gonoszság megelőzését. A gyógyulás legnagyobb problémája tehát az, hogy gyakran egyáltalán nem következik be.

Jóval többet tudunk a gonosztetteket túlélő áldozatokról, mint azokról, akik elkövették őket. Újabban azonban a pszichológusok már igyekeznek részletesebben bemutatni a folyamatot, melynek során az emberek eljutnak „a hétköznapi pszichológiai működéstől a kegyetlenségig. Általánosan elfogadott, hogy az áldozatok a „lélekgyilkosság” következtében többet szenvednek, mint az elkövetők. (Érdekes módon cáfolja ezt a megállapítást azoknak a katonáknak a tapasztalata, szervezett háborúban, parancsra embert öltek. Ők súlyosabb poszttraumatikus tüneteket mutattak, mint a bombázások és csaták azon túlélői, akik nem öltek.)

De hogyan tartsuk vissza az elkövetőket a további gonosztettektől? Erre két forgatókönyve is van a szakembereknek. A családi erőszak rendkívüli kegyetlenségé váló fajulását olyan rehabilitációs programokkal lehet csökkenteni lehet, amelyek megtanítják az embereknek, miként birkózzanak meg a frusztrációval, a sérelemmel és a vággyal anélkül, hogy az erőszak eszközhöz nyúlnának. Ugyanakkor azokat, akik már túlmentek egy ponton, és „lélekgyilkosokká” váltak, lehetetlen biztonsággal rehabilitálni. Ekkor tehát csak az marad, hogy legális körülmények elzárják őket, így védve meg potenciális áldozataik életét, illetve testi és lelki épségüket. A kegyetlenkedők sátáni hierarchiája szerint a „mindennapi” családbántalmazók a legkevésbé „betegek” és a leginkább képesek magatartásuk megváltoztatására. Torzultabb a lelke azoknak, akik egy gonosz politikai rendszer kiszolgálójaként kegyetlenkednek, de ha a rendszer már nem támogatja őket, képesek megváltoztatni a

magatartásukat. Végül azok a legbetegebbek és a legkevésbé képesek a változásra azok, akik elkövetik a rendkívül kegyetlen családi bántalmazást, és ebben örömet, olykor szexuális élvezetet is találnak.

Nagy jelentősége van annak, hogy az elkövetők megbüntetik-e, hiszen „további sorsuk” hat az áldozatok és a közösségek gyógyulására. Sok áldozat követeli az állásfoglalást a kínzóival szemben. De ezt az igényüket gyakran nem lehet kielégíteni. A gonoszság egyik definíciója éppen az lehet, hogy a tetteket csak további gonoszság elkövetésének árán lehet megbüntetni. Különösen a népirtás és a tömeges erőszak következményei kapcsán érdemes mérlegelni, hiszen a felelősségre vonásnak megvannak az előnyei és nehézségei. Különböző lehetőségek kínálóznak: a bosszú, a tárgyalások, az elégtelen „jogi” büntetések, az igazság elmondása, valamint a bizottságok, a jóvátételek, a békéltetés és a megbocsátás. Egyes pszichológusok számára, mihelyt a családi és a politikai traumák túlélőit sikerül biztonságba helyezni és elindítani a gyógyulás útján, az elkövetők már nem is léteznek. Segítik az áldozatokat, hogy átérezzék és kifejezzék jogos dühüket a velük történtek miatt, és legyőzzék esetleges bűntudatukat. Az viszont nem érdekli őket, hogy a volt áldozatok miként viszonyuljanak bántalmazóikhoz a jövőben. Ez ugyanis érthető válasz a hallgatásra és a tiltakozáshoz való jog megtagadására, ami a gyermekbántalmazást gyakran kíséri.

Amennyiben a kegyetlenség két politikai csoport vagy etnikai közösség viszonyát torzítja el, még nehezebb normalizálni a kapcsolatukat, választaniuk a „bosszú és a megbocsátás között”, mint az egyéneknek. A szakemberek sem értenek egyet abban, miként lehet az elkövetett gonosztettek után ismét egymás mellett élni, visszatérni a jogállamhoz, megelőzni a bosszú és az erőszak újabb kitöréseit. Gyakran támad konfliktus a bosszúvágyához ragaszkodó egyén, és közössége között is, mely „kihátrál” mögüle, mert már „tovább akar lépni”. Érdemes ezért megvizsgálni a megbékélés három formáját. Az első a megbékélés a tényleges elkövetők és az áldozatok között. A második, jóval nehezebb a megbékélés olyan csoportok között, amelyek kollektív módon bántalmaztak egy másik csoportot. Ez utóbbi konfliktusról tárgyalók általában nem az áldozatok közül kerülnek ki, s személyesen talán soha nem is találkoztak az elkövetőkkel, és az elkövetők meg az áldozatok talán soha nem találkoznak. A harmadik a belső „megbékélés”. Ez az a folyamat, melynek során az áldozatnak a rettenetes tapasztalatát úgy dolgozza fel, úgy oszlik el a bosszúvágya, hogy bárkivel személyesen találkozott volna a tettesek közül.

Ezt az esszét Médeia történetével, egy, a legtávolabbi múltba vesző antik görög mítosszal kezdtük, és a modern pszichológiának a kegyetlenség és bosszú természetére vonatkozó megállapításaival folytattuk. Végül hadd idézzünk teljes terjedelmében egy sokkoló hírt, mely arra utal, hogy sem a kultúra, sem a civilizáció nem tudta „pacifikálni” az emberi lelket. Úgy tűnik, a kegyetlenségre való hajlam és a borzalmak iránti vonzódás a jó szándékú nevelőink minden törekvése ellenére kiirthatatlan része maradt a kollektív tudatunknak.

Valóságshow verekedő hajléktalanokkal

Rendőrségi ügy lett egy új valóságshow-változatból az amerikai San Diegóban. A helyi rendfenntartók több hónapos nyomozás után letartóztatottak két fiatalembert, akik a vád szerint pénzt, alkoholt, egyes esetekben pedig élelmiszert adtak otthontalan embereknek, hogy azok a kamerák előtt verekedjenek. A rendőrök szerint a 19, illetve 24 éves gyanúsítottak és két Las Vegas-i társuk, akiket még mindig köröznék, a felvételek előtt figyelmeztették a hajléktalanokat, hogy a fizetésről ne beszéljenek a hatóságoknak.

A tévéműsorszerű videókon a hajléktalanok ütik egymást, birkóznak, az egyik részben pedig az is látható, ahogy az egyik küzdő acélajtóba veri ellenfele fejét. A kézi kamerával felvett videó másik jelenetében pedig egy otthontalan a saját fejét csapkodja, miután észrevette, hogy ég a haja, de a nézők azt is láthatják, miként húzzák ki csípőfogóval hajléktalanok fogait.

A videó készítői „vidáman sokkoló” produkcióként hirdették terméküket, amely iránt gyorsan nőtt a kereslet. A nagy érdeklődést keltő, *Csövesharc - 1. rész* című videót az interneten lehetett megrendelni, ahol a gyártók már 300 ezer példányt adtak el belőle.

A hajléktalanok érdekeit védő jótékonyági szervezetek szerint kegyetlenség és a szerencsétlen emberek kihasználása, ahogy ezt a *Csövesharc* készítői tettek. „Különbéle anyagi ellenszolgáltatások fejében arra vettek rá embereket, hogy testi és lelki sérüléseket okozzanak egymásnak. Ez a hajléktalanok kihasználása, egyértelmű kegyetlenség” – összegezte véleményét Donald Whitehead, az Amerikai Nemzeti Szövetség a Hajléktalanokért nevű szervezet képviselője.

A készítők ezzel szemben azt állítják, hogy a videón látható erőszak csupán szembesít a nehéz hajléktalanélet igazi arcával. A gyanúsítottak első bírósági meghallgatását október 10-re tűzték ki.

[Origo, 2002. szeptember 25]

És még mondja valaki, hogy emberi fajunk a tökéletesedés felé halad! Vagy azt, hogy a társadalmi és technikai haladás folyamatosan csökkenti azt életünket évezredek óta átható és megnyomorító gonoszságot és kegyetlenséget, a bosszút és a kárörömöt... Ki hiszi el, hogy már közel van az idő, amikor szájalom és együttérzés tölt el bennünket, látva a saját nyomorúságunkat?

Kimondóka

*Aki mondó akar lenni,
akolba kell annak menni,
ott kell annak megtanulni,
hogyan kell kimondókálni.*

Mindig megmondták, hogy minek nem vagyok jó, mert egyébista hajlamaim vannak. Ők aztán tudták, mi fán terem a jóság, mert nekik jobban kellett álcázniuk azt, honnan jöttek a jóba, ahova én csak úgy beleszülettem.

Aztán fordult a világ, és megint megmondták, minek nem vagyok jó, mert amonnanista vagyok. Ami igaz, az igaz: ahova születtem, onnan kilábaltam, kínkeserves volt, még egyszer nem tenném. Hogy ugyanazok mondták, nem zavart, mert mondták ugyanazt a másikkak is.

De megmondtam nekik, hogy én jobban tudom, mi vagyok. Egyik sem, amik ők. Ez módfelett méltánylandó, bár roppant kiszolgáltatott helyzet.

Megmondtam azt is, hogy a teljes odaadásomat nem adhatom, mert ha maradéktalanul megtenném, akkor magamat adnám ki. Ám ha mindenki mindig önmagát adja, attól még nem adja föl önmagát. Mi több, a másikat sem. S ne is adja át úgy magát valaminek, hogy a mondandóját magában kelljen tartania.

Ilyenista is, meg amolyanista is? Pedig csak a kimondásról nem lemondó. Egyszerű felmondó.

Normálmagyar

Ósmagyar, ómagyar, szittyamagyar, nagymagyar, kismagyar, mélymagyar, hígmagyar, szkítamagyar, átlagmagyar, összmagyar, jó magyar, idegenszívű magyar – századok óta napjainkig voltak, kik így nevezték önmagukat és honfitársaikat. Javasolnék egy normális elnevezést: ennek mindenki tagja lehet, aki nem akarja meghatározni, ki az igazi magyar, nem állítja, hogy ő van többségben a nemzetben belül, s elfogad mindenkit a partnerének, aki magyarnak tekinti magát. És a másikat. A jelző nélküli magyart. Állítom, többségben leszünk.

Magától (s)értetődik

Leplezetlen kárörömmel jelentjük, hogy megalakult az Indokoltan Sértődöttek Nemzeti Társasága (továbbiakban: ISNT). Az alapítóknak – a dolog természetéből fakadóan – nincs (tekintélyes) nevük és címük, s legkevesbé a szerkesztőségben.

Történelmi alapvetés. Hazánk – hála históriánknak – a megbántott emberek országa (alapsértettség), ezért a fent nevezett társaságba állampolgári jogon nem, csak a kiérdemelt sértődöttség alapján (minősített sértettség) lehet jelentkezni.

Eleve kizáró körülmény az elismertség valamilyen formája (kitüntetés, díj stb.). Természetesen a rangok és címek birtokosai közt is szép számban vannak sértődöttek (nem azt kapta, amire számított; később kapta, mint remélte; nem annyiszor kapta, ahányszor szerette volna, vetélytársa is megkapta stb.), ám bármely korábbi nyilvános megbecsülés megszünteti az alapkövetelményt, a mellőzöttséget.

Ugyancsak kizáró feltétel, hogy ha valaki díjazatlan ugyan, de indokoltan az, mert nem csinált semmit, avagy silány munkát végzett, tehát megalapozottan nem kapott semmilyen méltánylást.

ISNT-tagnak tehát csak az jelentkezhet, aki érdemes teljesítmény ellenére sem kapott elismerést, mert

- a) nem volt bent szakmai, művészeti stb. szervezetben (v.ö. klikk, brancs);
- b) a díjra, kitüntetésre ajánlóknak a jelölés idején dokumentálhatóan volt borítékjuk, postabélyegük, kézbesítőjük stb., mégsem éltek vele;
- c) a mellőzött személy betegesen visszahúzódó (álszerénységi teszt mellékelése kötelező).

Alapkövetelmény tehát nem a pillanatnyi felindultságból elkövetett, hanem az olyan sértődöttség, amiért becsülettel megdolgoztak.

A társaság Önsorsrontási Díjat alapít, amelyet az eleve visszautasításra szánnak.

Az ISNT mint az egyik legnagyobbá növe civil szerveződés a nemzeti rosszkedven a hasonszenvi gyógy mód (homeopátia) elve alapján a „rosszkedvet rosszkedvvel” módszerével próbál rontani, tehát javítani. Pro apátia et libertate!

A várhatóan tömeges jelentkezés miatt az alakuló gyűlést az antihősök terére hirdettük meg. Figyelmeztetés: a tagságról később indokolt esetben (magas kitüntetés) sem lehet lemondani!

A tanfolyam betelt

Ezek az autóbuszok mostanában eszeveszetten száguldanak. Mintha észre sem vennék, hogy hosszú ideje reklámhordozók lettek. A sofőr fütyül arra, hogy a közlekedési vállalat cégek tucatnyival kötött üzleti szerződést, amelynek értelmében melltartót, vilámlámpát, éjszakai napsütést, cukrozott sósperecet, alkoholmentes törkölypálinkát, a Marsra szóló akciós hajójegyet, lombikcápát, kedvezményes hamvasztást kínálnak a járművek oldalfalára ragasztott hirdetések. Ennél is nagyobb baj azonban, hogy a szellemi épülésünket, jövőbeni boldogságunkat szolgálni hivatott ezernyi tanfolyam csalógatója marad olvasatlanul. Mert a sofőr kijárta a buszvezetőit, ahol a vezetés mellett elsajátította az utas életét megkeserítő valamennyi mesterfogást, a többivel meg nem törődik. Száguldoz le meg föl csak azért, hogy ne gyönyörködhessünk teljes szélességében és hosszában az életünket gyökeresen megváltoztató feliratokban.

A múltkor egy kanyarban majdnem sikerült elolvasni az emelt szintű ceruzahegyezői tanfolyamra szóló hirdetést, amelynek díját színaranyban is lehet fizetni, de pont a lényeg elsikkadt. Nem emlékszem a kulcsszóra. Lehet, hogy nem is ceruzahegyezői, hanem fülvakarói kurzusra invitáltak. Rettenetesen bántott a dolog, míg nem rájöttem, hogy úgysem tudnék eljárni a foglalkozásokra, mert nemrég jelentkeztem a kétnapos, bentlakásos amerikai sárgarépa fehéritő stúdiumra, ahol a végén a Dél-afrikai Köztársaságra is érvényes kétnyelvű vállon veregetést kapok. Igaz, a szervezőktől visszajelzés még nem érkezett, ezért aztán félig elköteleztem magam egy albán divattervezői szemeszterre.

Tirana kicsit messze van hetente kétszer, de mindent megér, hogy a májusi cserebogaraknak kreálhatunk pasztellszínekben őszi modelleket. Persze közben magam is rájöttem, hogy bőven marad idő a személyiségem fejlesztésére, képességeim gátlástalan kibontakoztatására. Birtokomban van egy kiváló tormareszelői gyors-talpaló szórólapja. Azzal kecsegtet, hogy hatékonyabb, mint a portugáloké, akik különben is utálják a tormát. Határtalan tudásszomjamra jellemző, hogy semmiképpen nem szeretnék lemaradni *A mellébeszélés ezerkétszáz arany szabálya* című kurzusról, amelynek fő előadója egy nyolcvanöt országból kitiltott litván professzor. Ha netán csalódnom kell, mert a litván professzor szinkrontolmács nélkül adja elő mondani-valóját, akkor feltétlenül beiratkozom egy tolmács tanfolyamra. Még azon az áron is, hogy le kell mondanom a *Hogyan áruljunk eredményesen marhatököket?* című igen csak ígéretes szabadtéri iskoláról. Mint látható, az érdeklődési köröm szélesebb, mint a Csendes óceán. Így aztán nem kérdés, hogy eljárak-e *A Neandervölgyi előember szerepe a szilánkmentes tojásfeltörés módszerének a korszerűsítésében* című tanfolyamra. De még mennyire, hogy el. Inkább lemondok arról, hogy átvegyem az egyszeregyet az Ismétlés a tudás anyja fedőnevű analfabétaképzőben, ahol különben süketnéma jelbeszédből vizsgáztatnak a felvételin. A dakota indiánok záporosóban is működő tűzjeleit már betéve ismerem. Akkor sajátítottam el őket, amikor a Marseille-ben használatos tengerészcsomók dialektusát. Szóval egy-két dolgot azért már tudok, de tanfolyamból soha nem elég. S az a jó, hogy ezzel mások is tisztában vannak.

Egy, csak egy panaszom van, hogy a minap késve jelentkeztem a számítógépeléssel járó gyomorrontás gyógymódjait taglaló kurzusra. Azt mondták, a tanfolyam betelt. Ha betelt, kénytelen leszek haladéktalanul jelentkezni a sikeres létszámgazdálkodás kérdéseiről kezdeményezett stúdiumra. Lehetetlen, hogy nélkülem tanfolyamot indítsanak.

Jegykiadó automata

A portás szünet nélkül evett. Igaza volt, mert a Hivatal nem omlott össze, s nem kért egy falatot sem. Így viszont a portás szépen kigömbölyödött, de még éppen befért a fülkébe. S ahogy befért, ki is fért. Ez fontos volt, mert az újoncnak számító ügyfeleket el kellett igazítani, hogyan kezeljék a jegykiadó automatát. Milyen jegy? Hát a sorszám. Az egyik ide, a másik oda, a harmadik amoda. Lehet kérdezgetni: a magáé hova szól, a magáé hányas? Érdekes, az a nő ott előttem ment be, pedig a szám szerint utánam következett. Ejnye az áldóját, lehet, hogy én is valaki előtt megyek be, aki előbb jött, mint én. Tudja, nem szeretnék magamra haragítani senkit.

Én békés természetű ember vagyok, meg az a negyed óra nem számít. Mindig kötetlen munkaidőben dolgoztam, megörülnék, ha reggel hatra, vagy nyolcra kéne mennem. De jó magának, bezzeg én.

Az elektromos kijelzőn ugrott a szám kettőt is. Ám nem ment be senki, nem jött ki senki, hacsak a két előadó nem teáscsészével a kezében. Mindketten eltűntek holmi ajtók mögött. Ügyet sem vetettek a folyosón várakozókra, akik sehogy sem értették a számok ugrálását, az előadók vonulását, a saját helyzetüket, következésüket, sorrendjüket. S hogy még nagyobb legyen a zavar, nyílt az ajtó, a résben megjelent egy női fej, s feltette a kérdések kérdését: ki következik? Hogy-hogy ki következik? Hát nem az elektromos kijelző szerint megy a dolog? Na, majd megkérdezzük a portást. Jön a portás vizespohárral, a mellén biléta fityeg, s persze eszik. Az utóbbi fél órában megint hízott egy kilót. Tessék mondani, elromlott a gép?

Miért romlott volna el? – kérdezz vissza szinte sértődötten. A gép talán rokona. Csak azért kérdezzük, mert előbb következik a nagyobb szám, mint a kisebb, a kisasszony – nem az, aki eltűnt másodmagával és teáscsészével – ügyet sem vetve a gépesítésre, a technikai fejlődésre a szájával kérdezi, érti, a szájával, ki következik. Jelentkeznénk egyszerre kilencen, de nem tudjuk eldönteni, mert a gép, a kisasszonyok, meg hát mindenkinek drága az ideje tisztelt uram.

A busásan táplálkozó portás, a felborzolt idegek jóllakott, elégedett istápolója körömszakadtáig védi a Hivatalt, a jegykiadó automatát, a kisasszonyokat, a tízórait. Minden rendben, teljesen véletlenül – micsoda szerencse! – a Tökéletes Hivatalba vezetett minket a sors. Máshol talán hajba kapnak az ügyfelek, többen öngyilkosságot követnek el, és még többen a hivatal aláaknásítását fontolgatják. Mi aztán nem. A portás elfoglalta helyét a fülkében, megint megoldott néhány emberi sorsot, megakadályozott egy sereg tragédiát, újra falatozhat. Még jó, hogy elhozta a másnapi tízórait is. Másnap elhozta a másnaputánit, és így tovább, majd csak történik valami. Ünnepek alkalmával úgyszólván összekeverednek a napok. Nem baj. A rend a rendetlenségből fakad, a rendből az erő? Ejnye ki is mondta ezt. Valami francia. Hyppolit, Hyppolit... Nem a Csontos. Tény... Nem tény.

Taine. Hyppolyt Taine.

Most már tényleg mi következünk. Mind a kilencvenöten várakozók. Térdelőrajt volna a legjobb aztán spuri. Aki bírja, marja. De hát emberek vagyunk.

Jé, ez vagy két órája eszünkbe sem jutott így a gépekkel körülvéve. Kattog evés közben a portás álkapcsa, csattog a jegykiadó automata, klattynak a teáscsészét vivő női lábbelik, ütemre nyílik az ajtó, s a papagáj így szól:

Ki következik, ki következik? Sodródnánk befelé, de egy sápadt, gyöngyöző homlokú férfi így szól: uram, tudja milyen rosszul vagyok én? Értem. Mit segíthetek? A feleség erősíteni igyekszik. Hívjuk apu a mentőt, ne aggódj. Ettől a férfi láthatóan még rosszabbul lesz. Csak a Hivatal egészséges. Majd kicsattan.

Végre bejut az emberiség. Az újkor csodája.

Köszönnek, hellyel kínálják, érthető magyarsággal beszélnek, ha nem tudsz valamit, készséggel felvilágosítanak. Olyan szívszorítóan emberi minden, mint egy pusztító természeti katasztrófa után. Zavarunkban majdnem lenyeljük kézben gyűrögetett sapkánkat. Házassági ajánlatot is tennénk a kisasszonynak, ez a minimum egy ilyen helyzetben és manapság, de még nem végeztünk. A kisasszony elibénk tesz egy ívet, ha méltóztatnánk kitölteni. Elégedettségi, nem, megelégedettségi formanyomtatvány a kedves ügyfeleknek. És ettől több lesz a fizetésük? – okoskodik az ügyfél, aki legfeljebb szép lehet, az is csak módjával. Nem lesz több a fizetésük. Hát akkor? Semmi hát akkor. Ezzel a parlagi kíváncsisággal soha nem lesz valaki Nobel-díjas. Ez tudja statisztika. Ajaj, de még mennyire tudom.

Utálom a statisztikát, én kérem, ne tessék haragudni az őszinteségért, le szoktam húzni a reteráton, vagyis a budin, Tudja, mennyi statisztikát elnyelt már szegény? A múltkor azt tudakolta egy ilyen kérdőív, hány új autót vásároltam tavaly. Az anyukáját az ilyeneknek, azt a jó moszkvait, sanghájit, a hát a teljesség kedvéért brüsszelit. Még hogy hány új autót? Kérdezze inkább, hogy ettem-e tegnap, van-e a gyerekek füze, hányadszor szólított fel hiába a szolgáltató, mert nem tudok fizetni, s mennyire utálom én ezt az egészet. Persze minden pozitív. Annyira elégedett vagyok, mint Bill Gates, mint az Egyesült Arab Emirátus, mint a forint árfolyam emelkedés előtt. Jó ízlésű lévén értékelem a kisasszony testi adottságait. Főleg. Azt, hogy ő is arra gondol talán, amire én. Akkor meg mit nyaggat itt engem?

Nem várakoztam jóformán semmit.

Szeretem a portást. A gépnek akár még udvarolok is. A várakozás annyira kulturált, hogy a Shakespeare elszégyellné magát. Konyakot, igaz, nem adnak. Azt nekünk sem, csücsörít az eladó. Legközelebb is ide jövök, nekik adom fele lányomat, a királtságomat, hadd tudják meg, milyen frankó gyerek vagyok én. Címet, telefonszámot cserélünk. Az a legszebb, amikor az ügyfél és a Hivatal egymásba szeret. Holtomiglan-holtodiglan. Diglan-diglan. Ha gyerek lenne ebből a szerelemből, a portás vállalná a keresztapaságot, persze csak akkor, ha dupla adag tízórait kap. A jegykiadó automata örömeiben tapsikol. Csak egy valaki nyögdécsel szakadatlanul. Az a bizonyos férfi. Tudja maga, milyen rosszul vagyok? Kint mentőautó szirénázik. Jön is, meg megy is. A hivatalban nemsokára záróra. A portás lenyeli az utolsó falatot, az utolsó falat a portást. A kisasszonyok elhajítják a teás csészét. Holnap is nap van, majd megtalálják. A megelégedettségi kérdőív boldogan kihúzza magát. Ma igen jó napja volt. Minden nagyon szép, minden nagyon jó, Ferenc Jóska ennivaló.

Szeretnék május éjszakáján...

Hogyan, hogyan nem, mindig megjön a tavasz. Kivirulnak a fák, barackfák, mandulafák, aztán a cseresznyék meg almafák. Pitypang is van szépen, de az nem a fákon, hanem a földön, mindenütt, ahol egy csöppnyi föld van. Csöppnyi föld pedig mindenütt van, hiszen az egész földgolyó tulajdonképpen csöppnyi földek összessége, mondják a tudósok, éppen ezért pitypangerdő kell hogy tavasszal beborítsa az egész földgolyóbist. Aztán ha a sárga pitypang – van, ahol „zsibadöglesztőnek” hívják (ők tudják, miért), elvirágzik, akkor „fújd, ki tudja, eddig fújhatod”, – szívesen játszik vele gyermek és felnőtt, kézbe kell venni a leszakított egykori virágot, jó nagy lélegzetet venni, s az ember kezében csak egy szál, a nyél marad, s száll, – száll – száll a pehely szerte a világba...

Éppen erről van szó. Szerte, szanaszét szállni a világba... Elszállni, fölszállni, minden földhöz ragadt embernek a legnagyobb vágya ez. Elszállni, mint a pitypang – nem a virág, hanem a minek is mondják? Az a szép gömb, aminél tökélethebbet ember aligha tud csinálni.

Szóval a zsibadöglesztő. De hát mitől döglök a légy? Légy kész, munkára kész, – sokan vannak még, akik tudják ezt, főleg ilyenkor, egy pohár sör után, május elseje környékén: „Itt van május elseje, énekszó és tánc köszöntse...” Meg hát a zsibadöglesztő. E nélkül nincs május.

Vannak pékek, voltak pékek, és lesznek is pékek. Mint ahogy Lenin élt, Lenin él és élni fog. Mert: Lenin vagy nem Lenin, ez itt a kérdés erről szól a dráma, a nagy drámának a leglényegesebb kérdése. Emlékszik erre még Hajnal Károly, aki valamikor – de szép is volt az! – a felvonulás után boldogsággal teli szívvel szívta a söröskorsó habját, s ette – dehogy is ette! Fogyasztotta hozzá az elengedhetetlen (azért ha beért a szájába, mégis csak elengedte) a virslit...

Május, májusban szép a világ, nyílnak az orgonák... Hajnal Károly emlékszik még erre is. Mert hát mi mindenre emlékszik egy ember, nincs ember, aki megmondhatója. De ő emlékszik erre is. Májusban szép a világ... „Szeretnék május éjszakáján letépni minden orgonát...” – énekli tovább lelke legmélyén, miután elcsitult már az „Itt van május elseje...”

Mert azért mégis csak szebb ez a nóta, hiszen gyerekkorában fújhatta még a templom kórusán az orgonát. „Szeretnék május éjszakáján...” Mit is szeretnék? Gondolkodni kell... Gondolkodom, tehát vagyok, jut eszébe Hajnal Károlynak éjfél tájt, miután letépni óhajtott minden orgonát. De sokkal fontosabb a következtetés: Gondolkodom, tehát vagyok...

Vagyok, vagyok, szomjas vagyok... Egyszerű ténymegállapítás.

Hol vagytok, régi barátok... szólal meg benne a nóta. Nem nóta az, dal, úgy mondják. Meg: Azért vannak a jó barátok, hogy a rég elvesztett álmot... Micsodát? Mit is vesztettem el? – kérdi magától. Álmot? Álom, álmom, édes álmom... Igen erről van szó, hazafelé menet csak erre gondol. Mert nem mindegy, vannak-e álmai az embernek. Valahol halotta egy okos előadásban: Mondd meg, mit álmodsz, s

megmondom, ki vagy...? Hát várhatnak, hogy megmondja, mit álmodik. Mert hát kinek van joga ahhoz, hogy belenézzen a legtitkosabb álmaiba? Az ember álmodik, amit akar. S az ember azt akarja, amit álmodik. Letépni minden orgonát... május éjszakáján. De miért kell ezt éppen éjszaka letépni? Miért nem lehet fényes nappal, hiszen már nem kell bujkálni senki elől. Személyiségi joga mindenkinek, hogy letépje az orgonát. S aki ettől fél, hát féljen: nincs joga félni. Megmondta ezt az emberi jogok biztosa is.

Hajnal Károly éjfél tájt gondolja végig általában az életét. Mert hát mi végre vagyunk is a világon? Hogy május éjszakáján letépünk minden orgonát...

Mit is értenek az emberek? Manapság orgona sincs már rendes, a hajnalok sem harmatosak, az éjszakák sem sötétek, hiszen pásztázzák az eget májusban már a furcsábbnál furcsább – poszták... Itt Hajnal Károly gondolkodóba esik. Május éjszakáján. Fény poszták... Nem, fénypaszományok... Ez sem igazi. Nem így szokták mondani. De hogyan? Pászma? Pászta? Annak nem sok értelme van...

Azt még csak tudja, és énekl, de már nem csak befelé, hanem kifelé is, hogy „Szeretnék május éjszakáján letépni minden orgonát...” de belezavar ebbe a szép gondolatmenetbe a Siófok felől megjelenő fénypaszomány. Nem. Fénypöszméte. Nem. Pászma. Az sem. Hát akkor mi...

A modern technika legújabb vívmányai pásztázzák az eget Szepezd felé, Siófok felé egyaránt.

Odafönn a csillagok elhalványodnak, s mintha szégyellnék magukat, el is bújnak. Az énekszó pedig – bátorítva egy újabb korsó sörtől – továbbra is hangzik, de befelé már nem, csak kifelé:

Szeretnék május éjszakáján letépni minden orgonát...

A polgárország csupa fül és csupa szem. Éjszaka inkább fül, mint szem, de mindegy, lényeges, hogy van. Őrzi a polgárokat, s őrzi Hajnal Károlyt is, hiszen ő is polgár, szabad polgár, aki bármikor fordulhat a polgári jogok biztosához. Biztosan fordulhat – legkésőbb hajnalban. Hajnal Károly mikor is fordulhatna igazán jogaiért, hogy letépjen minden orgonát?

Van-e egyáltalán joga ehhez? Mert kié az orgona?

Arról nem tehet Hajnal Károly, hogy ezt az éneket hallja az atya is, és őrséget rendeltet az orgonához: vigyázni kell rá, mert a háború alatt egy eltévedt ágyúgolyó majdnem letépte az egész orgonát. Igaz nem május éjszakáján... Elindul hazafelé. Este van már, csillag van az égen... De nem jó ez az ének. Már nincs este. Talán sosem is volt. Csak orgonák voltak, amiket le kellett volna tépni. Május éjszakáján.

Orgona... A sztalinorgonákról beszélt neki még a nagyapja, de biztos, hogy most nem azokat kellene letépni. Meg hát hol találna ő sztalinorgonát a félszigeten? De alighanem mégis csak azokat kellene letépni, hiszen azok azért vannak. De ha letépi, akkor a tűzijátékot mivel fogják majd csinálni? Nem azzal játszottak? Tűzzel játszottak tűzijátékot... Sztalinorgonával. Május éjszakáján...

Hajnal Károly lelkére rátelepszik hajnalban az éji homály. A régi dicsőség éji homálya, az iskolában is volt erről szó. Nem is akármilyen volt ez a régi dicsőség, kemény legény volt.

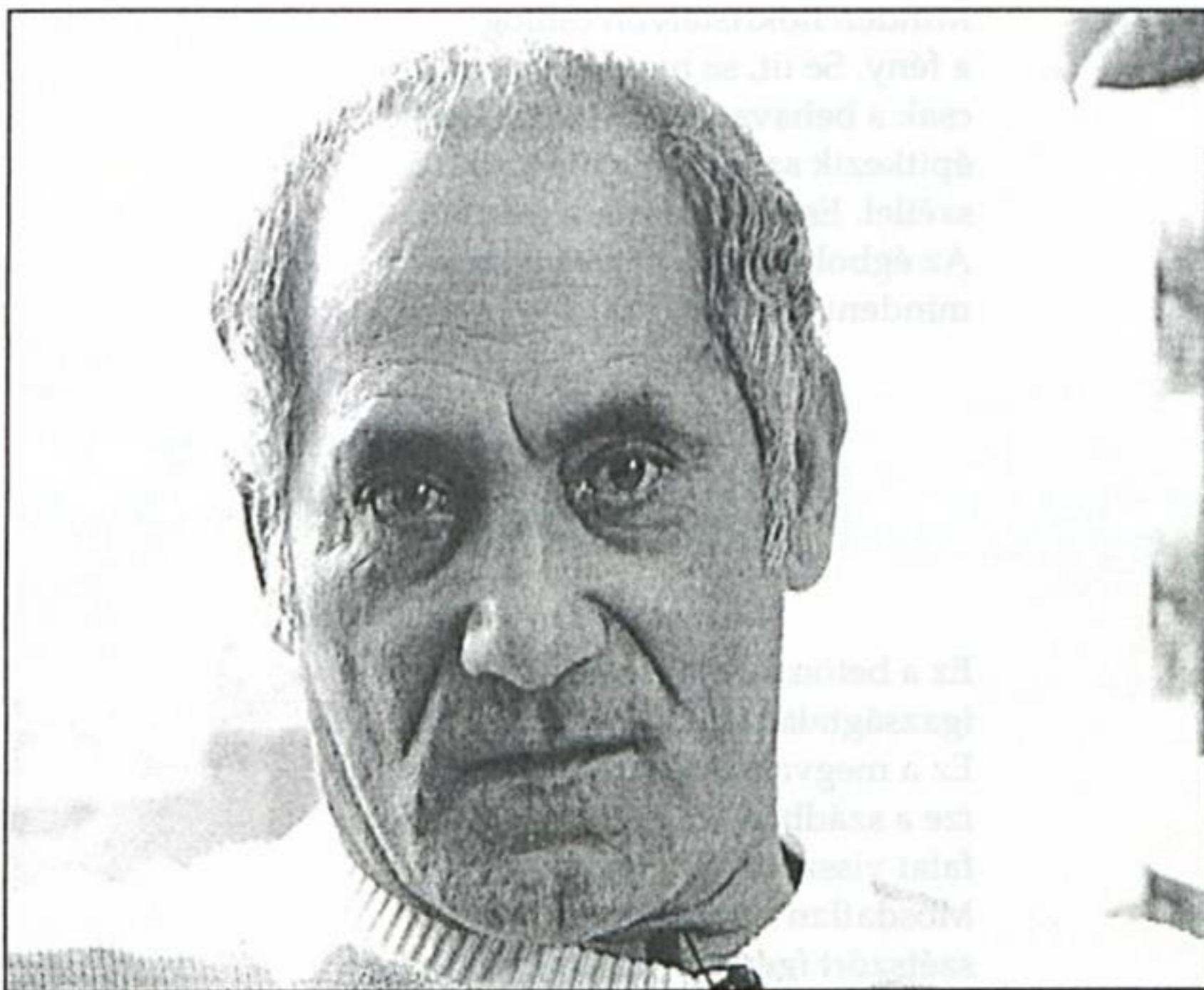
„Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban...” Ez az. Késelni az éji homályban. Erre volna szükség. Letépni minden orgonát így volna a legegyszerűbb. A régi dicsőség kését elkérni, levágni vele minden orgonát, csokorba kötni, és vinni, vinni,

vinni... ameddig csak lehet. Mert lehet. Mert Hajnal Károly nem a sötétség embere. Még akkor sem, ha hajnalban ráborul az éj homálya.

Horka, kraszna, horkoló, krasználó, – míg be nem talál az ő utcájába De nagyszerű érzés hazatérni! Mert miért vagyunk a világon? Valahol halotta, talán a kábeltévében hogy azért vagyunk a világon, hogy valahol ott legyünk benne. Május éjszakáján is. Májusi hajnalban is. Amikor ráborul az éj homálya. Hajnalok hajnalán.

Liszttharmat utca... de csodás... Liszt, kenyér készül belőle. Harmat: hizlalja a fűvet.

Liszttharmat: ennél szebb szót kitalálni sem lehetne. Hazatalál. Lefekszik. Liszttharmat borítja. A babája szívét meg bánat szomorítja.

Lehajló végtelenség

Hólepte néma erdő üldögél
a hegy tetején. Csönd és
hideg mozdulatlansága
nő ki a fák alól.
Semmi sem mozdul, lélegzés
nélkül alszik minden.
A hó alatt hallgat az erdő,
az idő ráfagyott a csendre.
Puhán, nesz nélkül hull a hó.
Minden hókristályon csillog
a fény. Se út, se nyom, se patak,
csak a behavazott táj tisztasága
építkezik szaporán a megérkező
széllel. Estébe csúszik a délután.
Az égbolt lehajló végtelensége
mindent betakar.

Kuporgató

Ez a betömködött szájú
igazságtalanság.
Ez a megvarasodott almahéj
íze a szádban, ez a lenyelhetetlen
falat visszakívánkozása.
Mosdatlan nappalok,
szétszórt ígérek tartalom nélkül
hevernek az ország házában.
Lépcsőin kuncog a teher,
apró morzsák a zsebedben.
Kiált a lét...
De már leesett, kifordult bokával
sántikál a majd valahogy, mégis
tartsd meg magad emberi értékben.
Ez a kuporgató érzés
hánykolódik benned, mint
a Dunában botladozó falevél.

Lehajol a csönd

Ez a halk zsongító suhogás,
ahogyan a fák beszélgetnek.
Minden levél ékszer rajtuk.
Nekifeszítik lombjukat
a napsugaraknak,
majd rakoncátlan déli szél
cibálja őket.

Távol egy keskeny szekérnyom
csetlik-botlik a folyó partján.
Ezek az ide tartozó dallamok
hozzák a nyarat a levegőben.
Olyan, mint egy biztatás,
mint egy erős kéz, amelyik
utánad nyúl és erőt ad.
Lehajol a csönd a fák
tetejéről, és megölel.

Pillangószárnyakon

Olyan jó ebben a puha
csendben beágyazódva
magként hallgatni
a gyerekszuszogást.
Horkant a délután, és
szájából édes nyál csurog
a párna csücskére.
Álmodik a csend, és
életre kelnek a polcról
a babák. Arany hajukat
fonja egy kéz, mely
simogat, altat és enni ad.
Olyan jó ebben a puha csendben
hallgatózni, ahol régi mesék
emlékei szálldosnak
láthatatlan pillangószárnyakon.

Paradise Regained

Árnyékcsőndben szuszognak
a földek merőleges vonalai
kubista remekmű
ahogy a fény pihen a fákon
éztelenített hangulat
ahogy kúszik az évelő zakatolás
mi vagyunk a gondolat
ami gondolja önmagát.

Negativitás

kakukkos nesztelenség hintázik egy ágon
az ablakból
ikermagány sunnyog
pasztellnyomorban
bugyborékol a nyomtatott csend
nem gondolok
törött rothadásra fogzománc alatt
nincs válasz
kinyújtott karomra
poshadó hitben
az Isten is alszik.

Ringató

Rásimul a napfény
szerelme a fákra,
Lemászik a Nap vén,
goromba tanyákra.

Öreg öregember
hajlik a határban,
Öreg szerelemmel
botorkál a nyárban.

A keréknyom nyirkos,
belelép a lábam,
Mélázik e gyilkos,
hosszú hallgatásban.

Búcsúárnyék

néma miatyánkok közt
fészket rak a lassú halál
elnyűtt szívemben
az elmúlás hideg keze
taktust ver
a szomorúsághoz

elmegyek
mint dallam elhagyja a kottát
már csak egy ima vagyok
Isten
tehozzád

mintha

mintha a világ legfontosabb dolgát

mintha

hipermarket bevásárlókocsijában ülve
szalvétát koncentrált arccal
akkurátusan apró csíkokra
tépő kis lurkó

mintha

szociális kérelem válaszául
albérleti címre postázandó
elutasító levelet megfogalmazó
magabiztos köztisztviselő

mintha

épülő ház falát gondos kőműves .

mintha

vers fölé műgonddal hajolva

mintha

átszellemült alkotó szombat tájékán

mintha

fogorvosi eset

recseg-foszlik-szakad a páciens állkapcsa
lerongyolt és bűzlik mint az elhasznált kapca
egy-két rissz-rossz szúette öreg dirib-darab
maga sem tudva miért - azért hátramaradt
toldasz-foldasz: mit sem ér fúrás-gyökértömés
egybehányt csontkupacot zabál a fogpenész
bár valahogy mégis van - de nem funkcionál
húzni kell hát: használ-e? mit tudni de muszáj
s a rothadó teljesség talán-ép részeit
menekítéd mint aki hiszi is hogy segít

Öt haiku

két focis

lepattanok mint
rosszul lőtt szabadrúgás
a sorfal elé

érdekes játék
jó nagy a pálya - csak hát
kaput nem látni

világtörténelem

mennyi hit tévhit
tézis és antitézis
mégsem - de mégis

szkepszis

jó volna hinni
hogy legalább csak egyszer
tudok még hinni

fától az erdőt

az erdőt látom
csak már nem ismerem fel
melyik fa melyik

FARAGÓ ILDIKÓ

Egy hangzó antológia a Balassi-emlékév tiszteletére

Minden alkalom jó arra, hogy a költészetről szóljunk, de áprilisban, a költészet napjának havában még fontosabb lehet ez a gyakran mellőzött téma mindazoknak, akik örömeiket lelik a tiszta lírai alkotásokban.

Az idő mint tényező nem játszik szerepet, nem csupán a jelen alkotóira kell odafigyelnünk, hanem a magyar és a világlíra minden meghatározó egyéniségére. Az, ami számomra legkedvesebb, hiszen a Balassi Gimnázium tanára, s Balassi Bálint neolatin mintáinak tanulmányozója vagyok, természetesen épp az elmúlt év egészét kitöltő Balassi-évforduló volt. Nemcsak a Balassi Kiadó jeleskedett értékes kiadványok megjelentetésével, hanem Csörsz Rumen István Tinódi lant-díjas művészeti vezető, szerkesztő irányításával megjelent a *Musica Historica* Együttes két korongot tartalmazó CD-je is, amelynek címe: „Jelentem versben mesémet”.

A találó elnevezés épp Balassi egyik szerelmes versében, az első énekben, az *Aenigma* című versben fellelhető nyitósor.

A hanganyag első korongján valóban szerelmes versek megzenésített változatai hallhatók. Ezeket a nagyközönség sokkal jobban ismeri, mint Balassi vallásos alkotásait, ezért az utóbbi összeállítást mutatom be részletesebben.

A második CD-n egy ugyancsak a rajongás táplálta életérzés szólal meg, az istenes és vitézi énekek „hangláncá”, tizennyolc alkotás – majd 50

percnyi dallam – eleveníti fel a ma emberének azt a kort, amelyben ez a rendkívüli férfiú élt.

Az ország történelmének zaklatott korszakát a maga 40 évével Balassi igazi európaisággal élte meg, sok nyelv, sok kultúra ismeretében. Gyakorlatilag mindegy volt számára, mely országba sodorta az élet, mindegy volt, melyik fejedelem udvarában próbálja sorsát egyengetni. Megfogalmazódott benne az a szabadságvágy, ami a hétköznapi emberekben nem, illetve kevésbé intenzíven lelhető fel. Balassi tudta, hogy életéért és tetteiért ő maga is felelős, sorsát a bibliai Dávid sorsával találta hasonlatosnak. Tekinthetjük ezt a fajta megszólalási formát személyes és magányos istenhitnek. A versekben gyakoriak a bibliai parafrázisok, a biblikus hasonlatok, utalások. A XVI. században fontossá vált az anyanyelven megszólaló hitélet megteremtése. Ez a körülmény kedvezhetett annak, hogy a zsoltárfordítások és parafrázisok ezzel a humanista szemlélettel találkozzanak a reformáció gyakorlatában.

Bizonyára nem véletlen, hogy a „*Bocsásd meg, Úristen, ifjúságomnak vétkét*”, „*Kiben bűne bocsánatáért könyörgett akkor, hogy házasodni szándékozott. Balassi Bálint nevére; az nótája: Bánja az Úristen...*”

alcímet viselő ének nyitja a sort.

A Balassa-kódex 33. darabja a református Énekeskönyv harmadik fejezetében, a hitvalló dicséretes és lelki énekek között a 220. jelzettel, közismert

darab. A versfők Balassi Bálint nevét adják ki. A költemény más szempontból is kitüntetett helyen található a gyűjteményében, mivel ezzel a verssel zárja le ifjúkori szerzeményeinek sorát. Rendezni vágyott végre zavaros ügyeit, házasságra szánja el magát. Ez a 15 versszakból álló kompozíció tartalmaz meghasonlottságot, önvádat, szégyenkező gyónást, benne saját lelkét szólítja meg, várja a lelki megbékélést „várván Úr kegyelmét fejemre szent lelkével.”

Fellelhetők a CD-n sorrendben a II/2., II/18., II/9. helyen a Szentháromsághoz kapcsolódó himnuszok, úgy mint: HYMNI TRES AD SACROSANCTAM TRINITATEM

Hymnus primus, ad Deum patrem,
pro levamine malorum

Hymnus secundus, ad Deum filium,
pro impetranda militari virtute

Hymnus tertius, ad spiritum
sanctum, pro felici conjugio

Majd két népszerű Balassi-vers szólal meg a vitézi költészet bemutatására.

A II/5. dallam szintén akrosztichon Balassi nevére, melyben könyörög bűne bocsánatáért, s hálát ad azért, hogy a kárhozattól megszabadult. Ez a gyűjteményen kívül fennmaradt istenes versek között a: „Bizonytal esmérem rajtam nagy haragod...” kezdetű költemény.

A II/6. számú CD-darab az Ó, én kegyelmes Istenem kezdetű dallam elhangzása után a II/7. darabhoz és a II/13. műhöz Csörsz Rumen István hozzáfűzi, hogy Mikolaj Gomólka 1580-ban adta ki Jan Kochhanowski lengyel zsoltáraihoz írt négyszólamú vokális

kompozícióit, Peter Herbert éneke pedig cseh énekeskönyvekben jelent meg, (a III. genfi zsoltár változataként a Balassi-strófa párhuzamának tekinthető); A művészeti vezető megfogalmazása szerint ezekkel a hangszeres darabokkal kívánta felidézni a XVI. század határon túli zenei világát. Az utóbbi a lemezen viola da gamba-variációként hangzik el.

Talán Balassi Bálint egyik legszebb istenes versének feldolgozása hallható a II/11. helyen: az „Adj már csendességet...” kezdetű.

Ebben a költeményben a szenvedélyes könyörgés, a földi élet boldogságának hiánya szólal meg. Szinte vitatkozik Istennel, perlekedik, érvel, majd az utolsó két versszakban megadó kérés zárja ezt a kivételes hitelességű lírai alkotást:

Nyisd fel hát karodnak, szentséges markodnak áldott zárját,

Add meg életemnek, nyomorult fejemnek letört szárnyát,

Repülvén áldjalak, élvén imádjalak vétek nélkül,

Kit jól gyakorolván haljak meg nyugodván bú s kín nélkül.

Hálások lehetünk a Musica Historica Együttesnek ezért a páratlan lelki-szellemi ajándékért, amely a Balassi év elmúltával is segíti a költő életművének teljesebb megértését, a magánemberek számára éppúgy, mint az oktatásban, a világi kultúra szférájában vagy a hívő közösségekben.

Egy furcsa könyvről

2004 októberében kaptam a szerzőtől a kis fekete könyvecskét, a Madách Szimpóziumon. Már az első szabad tízpercemben elkezdtem olvasni – nem is annyira a címe miatt, inkább azért, mert kíváncsi voltam arra, hogy a Kilencek egyike epikusként hogyan mutatkozik be. (Volt már rá példa, hogy a költő jó prózát írt – Baka István műveit említeném meg a közelmúltból.) Ekkor döbbsentem rá, hogy ezt a könyvet nem lehet így, futtában, a Móra Ferenc is kárhoztatta „fecske módra” olvasni, hanem „meg is kell merülni abban”.

Koncsek József nyelvi bravúrral lepte meg a magyar irodalmat szerető olvasókat – ilyen nyelvi élmény nem érte az olvasókat Csokonai Lili / Esterházy Péter *Tizenhét hattyúk* regénye óta. A különbség annyi, hogy az íróvá lett költő száz évvel visszább hajtotta a nyelvtörténeti időgép kerekét: a Pázmány Péter-i 17. század helyett az „Úrnak ezeröttszázas éveiben” játszódik a cselekmény. Ez a nyelv a Magyarországon meg nem született vagy török fogságba hurcolt vagy egyéb módon elhalt, ismeretlenül maradt magyar Rabelais nyelve – lehetne. A magyar nyelv- és irodalomtörténetben jártas olvasó az első bibliafordítók szófordulataira, Heltai Gáspár fabuláira, a vallásos röpiratokra és a ránk maradt magánlevelekre emlékezhet, azzal a különbséggel, hogy egy nagyon erős költői leleménnyel egységessé tett, szépirodalmi szövegek létrehozására is alkalmas nyelvvel találkozunk. Olyan érzésünk támad, mintha a létre nem jött magyar anyanyelvi rene-

szánsz egyik alkotásával találnánk szembe magunkat (nem véletlenül juthat eszünkbe Weöres Sándor *Psychéje!*). Lehetne természetesen vitatni érvényességét, jogosultságát – mint ahogy annak idején Kodolányi János vagy Kós Károly történelmi regényeinek nyelvezetéről vitatkoztak a kritikusok, ám úgy vélem, hogy Konczeknek sikerült az imitáció. Ilyen a 16. századi magyarság nyelve.

Az író utal a mesterekre: az egyes részek felépítése emlékeztet Ottlik Géza mesterművére, az *Iskola a határon* regényre. A fejezetcímekhez rendelt rövid kis leírásokra, eligazító félmondatokra utalok. Ezzel válik még több rétegűvé regénye.

Milyen metszetet mutat?

Az első érzékelhető szöveg a borító. A címlapon „Konczek József Damó”; a hátlapon a szerző fényképe, egy minieletrajz, Vasy Géza fülszövege és Juhász Ferenc 1990. március 26-i laudáció-részlete.

A második a tartalomjegyzék: „*Damó Irritációk és alakoskodások*” (ez az „irányító” alcím így sehol másutt nem szerepel!) – és a részletező tartalomjegyzék, amely önmagában is értelmezhető, bár töredékes szöveget ad.

A harmadik a tényleges szöveg maga: az ajánlástól és a nyitó verstől – melynek lírai énje Hadnagy, Katonának nevezi magát, ám az utószóban a szerző írja „én a hadnagy, aki elképzeltem és megírtam őt” (105. o.) – a regényszövegen túl a befejező *Damó balladájáig* terjed, amelyről pedig nyilvánvaló, hogy Konczek az alkotója.

Csakhogy ez a harmadik szöveg sem egységes. A hat hónapnév (májustól októberig) önállóan is megálló rész lenne, amelynek mottója a *Damó balládája* egy-egy versszaka. Ám ezen belül másféle elrendezéssel találkozunk! Először is a hat egység ötvennégy kisprózára bontható (amelyeknek egyike-másika önállóan is megjelent!). A megoszlás a következő: $9 - 13 - 9 - 10 - 6 - 7 = 54$. Hogy ennek van-e s milyen számmisztikai, kabbalisztikai, arányossági okozata – arra most nem térnek ki. Sokkal érdekesebb, hogy a „hónapos fejezeteken” belül költeményekkel is találkozunk! Ezek eloszlása a következő: $0 - 4 - 1 - 1 - 1 - 1 = 8$. Az már csak „hab a tortán”, hogy az Augusztus fejezetben olvasható vers prózavers (és Damó-szerzősége is kétes). Aki el akar merülni az aprólékos részletek elrendezésének örvényében, annak ezt a fogódzót kínálhatom.

Végül meg kell említeni a (*Gyászpaták*) című részt, amely látszólag az Október fejezethez tartozna, ám valójában az egész kötet utószavának, sőt teleológiai alapozásának tekinthető – s prózaversi szépségében a negyedik fejezet szabad versét / prózaversét is veri.

Koncsek olyan szöveget hoz létre, amelynek összetettsége már-már kozmikus méreteket ölt. Nehéz lesz az interpretáció, immár kétszeresen is. Aki a nyelvi stilizálással megbirkózik, az újabb akadállyal találja szembe magát. S akkor még nem beszéltünk arról, hogy minden történelmi regényben benne rejlik az aktualizálódás lehetősége. Konczek 1988-2000 közé teszi a keletkezés idejét. A jövőendő kutatóknak az író életideje mellett ezt az időt kell ismerniük, hogy az áthallásokat azonosíthassák. Az áthallásokhoz mintát adhat Sánta Ferenc *Az áruló* című drámája / regénye; a nyitó novella, a *Dalolt a pacsirta* erős reminiscencia.

Szép kihívás a tér- és időkoordináták azonosítása. A nem dunántúliaknak talán elég, hogy a cselekmény java része Baranyavárhoz / Baranavárhoz kapcsolható. A dunántúliak részletező azonosítási játékot is űzhetnek. Sokkal megfoghatóbb a történelmi idő kérdése. Az első konkrét utalás a II/9. kisprózában olvasható: Damó Sárvár-Újszigetre utazik a frissiben kinyomtatott, Sylvester-féle Új Testamentumért. Ennek évszáma 1541. Az olvasó örvendezhet: a 18 kisprózától már tudatos időutazó lehet. Most „Június” van, augusztusra Mohácson van a szultán, szeptemberben elfoglalja Budát... és így tovább Gárdonyi Géza, Kemény Zsigmond és mások nyomán. Csakhogy a többi azonosítási pont hiányzik! A következő pontosítható utalások az utolsó (*Október* című) fejezetben olvashatók. Ennek is 6. kisprózájában először is szó esik Zrínyi szigetvári kirohanásáról (1566.), az elbeszélő (= Damó?) arról vall, hogy negyven évvel Mohács után jár a mohácsi síkon (ez is 1566!), amikor megy a Sylvester-Bibliáért; majd megjegyzi, hogy elesett Eger is (1596.). Ezzel aztán fölborul minden azonosított időpont, csak a szerző közölte marad: az „Úrnak ezeröttszáz évesében”.

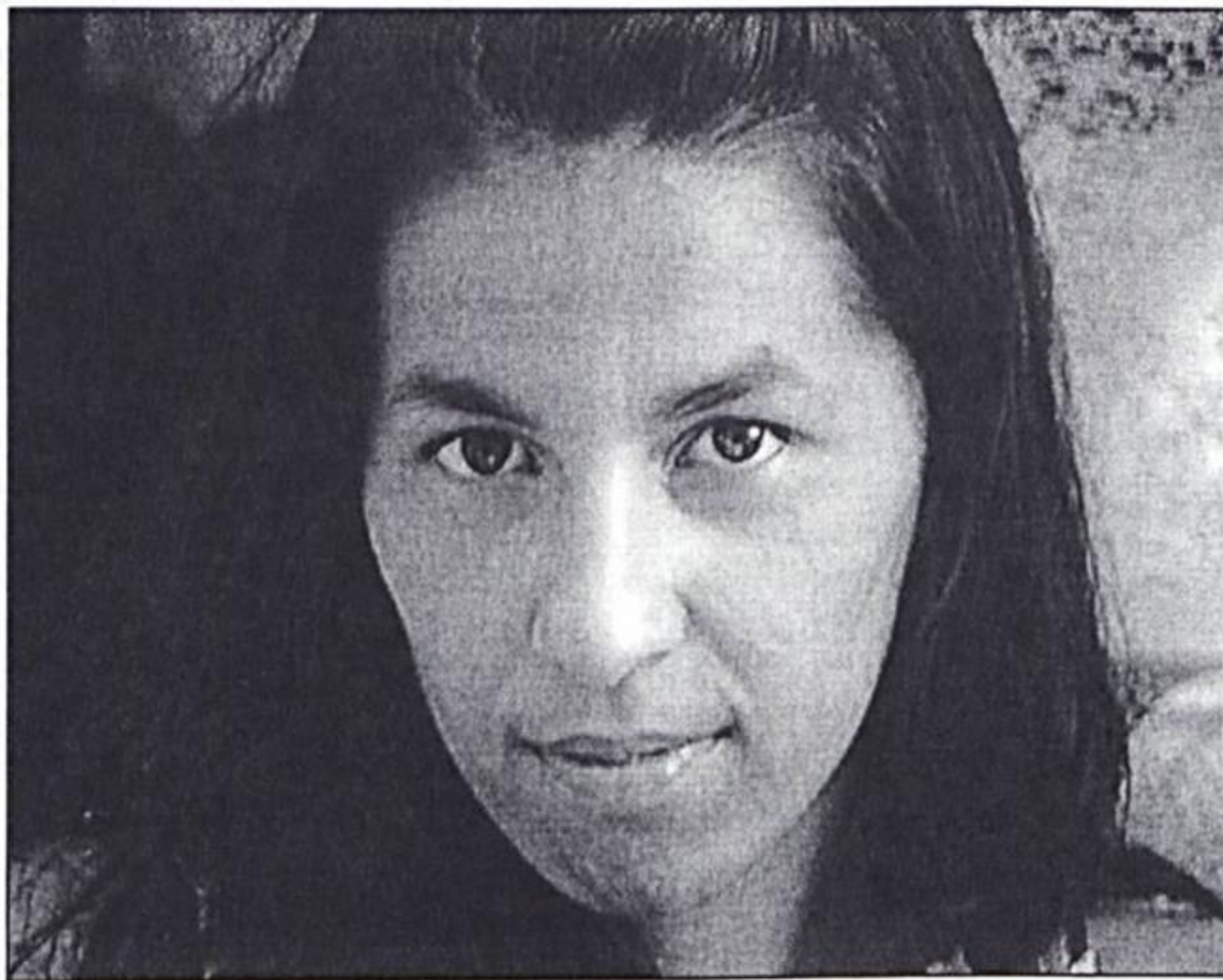
Végül kitérnék a befejező, utószónak is felfogható szerzői önvallomásra: Damó története az író meg nem született fiának elképzelt, a 16. századba visszavetített élettörténete, amelybe a művész vágyai is belefonattak. Hogy a Damó név Lisznyai Kálmán maga választotta művésznevére utal-e, vagy a Jókai által is idézett ősi pogány magyar isten, Damasek becézése, vagy másféle eredeztetésű: nem tudom. Az azonban biztos, hogy harmadik évezredbeli életsorsot produkál. Damó nem ismeri szüleit, megjárja a németföldi egyetemeiket (bár szolgálóikként) és végvári

harcosok életét éli. Szerelmétől, a törökötől rabolt-szabadított örmény lánytól született fiát az őt választó Ida/Idus neveli édes mostohájaként. Gyermekeknek anyját más egyébbel familiárisa, Istvánffy Pál szabadítására használják fel, és Damó többet nem találkozik vele. A regény utolsó harmadában újra átélheti a szerelmet: a cigányleány Kálmoska lesz hites asszonya (és/vagy színi játszótársa)... de a történet befejezetlen. Befejezetlen, mint minden nagy regény, mert arra kényszeríti az olvasóját, hogy foglalkozzon a történettel tovább, hogy álmából is fölköltse a megismert szereplők sorslehetősége – s hogy arra készítse a történet kitalálóját: írja tovább a művét.

A század/ezredforduló termette a különleges történelmi regényeket: elég

Darvasi László *A könnyemutatványosok legendája* című alkotására vagy Rakovszky Zsuzsa, Závada Pál műveire utalni (magam is írtam egyet: *A kereszt jelével*). Ám mind közül Konczek alkotása a leginkább figyelmet kérő a nem csupán hivatásból olvasók számára is. A kihívás ismerős Baka István óta: hogyan érvényesülhet a költői szigorúbb kompozíciós szándék, sziporkázóbb nyelvi gazdagság egy műneméből eredendően másfajta elrendezéseket kívánó alkotásban. Valamikor Gion Nándornak volt az 1990-es évek elején egy budapesti előadása a költői és írói elrendezés keveredésének lehetőségéről – Konczek József megvalósított egy lehetőséget.

(Konczek József: *Damó Masszi Kiadó, Bp., 2001. 110.o.; 990 Ft*)

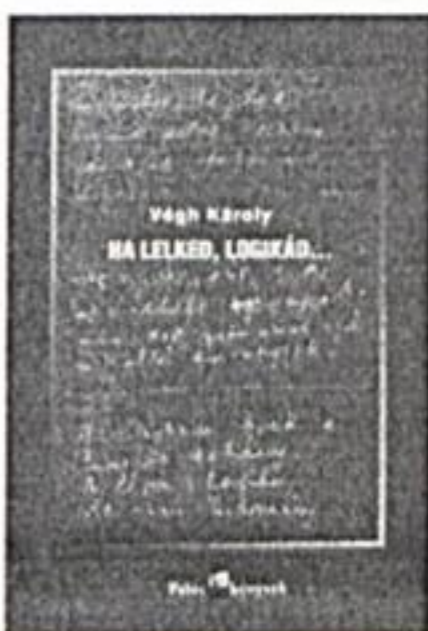
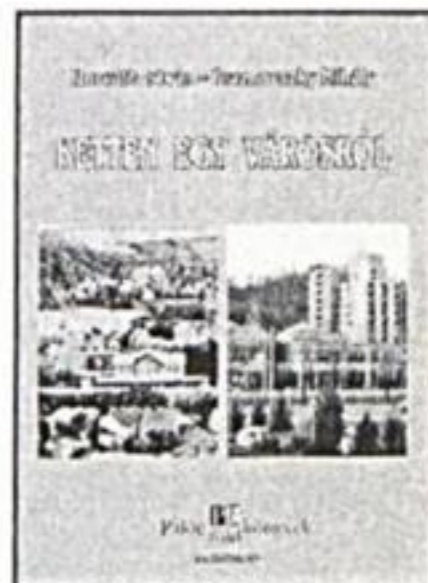
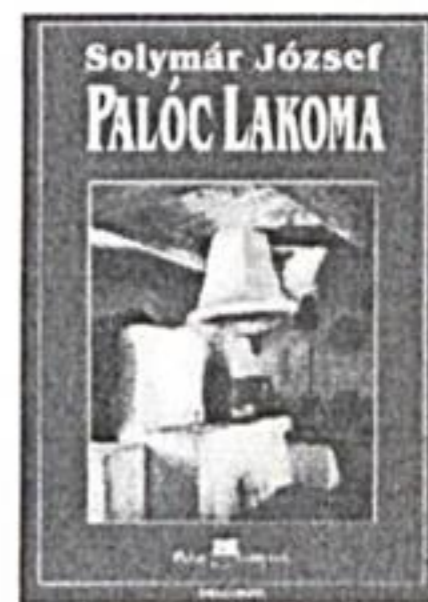
Palóc földkönyvek

Eddig megjelent:

- Ébresztő idő (antológia), Szerk. Kassai-Végh Miklós, Salgótarján, 1980.
Kelemen Gábor: Bakszekér (riportok), Salgótarján, 1981.
Laczkó Pál: Szalmakomisszár (elbeszélések), Salgótarján, 1981.
M. Szabó Gyula: Bordásfalak (riportok), Salgótarján, 1983.
Szepesi József: Elszórtan, mint a gyom (versek), Salgótarján, 1983.
Bódi Tóth Elemér: A mesék kapujában (versek), Salgótarján, 1983.
Praznovszky Mihály: Madách és Nógrád a reformkorban (tanulmányok),
Salgótarján, 1984.
Banos János: Széthasadt szájjal (versek), Salgótarján, 1986.
Lancelot nélkül. Emlékkönyv Gerelyes Endréről
(Szerk. Baranyi Ferenc, Kojnok Nándor, Laczkó Pál), Salgótarján, 1986.
Tamás István: Istenvert (versek), Salgótarján, 1986.
Koncsek József: Egy szó (versek), Salgótarján, 1987.
Nagy Zoltán: Pórujárt szerelmesek. Tréfás palóc mesék, Salgótarján, 1987.
Horváth István: Mezsgyén állva (tanulmányok), Salgótarján, 1988.
Ádám Tamás: Gyökerek lélegzése (versek), Salgótarján, 1988.
Erdős István: Párkányjárás (novellák), Salgótarján, 1989.
Németh János István: A demokrácia tragédiája (esszék), Rétság, 1990.
Szokács László: Hűségben a szűkebb hazához (interjúk), Salgótarján, 1997.
Dukay Nagy Ádám: Szobrok az esőnek (versek), Salgótarján, 1998.

Új folyam:

- Az ember tragédiája és az európai emberiség költemény (tanulmányok),
Salgótarján, 2002.
Praznovszky Mihály: Időről időre (esszék), Salgótarján-Veszprém, 2002.
A jelzők között élő város (szociográfiák), Salgótarján, 2002.
Nyéki Lajos: Párizsi vallomások (emlékezés), Salgótarján, 2002.
Balázs János: Versek vallomások, Salgótarján, 2002.
Kozma Dezső: Madách (tanulmányok), Salgótarján, 2003.
Solymár József: Palóc lakoma (Ízek és emlékek), Salgótarján, 2003.
Marschalkó Zsolt: Holdkirály (drámák), Salgótarján, 2003.
Akit ismertek a fák. Id. Szabó István emlékére, Salgótarján, 2003.
Csongrády Béla: Vigaszágon (interjúk), Salgótarján, 2004.
Solymár József: A szalmaszállal megkötött szekér, Salgótarján, 2004.
Solymár József: Mekegő güdör (palóc adomák), Salgótarján, 2004.
Horváth István–Praznovszky Mihály: Kettő egy városról, 2005.
Végh Károly: Ha lelked, logikád... (tanulmányok), 2005.

*Cigánydomb
(Fotó a Nógrádi Történelmi Múzeum Fényképtárából)*

9 770555 886015